

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ในเขตพื้นที่รอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานี กับ
เทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี : กรณีศึกษา ชุมชนดอนจัว
และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)

โดย นางสาวจิรภา โสภณ

พฤษภาคม 2550

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ในเขตพื้นที่รอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานี กับ
เทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี : กรณีศึกษา ชุมชนดอนจัว
และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)

The Feasibility Study of Ecotourism Management with Community
Involvement: A Case Study of Don Ngew and Kood Peng (Moo 16)
Communities in Warin Chamrap Municipality,
Ubon Ratchathani Province

โดย นางสาวจิรภา โสภณ

คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย

จากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ประจำปีงบประมาณ 2549

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย ม.อบ. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่อง "การศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ในเขตพื้นที่รอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานี กับเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี : กรณีศึกษา ชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)" เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางการวิจัยต่างๆ อันได้แก่ การให้ข้อมูลบริบทชุมชน การร่วมวิเคราะห์ปัญหาของพื้นที่ การร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ การร่วมวิเคราะห์ผลกระทบทางการท่องเที่ยว การร่วมวิเคราะห์รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งใหม่

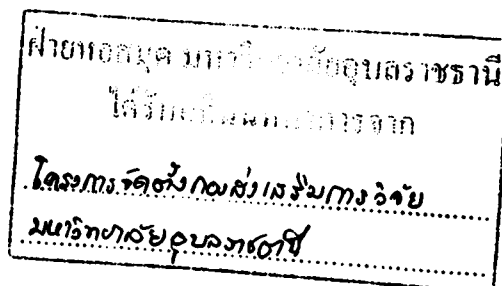
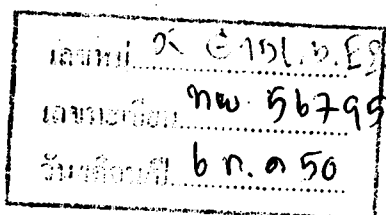
ความสำเร็จในการวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากได้รับความเมตตา และความช่วยเหลือจากตัวแทนชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ทุกท่าน ได้แก่ พ่อวิเชียร พรหมทา ประธานชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) และพ่อประศาสน์ ธนาสนธิ์ ประธานชุมชนดอนจัว รวมทั้งพ่อๆแม่ๆ และตัวแทนชาวบ้านทุกท่านที่สละเวลาอันมีค่ามาร่วมให้ข้อมูลและทำวิจัยในครั้งนี้

นอกจากนี้ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์สมหมาย ชินนาค ที่กรุณามอบรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง "วิถีชีวิต ผู้คนและพื้นที่ชุ่มน้ำ: พลวัตการจัดการทรัพยากรในระบบนิเวศ "กุด" ของชุมชนเมืองในเขตรอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานีกับเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี" เพื่อใช้ในการอ้างอิงสำหรับการศึกษาบริบทชุมชน และขอขอบคุณนางสาวคำปิ่น อักษรที่ช่วยติดต่อประสานงานต่างๆกับชุมชน และที่สำคัญที่สุดคือขอขอบพระคุณการสนับสนุนงบประมาณจาก งานส่งเสริมการวิจัย มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จึงทำให้การศึกษานี้สำเร็จในครั้งนี้นับว่าวัตถุประสงค์ตามที่ต้องการ

จึงขอกราบขอบพระคุณทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องมา ณ โอกาสนี้

นางสาวจิรภา ไสภณ

นักวิจัย

ชื่อโครงการ : การศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ในเขตพื้นที่รอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานี กับเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี : กรณีศึกษา ชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)

ชื่อนักวิจัย : นางสาวจิรภา ไสภณ

บทคัดย่อภาษาไทย

โครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตพื้นที่รอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานีกับเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี: กรณีศึกษา ชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน และนำเสนอกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมสอดคล้องกับฐานทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมทั้งนำเสนอแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

พื้นที่ที่ทำการศึกษา ได้แก่ ชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ซึ่งเป็นชุมชนในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำรอยต่อเทศบาลเมืองวารินชำราบและเทศบาลนครอุบลราชธานี โดยเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีนักวิชาการและชาวบ้านในชุมชนร่วมเป็นภาคีในการทำวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัย ได้แก่ การทำปฏิทินชุมชน การทำแผนที่ชุมชน การวิเคราะห์สถานการณ์ การทำแผนที่ทางความคิด การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การอภิปรายกลุ่มย่อย พร้อมทั้งการสังเกต ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนทั้งสองมีศักยภาพหรือจุดเด่นที่จะเป็นแรงผลักดันให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประสบความสำเร็จได้แก่ การมีทรัพยากรระบบนิเวศกุดและป่าบุงป่าทามอันอุดมสมบูรณ์ การมีโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมที่พร้อมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งใหม่ มีการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีรวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง การมีเครือข่ายทางสังคมอันเข้มแข็ง การได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งการมีแนวโน้มทางตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สดใส

อย่างไรก็ตาม ชุมชนทั้งสองมีปัญหาและข้อจำกัดของพื้นที่อันจะเป็นอุปสรรคสำคัญที่จะขัดขวางความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน ได้แก่ ปัญหาผักตบชวา ปัญหาระบบนิเวศเริ่มเสื่อมโทรม ปัญหาด้านการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ ปัญหาด้านความพร้อมของบุคลากร และปัญหาการใช้สารเคมีเพื่อทำเกษตรกรรมในอัตราที่สูง

จากการศึกษารูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสม พบว่าสามารถจัด

กิจกรรมได้สองประเภท คือ กิจกรรมทางธรรมชาติ เช่น การล่องเรือ ล่องแพ ขี่จักรยาน ชมสวนดอกไม้ ตกปลา การเดินชมชุมชน ดูนก ฝึกเสือหรือหิงห้อย เป็นต้น และกิจกรรมทางภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีท้องถิ่น การทำอาหารพื้นบ้าน การร่วมกิจกรรมในการทำสวนดอกไม้ ทำสวนผัก ปลูกพืชสมุนไพร เลี้ยงสัตว์ การทำประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

ส่วนแนวทางจัดการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ศึกษาได้เสนอแนวทางเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างเต็มที่ ในทุกกระบวนการ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงานด้านต่างๆ การร่วมกันปฏิบัติและดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ พร้อมทั้งการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังมีข้อเสนอแนะแก่ชุมชนและภาครัฐในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของพื้นที่ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ การใช้พลังชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นศูนย์การเรียนรู้แก่ชุมชนอื่น และการเป็นศูนย์การเรียนรู้นอกชั้นเรียนทางทรัพยากรป่า บึง ป่าทามและประเพณีอีสานแก่นักเรียนระดับต่างๆ ในจังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนี้ควรมีการส่งเสริมการทำการเกษตรเชิงชีวภาพแก่ชาวบ้าน และควรมีการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง ควรมีการส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน พร้อมทั้งส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น และประการสำคัญ คือ การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างชุมชนกับภาครัฐในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกันตามสภาพที่แท้จริงของสาเหตุปัญหา และตามความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

Involvement: A Case Study of Don Ngew and Kood Peng (Moo 16)
Communities in Warin Chamrap Municipality, Ubon Ratchathani Province

Researcher: Miss Jirapa Sophon

Abstract

The research on "The Feasibility Study of Ecotourism Management with Community Involvement: A Case Study of Don Ngew and Kood Peng (Moo 16) Communities in Warin Chamrap Municipality, Ubon Ratchathani Province" is a study examining potentials and possibilities of the study area in order to promote the management of ecotourism with high levels of community involvement. It also investigates appropriate ecotourism activities as well as provides guidelines for ecotourism management with high levels of community engagement.

The study area consists of Don Ngew and Kood Peng communities which are located in the wetland area between Warin Chamrab and Ubon Ratchathani municipality.

This is a qualitative research using participatory action research strategy in which the researcher and villagers are key persons in data collecting and information sharing. The participatory methods and tools used in the research comprises of seasonal calendar, bioregional mapping, SWOT analysis, mind mapping, semi-structure interview, focus group and observation both participatory observation and non-participatory observation.

It is found that the study area itself has strengths and possibilities for a successful ecotourism management. This includes a rich of biodiversity and natural resources of oxbow lake and flood plain ecosystem, an adequate infrastructure, a uniqueness of lifestyle and cultures, strong social networks and bonding, an increase in numbers of ecotourist market, as well as a supporting from public and private sectors.

However, the area has some restricts and obstacles in the success of ecotourism management. This includes an increasing numbers of Water hyacinth, a

destruction of natural resources, inadequate budgetary support from the governance, human resource problems, and a high level of chemical fertilizer as well as pesticide uses.

In regards of appropriate ecotourism activities, there are two categories of ecotourism activities. The first type is natural based activities such as boating rafting, fishing, bird and butterfly watching, flower admiring, community walking and community cycling. The second one is cultural based activities such as taking part in agricultural activities, flower planning, traditional fishing, vegetation gathering, livestock farming, traditional cooking, as well as taking part in cultural and religious ceremonies.

In regards of community participation in ecotourism planning process, the researcher suggests activities that promote villagers to get involved in all ecotourism management and decision making process. This includes participation in vision and objective development, plan development, plan implementation, as well as plan monitoring and evaluation.

The researcher also provides recommendations for a successful ecotourism management for both communities and the local governance. Firstly, besides normal ecotourists, the communities should be promoted as a learning center for a field trip destination of ecotourism management for other communities. They can also be a learning center beyond classes for students in Ubon Ratchathani. Secondly, there should be a promotion of bio-agriculture among villagers. Thirdly, the communities should have high levels in ecotourism management with clear framework for all stakeholders. Fourthly, there should be a promotion of sustainable natural resource use, as well as an encouragement of natural and cultural preservation. Last but not least, the local governance and the communities should have a strong collaboration in problem solving according to the actual causes of problems and indigenous community needs.

สารบัญเรื่อง

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	I
บทคัดย่อภาษาไทย	II
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ (Abstract)	IV
บทที่ 1 : บทนำ	1
1. ความสำคัญและที่มาของโครงการวิจัย	1
2. วัตถุประสงค์	4
3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
4. ขอบเขตการศึกษา	4
5. ระเบียบวิธีวิจัย	5
6. กรอบแนวคิดในการศึกษา	6
7. นิยามคำศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	8
บทที่ 2 : แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
1. แนวคิดผลกระทบทางการท่องเที่ยว	9
2. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน	10
3. แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	12
4. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์	14
5. แนวคิดเรื่องความสามารถการรองรับของพื้นที่	16
6. แนวคิดเรื่อง SWOT Analysis	17
7. การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	18
บทที่ 3 : ระเบียบวิธีวิจัย	22
1. แหล่งข้อมูล	22
2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	22
3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	22
4. การวิเคราะห์ข้อมูล	23
บทที่ 4 : การศึกษาบริบทชุมชน	25
1. ประวัติของชุมชน	25
2. ที่ตั้ง อาณาเขต พื้นที่	25
3. ประชากร	26
4. ลักษณะทางเศรษฐกิจ	26

5. ลักษณะการปกครอง	27
6. ลักษณะสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ	28
6.1. ระบบนิเวศ	28
6.2. โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม	31
7. ลักษณะทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต	33
7.1. วัฒนธรรมและความเชื่อ	33
7.2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น	36
7.2.1. การทำเกษตรกรรม	36
7.2.2. การทำประมงพื้นบ้าน	38
7.2.3. การเก็บพืชพรรณตามธรรมชาติและป่าบุงป่าทาม	40
7.2.4. การเลี้ยงสัตว์	41
7.2.5. การแปรรูปปลา	42
7.2.6. วัฒนธรรมประเพณี	43
7.3. เครือข่ายทางสังคม	44
7.3.1. เครือข่ายทางสังคมตามธรรมชาติ	45
7.3.2. เครือข่ายสังคมจากการจัดตั้ง	47
บทที่ 5 : การวิเคราะห์ข้อมูล	48
1. บทวิเคราะห์ปัญหาของพื้นที่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับชุมชน	48
2. บทวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) ร่วมกับชุมชน	52
3. บทวิเคราะห์ผลกระทบทางการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชน	56
4. บทวิเคราะห์รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับชุมชน	60
5. บทวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน	62
5.1. ศักยภาพภายในชุมชน	63
5.1.1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ	63
5.1.2. ด้านโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมและสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว	63
5.1.3. ด้านวัฒนธรรม ประเพณี	64
5.1.4. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น	64
5.1.5. ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน	65
5.1.6. ด้านงบประมาณ	65

5.2. ศักยภาพภายนอกชุมชน	66
5.2.1. ด้านแนวโน้มทางการตลาดท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	66
5.2.2. ด้านความร่วมมือจากภาครัฐและภาคเอกชน	67
6. การนำเสนอแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน	69
บทที่ 6 : บทสรุปและข้อเสนอแนะ	76
1. ศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน	76
2. ปัญหาและข้อจำกัดของพื้นที่	78
3. รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	79
4. สรุปแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน	79
5. ข้อเสนอแนะทั่วไป	81
6. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษารังต่อไป	82
บรรณานุกรม	83
ภาคผนวก	85
ภาคผนวกที่ 1 : ผู้ให้ข้อมูล	86
ภาคผนวกที่ 2 : แผนที่	87
แผนที่ชุมชนในเขตพื้นที่รอยต่อเทศบาลเมืองวารินชำราบ	88
กับเทศบาลนครอุบลราชธานี	
แผนที่ทางกายภาพชุมชนดอนจัวและชุมชนกุดเป่ง	89
แผนที่ชุมชนดอนจัว	90
แผนที่ชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)	91
ภาคผนวกที่ 3 : ปฏิทินชุมชน	92
ปฏิทินชุมชนดอนจัว	93
ปฏิทินชุมชนกุดเป่ง (หมู่16)	94
ภาคผนวกที่ 4 : รูปภาพ	95
ประวัตินักวิจัย	104

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 : ที่ตั้งและอาณาเขตพื้นที่ชุมชนดอนจัวและชุมชนกุตเป้ง (หมู่ 16)	26
ตารางที่ 2 : กิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อของชุมชนในรอบ 1 ปี	35
ตารางที่ 3 : แสดงผลการกระทบทางบวกและลบของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน	58

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพประกอบที่ 1: ภาพวิถีชีวิตผู้คนริมกุด	30
ภาพประกอบที่ 2: สภาพบ้านเรือนของชาวบ้าน	32
ภาพประกอบที่ 3: ภาพชาวบ้านเข้าร่วมพิธีบุญมหาชาติ (บุญเผาส)	35
ภาพประกอบที่ 4: ภาพทำการเกษตรริมกุด	37
ภาพประกอบที่ 5: ภาพการทำสวนดอกไม้	38
ภาพประกอบที่ 6: ภาพการทำประมงพื้นบ้าน	39
ภาพประกอบที่ 7: เครื่องมือการทำประมงพื้นบ้าน	40
ภาพประกอบที่ 8: ภาพการเก็บพืชพรรณตามธรรมชาติป่าบุงป่าทาม	41
ภาพประกอบที่ 9: ภาพการเลี้ยงสัตว์ริมกุด	42
ภาพประกอบที่ 10: ภาพการแปรรูปปลา	42
ภาพประกอบที่ 11: ภาพกิจกรรมงานบุญกฐิน	43

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของโครงการวิจัย

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ

เนื่องจากการท่องเที่ยวสามารถนำเงินตราต่างประเทศ จากการขายสินค้าและบริการให้แก่นักท่องเที่ยวในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก ซึ่งช่วยลดการขาดดุลการค้าของประเทศได้อย่างมาก รัฐบาลจึงส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ภายในประเทศ ให้มีศักยภาพสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนได้ประชาสัมพันธ์ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว ส่งผลให้นักท่องเที่ยวสนใจเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศเพิ่มขึ้น อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวภายใน ประเทศจึงเติบโตและขยายตัวอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดประโยชน์มากมายให้แก่ประเทศ เช่น ส่งเสริมการเพิ่มของรายได้ของประชาชนในชุมชน ส่งเสริมโอกาสการจ้างงาน และทำให้ผู้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่การจัดการการท่องเที่ยวที่ขาดประสิทธิภาพ ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์ เช่น ขาดการกระจายได้จากการท่องเที่ยวสู่ชุมชนอย่างแท้จริง ก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการทำลายอัตลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิม ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อม ตลอดจนปัญหาแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรม ดังนั้นการส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

✓ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนหมายถึง การท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่น ภายใต้ขีดความสามารถที่จะรองรับได้ และตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยว อีกทั้งประชาชนทุกส่วนต้องได้รับผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคกัน รวมถึงมีการจัดการทรัพยากร เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนทางทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศของท้องถิ่นนั้นไว้ได้ (ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, 2546)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นทางเลือกหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนโดยเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบ ในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2540) ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงเป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีส่วนเกี่ยวข้องรับผิดชอบต่อ

สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร และรักษาระบบนิเวศท้องถิ่น พัฒนาเศรษฐกิจ รวมถึงความสามารถและสร้างกำลังใจให้กับชุมชนชนบทได้พึ่งตนเองอีกด้วย

จังหวัดอุบลราชธานี เป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยว โดยมีนักท่องเที่ยวนิยมมาเที่ยวในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก ซึ่งเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ ได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ที่น่าสนใจ ศิลปวัฒนธรรมอันงดงามและเป็นเอกลักษณ์ การเป็นประตูทางการค้าที่ติดต่อสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน และการมีสถานที่ท่องเที่ยว ที่น่าสนใจ ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และศิลปกรรม ด้วยเหตุนี้จังหวัดอุบลราชธานีจึงสามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาเยี่ยมเยียนได้เป็นจำนวนมาก โดย (จากข้อมูลการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 2 พบว่า ในปี 2548 มีจำนวนผู้เยี่ยมเยียนรวมทั้งสิ้น 1,288,462 คน จำแนกเป็นนักท่องเที่ยว 1,027,419 คน และนักท่องเที่ยว 261,043 คน โดยจำนวนผู้เยี่ยมเยียนทั้งหมด จำแนกเป็นชาวไทย 1,234,941 คน และชาวต่างประเทศ 53,521 คน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต2, 2548)

พื้นที่ศึกษา เพื่อส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในครั้งนี้ ได้แก่ บริเวณพื้นที่ในเขตรอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานีกับเทศบาลเมืองวารินชำราบ โดยพื้นที่ดังกล่าว ถูกแบ่งแยกออกจากกันโดยเขตแดนทางธรรมชาติอันได้แก่ แม่น้ำมูล และยังเป็นพื้นที่ลุ่มเพื่อรองรับน้ำจากแม่น้ำชี อันเป็นแม่น้ำใหญ่อีกสายหนึ่งของภาคอีสาน ก่อนที่จะไหลรวมกันเป็นแม่น้ำมูลไปทางทิศตะวันออกเฉียงที่ อำเภอโขงเจียม ด้วยเหตุนี้ชุมชนในบริเวณเขตรอยต่อนี้จึงเป็นชุมชนที่มีระบบนิเวศแบบพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland area) โดยมีระบบนิเวศที่สำคัญ 2 แบบซ้อนกันอยู่ อันได้แก่ ระบบนิเวศแบบกุด ซึ่งมีลักษณะเป็นร่องน้ำในป่าบุงป่าทามที่น้ำท่วมขังและมีน้ำขีมน้ำขยับตลอดทั้งปี ทำให้มีพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ต่างๆ อุดมสมบูรณ์ ส่วนระบบนิเวศอีกแบบหนึ่ง ได้แก่ ระบบนิเวศแบบป่าบุงป่าทาม ซึ่งหมายถึง บริเวณที่มีพื้นที่ต่ำซึ่งถูกน้ำท่วมทุกปีในฤดูฝน อันก่อให้เกิดพืชพรรณที่ทนทานต่อกระแสน้ำในช่วงฤดูน้ำหลาก และสามารถทนต่อความแห้งแล้งในช่วงฤดูแล้งได้ดี ระบบนิเวศทั้งสองแบบดังกล่าวเป็นผลทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณต่าง ๆ เช่น บัว จอก แหน กก อ้อ ผักกูด ผักบุง ผักกระแยง ผักพาย ผักหนาม และพันธุ์สัตว์ต่างๆ เช่น ปลา เต่า หอย ปู กุ้ง และนกบางชนิดเช่น นกยาง นกกด นกเป็ดน้ำ นกกระปูด นกคูน นอกจากนี้พื้นที่ดังกล่าวยังมีพืชพรรณหลายชนิดที่มีลักษณะเป็นสมุนไพรรักษาโรค เช่น ต้นกระโดนน้ำ ซึ่งสามารถใช้เปลือกต้มน้ำรับประทานแก้ท้องร่วงได้

นอกจากนี้วิถีชีวิตของผู้นในชุมชน อันประกอบไปด้วยชุมชนต่างๆ ได้แก่ ชุมชนดอนจัว ชุมชนกุดปลาขาว ชุมชนหาดสวนยา ชุมชนหาดสวนสุข ชุมชนเกตุแก้ว ชุมชนคูด่าง ชุมชนท่าบ่ม ชุมชนดิงาม ชุมชนท่ากอไผ่ ชุมชนลับแล และชุมชนกุดเป่ง เป็นต้น ยังมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะถิ่น กล่าวคือ มีการดำรงชีวิตแบบเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หรือที่เรียกกันว่า ระบบเสี้ยว ซึ่งคนในชุมชนจะไปมาหาสู่กัน พึ่งพาอาศัยกัน เมื่อมีงานบุญต่าง ๆ ก็จะมาช่วยเหลือกัน มีการ

แบ่งปันสิ่งของที่ได้ในชุมชน เช่น ผักและปลาต่างๆ อีกทั้งผู้คนในชุมชนยังมีการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ได้แก่ งานบุญต่าง ๆ เช่น งานบุญเผาสุก งานบุญสงกรานต์ งานบุญเบิกบ้านหรือบุญเนา งานบุญข้าวสาก งานบุญข้าวประดับดิน เป็นต้น เมื่อถึงเทศกาลงานบุญ ผู้คนในชุมชนต่างพร้อมใจที่จะเข้าร่วมพิธีเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของตนให้ดำรงอยู่ต่อไป

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น พบว่าประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนต้องประสบปัญหาความยากจน และภาวะหนี้สินอันเนื่องมาจากการการกู้ยืมเงินจากเจ้าแม่-นายทุน รวมทั้งแหล่งเงินกู้นอกระบบ เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม หาปลา และรับจ้างทั่วไป ทำให้รายรับไม่พอกับรายจ่าย ซึ่งรายจ่ายหลักๆของชาวบ้าน ได้แก่ ค่าอาหาร ค่าน้ำ ค่าเดินทาง ค่าการศึกษาบุตร และค่าอาหารสำเร็จรูป ตามลำดับ นอกจากนี้ชาวบ้านบางส่วนไม่มีเอกสารทางอสังหาริมทรัพย์ที่ใช้ในการค้ำประกันเงินกู้จากธนาคารพาณิชย์ ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องกู้ยืมเงินจากเจ้าแม่-นายทุน และแหล่งเงินกู้นอกระบบแทน เนื่องจากเป็นวิธีที่ง่ายและสะดวกรวดเร็ว แต่แหล่งเงินกู้เหล่านี้มีค่าดอกเบี้ยในการชำระเงินสูง ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องประสบกับปัญหาความยากจนและภาวะหนี้สินอย่างต่อเนื่อง (สมหมาย ชินนาค, 2549)

ด้วยลักษณะความสมบูรณ์และความหลากหลายทางนิเวศวิทยา รวมทั้งความมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นทางวัฒนธรรม กอปรกับจากการลงเก็บข้อมูลเบื้องต้น ซึ่งพบว่าชุมชนบางแห่งมีความประสงค์ที่จะพัฒนาชุมชนของตนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ ชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ซึ่งจากการสำรวจและการศึกษาเบื้องต้น พบว่าชุมชนทั้งสองมีศักยภาพรองรับในการที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ กล่าวคือ ชุมชนดอนจัว เป็นชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยระบบนิเวศทางน้ำ กล่าวคือ เป็นชุมชนที่มีกุดล้อมรอบ มีพืชพรรณธรรมชาติ และนกนานาชนิดอาศัยอยู่ ชาวบ้านในชุมชนดำรงชีวิตโดยอาศัยทรัพยากรทางน้ำเป็นหลัก เช่น การจับสัตว์น้ำ และการเก็บพืชผักชนิดต่างๆ ส่วนชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) เป็นชุมชนที่อยู่ตรงข้ามกับชุมชนดอนจัว โดยเป็นชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยระบบนิเวศทางน้ำคล้ายชุมชนบ้านดอนจัว ชาวบ้านในชุมชนมีวิถีชีวิตแบบชนบท นอกจากนี้ชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ยังมีชื่อเสียงในการทำเกษตรสวนดอกไม้ เช่น ดอกเบญจมาศ ดอกดาวเรือง ดอกเยอบีร่า เป็นต้น โดยเป็นแหล่งสวนดอกไม้ที่สำคัญ เพื่อส่งขายให้แก่กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าดอกไม้ภายในอำเภอวารินชำราบ ภายในจังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดใกล้เคียง เช่น ศรีสะเกษ

เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยา วิธีการดำรงชีวิต รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ที่ได้รับการอนุรักษ์จากชาวบ้านในชุมชน ทำให้ชุมชนทั้งสองมีความเหมาะสมที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษา เรียนรู้ และชื่นชมทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ โดยตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่สืบไป รวมทั้งเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรม และวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชน เพื่อส่งเสริมให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ได้รับการสืบสานอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไป

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นอกจากจะส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มมากขึ้น และสร้างงานสร้างอาชีพให้แก่ชาวบ้านแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังก่อให้เกิดผลประโยชน์มากมาย แก่ชุมชน ได้แก่ ช่วยสนับสนุนให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ส่งเสริมความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อให้เกิดความรู้สึกรักบ้านเกิด และตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น รวมทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ในฐานะที่เป็นสถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งใกล้กับชุมชนดังกล่าว ซึ่งมีหลักสูตรด้านการท่องเที่ยว และการจัดการธุรกิจบริการ จึงเห็นความสำคัญที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการให้บริการทางวิชาการแก่ชุมชน ผู้วิจัยจึงได้เสนอโครงการวิจัยการศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตพื้นที่รอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานี กับเทศบาลเมืองวารินชำราบ กรณีศึกษา ชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ขึ้น เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนดังกล่าว เพื่อที่จะนำมาจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน และเพื่อที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และจัดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมต่อไปในอนาคต

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) เพื่อที่จะส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
2. เพื่อวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน
3. เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
4. เพื่อนำเสนอแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงข้อมูลพื้นฐานของชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
2. ได้ทราบจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน
3. ได้ทราบศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
4. ได้ทราบแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตพื้นที่ทำการศึกษา

4. ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตพื้นที่รอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานี กับเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี กรณีศึกษา ชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) มีขอบเขตในการศึกษา ดังต่อไปนี้

- 4.1. ขอบเขตด้านเวลา การศึกษาในครั้งนี้ใช้เวลาทั้งสิ้น 12 เดือน
- 4.2. ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษาในครั้งนี้ กำหนดพื้นที่ชุมชนดอนจิว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าว จัดเป็นแหล่งที่มีความน่าสนใจที่จะได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อไป
- 4.3. ขอบเขตด้านประชากร ได้แก่
 1. ประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นเขตพื้นที่ชุมชนดอนจิว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)
 2. ประธานชุมชนทั้ง 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนดอนจิว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)
 3. ตัวแทนจากภาครัฐและภาคเอกชน ได้แก่ เทศบาลเมืองวารินชำราบ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และผู้ประกอบการธุรกิจในพื้นที่ที่ศึกษา
- 4.4. ขอบเขตด้านเนื้อหา
 1. ข้อมูลทางกายภาพ บริบทของพื้นที่ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การปกครอง และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
 2. ศึกษา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนที่เหมาะสม
 3. วิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน
 4. วิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 5. วิเคราะห์แนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

5. ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยนักวิจัยจะเข้าไปศึกษาแบบเชิงลึก คือเข้าไปศึกษาวิถีชีวิตชุมชนร่วมกับชาวบ้านเพื่อเก็บและรวบรวมข้อมูล โดยการใช้เครื่องมือต่างๆ ดังนี้

1. การทำแผนที่ชุมชน (Community Mapping) เป็นการเก็บข้อมูลของชุมชน โดยการให้ชุมชนกลุ่มตัวอย่างร่วมกันสร้างแผนที่ชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ สภาพ แวดล้อมทางกายภาพ และโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม
2. การทำปฏิทินกิจกรรมชุมชน (Seasonal Calendar) คือการเก็บข้อมูลโดยการให้ชุมชนกลุ่มตัวอย่างร่วมกันทำปฏิทินกิจกรรมชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลทางด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ
3. การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลของชุมชนทางด้านสังคม และวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองและสิ่งแวดล้อม ความร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ในประเด็นที่ต้องเจาะลึก กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลเฉพาะ เช่น หัวหน้าชุมชน ผู้อาวุโสที่ชุมชนให้ความเคารพ ตัวแทนจากหน่วยงานราชการและภาคเอกชน เป็นต้น
4. การใช้เทคนิคการวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) เป็นการเก็บข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5. การใช้เทคนิคแผนที่ทางความคิด (Mind Mapping) เป็นการเก็บข้อมูลร่วมกับชุมชนโดยเปิดโอกาสให้ชุมชนกลุ่มตัวอย่างได้จัดระบบความคิดที่เชื่อมโยงกัน ในการออกแบบรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสม และการระบุผลกระทบของการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนทั้งเชิงบวกและลบ

6. การอภิปรายกลุ่มย่อย (Focus group) เป็นการเก็บข้อมูลร่วมกับชุมชนโดยการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย รวมทั้งวิเคราะห์ปัญหาของพื้นที่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับชุมชน

7. การสังเกต (Observation) โดยการใช้เทคนิคการสังเกตทั้งสองวิธี ดังนี้

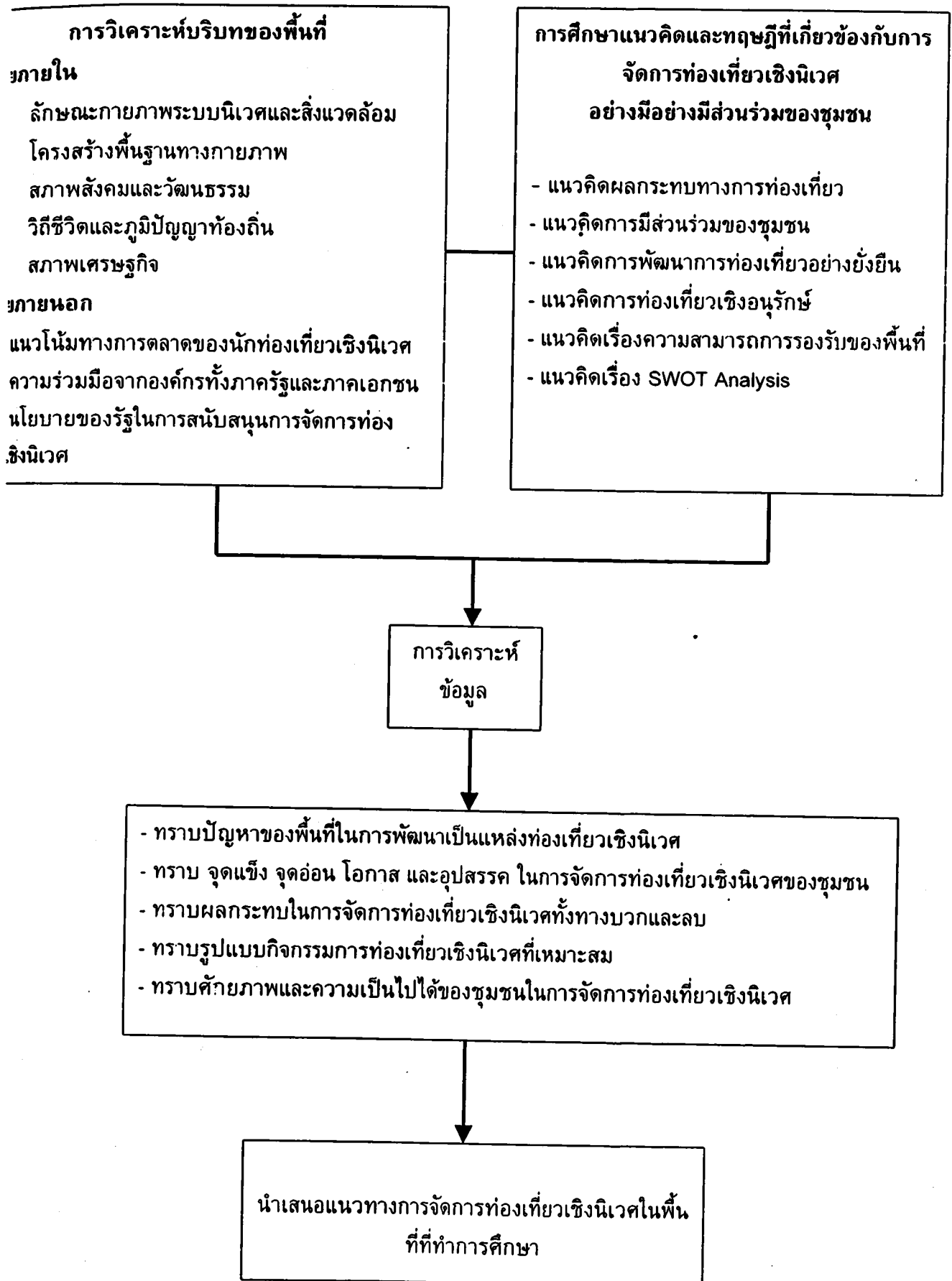
7.1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) คือการเก็บข้อมูลจากการสังเกตโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับชุมชน

7.2. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participatory Observation) คือ การเก็บข้อมูลจากการสังเกตสภาพทางกายภาพโดยรอบของชุมชน เช่น สภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ แม่น้ำ ต้นไม้ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวและโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม สภาพทางสังคม วัฒนธรรม ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ปฏิกริยาของคนในชุมชนต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นต้น

6. กรอบแนวคิดในการศึกษา

ประเด็นการศึกษาในครั้งนี้ มีการจัดกรอบแนวความคิดไว้ เพื่อให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยผู้ศึกษาจะเริ่มจากการวิเคราะห์บริบทของพื้นที่ ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพโดยรวมของพื้นที่ในเขตชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ซึ่งประเด็นที่ทำการศึกษาแบ่งเป็นปัจจัยภายใน ได้แก่ ลักษณะกายภาพ ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม สภาพสังคมและวัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญหาท้องถิ่น โครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ สภาพเศรษฐกิจ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ แนวโน้มทางการตลาดของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความร่วมมือจากองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชน และนโยบายของรัฐในการสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พร้อมทั้งศึกษาแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน จากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผลว่าพื้นที่ที่ศึกษามีปัญหาพร้อมทั้งมีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคอย่างไรในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งประเมินผลกระทบในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อชุมชน และออกแบบรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสม จากนั้นจึงประเมินว่าพื้นที่ที่ศึกษามีศักยภาพและความเป็นไปได้ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้หรือไม่อย่างไร หลังจากนั้นจึงนำเสนอแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ที่ทำการศึกษา

กรอบแนวคิดในการศึกษา

7. นิยามคำศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง การพัฒนาที่สนับสนุนค่านิยมให้มีมาตรฐานการบริโภคทรัพยากรอย่างไม่ฟุ่มเฟือย อยู่ในขีดความสามารถของระบบนิเวศจะรองรับได้ โดยคำนึงความสามารถสนองความต้องการในปัจจุบัน และผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก รวมทั้งมีการจัดการทรัพยากรอย่างสมดุลสอดคล้องกับหลักนิเวศวิทยาในปัจจุบันและอนาคต (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548, หน้า 331)

การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) หมายถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวที่มุ่งทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เดียวกันก็ให้ชุมชนมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548, หน้า 331)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีการบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2540)

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว (Community Participation in Tourism Development) หมายถึง การสนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวทุกขั้นตอน และให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน การสร้างจิตสำนึกในการปกป้องดูแลรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อมให้คงอยู่อย่างยั่งยืน (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548, หน้า 331)

ขีดความสามารถการรองรับของพื้นที่ (Carrying Capacity) หมายถึง ปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุดที่สามารถอยู่ได้ด้วยความปลอดภัย และได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสมในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวหนึ่งๆ โดยไม่ทำให้สิ่งแวดล้อมถูกทำลายหรือถูกทำลายน้อยที่สุดและไม่กระทบต่อความจำเป็นพื้นฐานและความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในท้องถิ่นด้วย (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548, หน้า 269)

โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม (Infrastructure) หมายถึง โครงสร้างหรือระบบต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศ และระบบพื้นฐานต่างๆ ที่สนับสนุนความพยายาม ในการพัฒนาประเทศ โดยรวมถึงโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นระบบหรือสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่เป็นกายภาพ ได้แก่ ถนน การคมนาคม ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ สถาบันการศึกษา สถานพยาบาล เป็นต้น (จรินทร์ เทศวานิช, 2534)

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตพื้นที่รอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานีกับเทศบาลเมืองวารินชำราบ กรณีศึกษาชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)” ผู้ศึกษาได้ประมวลแนวความคิด ทฤษฎี รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดผลกระทบทางการท่องเที่ยว
2. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน
3. แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
4. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
5. แนวคิดเรื่องความสามารถการรองรับของพื้นที่
6. แนวคิดเรื่อง SWOT Analysis

1. แนวคิดผลกระทบทางการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนทั้งในเชิงบวกและลบ ศรีนยา วรากุลวิทย์ (2546) ได้กล่าวถึงแนวความคิด เรื่องผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว ว่า อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลดีแก่เศรษฐกิจของประเทศและท้องถิ่น ทำให้มีการฟื้นฟูอนุรักษ์ศิลปกรรมของประเทศ ประชาชนมีมาตรฐานการดำเนินชีวิตสูงขึ้น สาธารณูปโภคได้รับการพัฒนา อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวก็เป็นสาเหตุให้เกิดผลกระทบทางลบอันเป็นปัญหา ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เช่น การขาดการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น ค่าครองชีพสูงขึ้น ปัญหาสังคมแออัด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการบิดเบือนทางวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น ปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและแหล่งท่องเที่ยว

เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม (อ้างใน อรวรรณ พันธุ์เนตร, 2541) ได้กล่าวถึงผลกระทบการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวมีผลทั้งด้านบวกและด้านลบต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น แต่การกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวไปถึงภาคชนบทน้อยมาก เนื่องจากขาดกลไกการกระจายได้ที่ยุติธรรม ส่วนมากจะกระจุกตัวอยู่ในธุรกิจขนาดใหญ่ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าคนในชนบทไม่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยว

ขวัญสุวรรณ อติโพธิ์ (อ้างใน อรวรรณ พันธุ์เนตร, 2541) ได้เสนอความเห็นว่าการท่องเที่ยวมีผลกระทบทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เนื่องจากที่ใดที่การท่องเที่ยวเข้าถึงจะทำให้ความบริสุทธิ์ของธรรมชาติหมดไปและเกิดความเสื่อมโทรม เพราะแหล่งท่องเที่ยว

เที่ยวไม่มีขีดความสามารถที่จะรองรับได้ นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังทำให้มีความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ผู้คนเสียนิสัย เกิดอาชญากรรม ค่าครองชีพสูงขึ้น และรัฐบาลยังไม่มียกโทษผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวที่ทำผิดกฎหมาย

เบญจา อ่อนท้วม (อ้างใน อรรถวณ พันธ์เนตร, 2541) ได้กล่าวถึงผลกระทบการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ต่อแหล่งท่องเที่ยว 4 ประเภท คือ แหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวประเภทเสริมแต่งธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติและวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวศิลปะป๊อปนิยม พบว่าการท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิม การประกอบอาชีพ และสภาพแวดล้อม จากการรับเอาวัฒนธรรมใหม่ๆเข้ามาในหมู่บ้าน . ซึ่งเป็นข้อที่ควรระวังในการจัดการท่องเที่ยว

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลดีมากมาย เช่น การส่งเสริมการมีรายได้แก่คนในชุมชน การกระจายรายได้สู่ประชาชนในท้องถิ่นและชนบท การส่งเสริมโอกาสในการประกอบอาชีพ เกิดการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม การส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์วัฒนธรรม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม การจัดการท่องเที่ยวที่ไร้ประสิทธิภาพย่อมก่อให้เกิดผลกระทบทางลบแก่ชุมชนได้มากมายเช่นกัน ได้แก่ การขาดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมแก่ประชาชนในท้องถิ่น เนื่องจากผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกสู่ผู้ประกอบการรายใหญ่และรายย่อย รวมทั้งผู้มีอิทธิพลในชุมชน นอกจากนี้การนำวัฒนธรรมมาดัดแปลงเพื่อสนองตอบต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และการทำลายทรัพยากรธรรมชาติทางการท่องเที่ยวก็เป็นผลกระทบทางลบที่สำคัญที่มักเกิดขึ้น ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ต้องส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งหมายถึงการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบน้อยที่สุดหรือไม่มีผลกระทบทางลบเกิดขึ้นเลย

2. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนในท้องถิ่น นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เนื่องจากเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ ซึ่งจะส่งเสริมให้มีการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิต ส่งเสริมการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นอย่างมีคุณภาพ รวมทั้งก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน และการตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (อ้างใน อรรถวณ พันธ์เนตร, 2541) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจจะตีกรอบได้แตกต่างกัน โดยภาพรวมแล้วการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี้

1. ร่วมศึกษาปัญหา สาเหตุของปัญหาและความต้องการของชุมชน

2. ร่วมคิดสร้างรูปแบบการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมกำหนดทิศทาง แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้ได้ประโยชน์สูงสุดต่อส่วนร่วม
5. ร่วมบริหารงานพัฒนาทั้งสติปัญญา แรงงาน และทุนขีดความสามารถ รวมทั้งการควบคุม ติดตาม ประเมินผล และซ่อมบำรุงรักษาผลที่เกิดจากการกระทำกิจกรรมนั้นๆ

ส่วน Cohen & Uphoff (อ้างใน ชูเกียรติ ลีสุวรรณ, 2534) ได้เสนอองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า ควรประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย การริเริ่มการตัดสินใจดำเนินการและตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Implementation) อาจเป็นในรูปของการเข้าร่วมโดยการสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร การร่วมมือรวมทั้งการร่วมแรงร่วมใจ
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็ผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ทางด้านส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เป็นการเข้าร่วมในการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด

นรินทร์ แก้วมีศรี (อ้างใน อรรวรรณ พันธุ์เนตร, 2541) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา จะเห็นได้ว่ากิจกรรมการพัฒนาใดๆก็ตาม หากประชาชนไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและลงมือดำเนินกิจกรรม ด้วยตนเองแล้วกิจกรรมนั้นก็อาจจะสำเร็จและดำรงอยู่ได้ แต่ถ้าหากว่าประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการอย่างทอ่งแท้ จะสามารถมองเห็นผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อตัวเอง ครอบครัว และชุมชน ทั้งยังได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเพียงพอ จนเกิดความตระหนักในปัญหาของตนเองและดิ้นรนหาทางแก้ไข เพื่อปรับปรุงจนเกิดการตัดสินใจ เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอย่างแท้จริง

ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชน มี 2 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการทุกระบวนการ ตั้งแต่ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา การร่วมคิดและหาวิธีแก้ไขปัญห าร่วมวางนโยบายหรือแผนงานโครงการ ร่วมตัดสินใจ การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ร่วมปฏิบัติตามนโยบายหรือแผนงานให้บรรลุตามผลที่กำหนดไว้และร่วมในการควบคุม ติดตาม และประเมินผล
2. การมีส่วนร่วมไม่แท้จริง เป็นการมีส่วนร่วมเพียงบางส่วนโดยเฉพาะเข้าร่วมในการปฏิบัติตามโครงการที่ได้มีการกำหนดไว้แล้ว

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นทางการ

ท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในทางที่ถูกต้องว่า ควรให้ชุมชนหรือท้องถิ่นได้รับความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน มีความสามารถในการดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมโดยการให้ข้อมูล การเตรียมการจัดการวางแผน การควบคุมดูแล อนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในทุกๆระดับ ดังต่อไปนี้

1. ระดับนโยบาย จะต้องหาทางให้ชุมชนท้องถิ่นทราบนโยบายการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนระดับแผนงานหรือโครงการจะต้องหาทางให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าใจแผนงานหรือโครงการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนให้ชัดเจน

2. ระดับปฏิบัติ จะต้องหาทางให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าใจแผนปฏิบัติแนวทางและวิธี การปฏิบัติตามแผน หรือโครงการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจนสามารถให้ความร่วมมือ และปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง โดยมีการแนะนำอย่างใกล้ชิดทุกขั้นตอนของการปฏิบัติ จนกว่าจะมั่นใจว่าสมาชิกชุมชนท้องถิ่นได้ดำเนินการอย่างถูกต้องทิศทางแล้ว

3. ระดับการประเมินผล จะต้องหาแนวทางให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าใจในการติดตามผลปฏิบัติตามแผนงานหรือโครงการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จนสามารถประเมินผลได้ถูกต้องมีข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

ขณะเดียวกัน ยูวัลด์ วูมิเมซี (2526) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นแนวคิดทางยุทธศาสตร์ที่จะทำให้ประชาชนเกิดความศรัทธาในตัวเอง ความเชื่อมั่นในตัวเอง จากการได้ร่วมกันคิดริเริ่ม ตัดสินใจปฏิบัติการร่วมกัน รับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันจะมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง ทั้งสร้างความรู้สึกรับผิดชอบในการดำเนินงาน ซึ่งจะนำไปสู่ความสามารถและประสิทธิภาพการปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตย

สรุปได้ว่า ประชาชนในท้องถิ่นทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างจริงจัง และตลอดทุกขั้นตอน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การวางแผน การปฏิบัติงานรวมทั้งการติดตามและประเมินผล นอกจากนี้ชุมชนต้องมีความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อให้การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนเป็นไปตามแนวความคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

3. แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นแนวคิดของการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ที่ส่งเสริมการตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน โดยส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์สูงสุดทางการท่องเที่ยว

ซัชพล ทรงสุนทรวงศ์ (2546) ให้ความหมายการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นภายใต้ขีดความสามารถที่จะรองรับได้ และตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยว อีกทั้งประชาชนทุกส่วนต้องได้รับผลประโยชน์ที่เกิดจากการ

ท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคกัน รวมถึงมีการจัดการทรัพยากร เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศของท้องถิ่นนั้นไว้ได้

ส่วนบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548, หน้า 7) ได้สรุปความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้ว่า การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) หมายถึงการท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่และกลุ่มเล็กที่มีการจัดการดีเยี่ยม เพื่อสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจอย่างไม่เสื่อมคลาย ธุรกิจการท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้มีผลกำไรอย่างเป็นธรรม ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสม โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนสม่ำเสมออย่างพอเพียง แต่มีผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดหรือไม่มีเลยอย่างยั่งยืนยาว

นอกจากนี้ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) ได้กล่าวถึงแนวคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้ 3 มิติ คือ

1. มิติด้านการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยมีการสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่าย ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
 2. มิติด้านการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว ได้แก่การตอบสนองความต้องการและการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวในด้านต่างๆ เช่น การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสม รวมทั้งการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษา เรียนรู้ ได้รับประสบการณ์และมีความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชน
 3. มิติด้านการสร้างควมมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น โดยการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างเต็มที่
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540) กล่าวว่าเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาการท่องเที่ยวนั้น คือ ความพยายามที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะพิจารณาได้จากองค์ประกอบ 4 ประการคือ
1. ต้องดำเนินการในเรื่องขอบเขตความสามารถของธรรมชาติชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการด้านการท่องเที่ยว
 2. ต้องตระหนักต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมวิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการด้านการท่องเที่ยว
 3. ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน
 4. ต้องชี้้นำตามความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในชนบทท่องเที่ยว

นั้นๆ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์ศานต์ (2538) ได้ให้หลักการสำคัญของการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยมองจากมิติที่สำคัญ 4 ประการคือ

1. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม การพัฒนาควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ความยั่งยืนทางสถาบัน การตัดสินใจของชุมชนและการจัดตั้งองค์กรต้องสอดคล้องกับหลักการนิเวศวิทยาท้องถิ่น
3. การมีส่วนร่วม การพัฒนามาจากข้างล่างโดยให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรตนเอง
4. ความยุติธรรมทางสังคม ความมั่นคงของการดำรงชีวิตต้องครอบคลุมกลุ่มชนผู้ยากไร้ในปัจจุบัน และคนรุ่นหลังในอนาคตอันยาวไกล

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนหมายถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยนำทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดเพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โดยเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดเกิดผลกระทบต่อคนน้อยที่สุด และใช้ประโยชน์ยาวนานที่สุด ภายใต้ความร่วมมือร่วมใจในการมีส่วนร่วมดำเนินการในด้านต่างๆ ของประชาชนทุกคนภายในท้องถิ่น

4. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

The Ecotourism Society (1991) ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่าเป็นการเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ถึงวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของระบบนิเวศทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งวัฒนธรรมท้องถิ่น และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดประโยชน์ต่อประชาชนท้องถิ่น

ส่วนบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548, หน้า 269) ได้สรุปความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โดยมีการให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้อง และให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่น และสร้างจิตสำนึกให้ทุกฝ่ายร่วมกันรับผิดชอบต่อระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

วิมล จิโรจพันธ์ และคณะ (2548) กล่าวว่าองค์ประกอบหลักที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มี 4 ประการด้วยกัน คือ

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นรวมถึงแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่นั้นๆ
2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ โดยไม่ก่อให้เกิด

เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและอัตลักษณ์ท้องถิ่น ซึ่งมีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืนเพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องกับผู้เกี่ยวข้อง นักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว จึงเป็นการท่องเที่ยวด้านสิ่งแวดล้อม

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นหรือชุมชน ที่มีบทบาทในการร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติตามแผน และร่วมได้รับประโยชน์อย่างเสมอภาค คอยติดตามตรวจสอบ รวมถึงร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทน เพื่อนำกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย ในที่สุดแล้ว ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ

นี่ Lash (1997) ได้นำเสนอหลักการพื้นฐาน 7 ประการ ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ดัง

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องหลีกเลี่ยงการสร้างผลกระทบทางด้านลบที่ก่อให้เกิดความเสียหายหรือการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมของพื้นที่ท่องเที่ยว
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยว ให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและวัฒนธรรม
3. รายได้จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องนำไปสู่การอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม และการจัดการเขตอนุรักษ์
4. ชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง จะต้องเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเน้นความสำคัญของการวางแผน รวมทั้งการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเน้นการสร้างหลักประกันว่า จำนวนนักท่องเที่ยวจะต้องอยู่ภายในขอบเขตของศักยภาพในการรองรับทางพื้นที่ (Carrying Capacity) ตามธรรมชาติของระบบนิเวศท้องถิ่น
6. รายได้ส่วนใหญ่จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องตกอยู่กับชุมชนผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้เองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเน้นการใช้ผลิตภัณฑ์และบริการของท้องถิ่นเป็นสำคัญ
7. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องให้ความสำคัญกับการใช้โครงสร้างพื้นฐานที่ได้รับการพัฒนาขึ้นบนฐานคิด ซึ่งเน้นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ลดละการใช้น้ำมัน เชื้อเพลิง อนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นบ้าน และจัดการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อมอย่างแท้จริง

สรุปได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบ ในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงเป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีส่วนเกี่ยวข้องรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร และรักษาระบบนิเวศท้องถิ่น พัฒนาเศรษฐกิจ รวมถึงความสามารถและสร้างกำลังใจให้กับชุมชนชนบทได้พึ่งตนเองอีกด้วย

5. แนวคิดเรื่องความสามารถการรองรับของพื้นที่

ขีดความสามารถการรองรับของพื้นที่ (Carrying Capacity) หมายถึง ปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุดที่สามารถอยู่ได้ด้วยความปลอดภัย และได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสมในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวหนึ่งๆ โดยไม่ทำให้สิ่งแวดล้อมถูกทำลายหรือถูกทำลายน้อยที่สุดและไม่กระทบต่อความจำเป็นพื้นฐานและความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในท้องถิ่นด้วย (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548, หน้า 269)

โครงการศึกษากำหนดแนวทางการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวเกาะเต่าและเกาะนางยวน สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2537) กล่าวว่า ขีดความสามารถในการรองรับทางพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยว สามารถเปลี่ยนหรือมีความแตกต่างกันไปตามชนิดของแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรม เวลา และสถานที่ นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างกันโดยขึ้นอยู่กับปัจจัยที่นำมาพิจารณา ได้แก่ ขนาดของพื้นที่ ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว การต้องการน้ำใช้ การปล่อยของเสียสู่สภาพแวดล้อม และความสามารถของรัฐในการจัดการควบคุมผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นเนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น ดังนั้นการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควรคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับทางพื้นที่ด้วย กล่าวคือ การที่จะพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีความเจริญนั้นควรที่จะคำนึงถึงขีดความสามารถการรองรับของพื้นที่ด้วย เพื่อไม่ให้การท่องเที่ยวนำมาซึ่งผลกระทบทางลบแก่สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การวิเคราะห์ขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว สามารถพิจารณาได้ในหลายมิติ ดังนี้

1. ขีดความสามารถในการรองรับทางกายภาพ (Physical Carrying Capacity)

หมายถึง ระดับของนักท่องเที่ยวสูงสุดที่จะไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางกายภาพตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นรวมถึงระดับความอึดตัวของสิ่งอำนวยความสะดวกและการให้บริการทางการท่องเที่ยวในพื้นที่

2. ขีดความสามารถในการรองรับทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Carrying Capacity) หมายถึงระดับของนักท่องเที่ยวสูงสุดที่จะไม่ทำให้ระบบสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศด้อยค่าลง ซึ่งได้แก่ ระบบนิเวศวิทยา คุณภาพน้ำ น้ำทะเล ดิน อากาศ รวมทั้งความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตและการรองรับของเสียและสิ่งปฏิกูล

3. ขีดความสามารถในการรองรับทางสังคม (Social Carrying Capacity) หมายถึง

ปริมาณของนักท่องเที่ยวสูงสุด ที่จะไม่ทำให้ความสนุกสนานและความประทับใจของนักท่องเที่ยวจางหายไปเมื่อมีการขยายตัวของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่จะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น

4. ขีดความสามารถในการรองรับทางเศรษฐกิจ (Economic Carrying Capacity)

หมายถึง ระดับการพัฒนาของระบบเศรษฐกิจที่ดำเนินต่อไปได้อย่างเหมาะสม โดยไม่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในหมู่สมาชิกในสังคมและไม่ส่งผลกระทบต่อการลงทุนและการดำรงชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุป การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ ควรให้สอดคล้องและเหมาะสมกับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งในแง่ของขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ เพื่อควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม โดยไม่ทำให้สิ่งแวดล้อมถูกทำลายและไม่กระทบต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว

6. แนวคิดเรื่องการวิเคราะห์สถานการณ์ SWOT Analysis

การวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) เป็นกระบวนการหนึ่งซึ่งสามารถนำมาใช้ในการศึกษาศักยภาพ และข้อจำกัดชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ว่าชุมชนท้องถิ่นของตนมีจุดด้อยและจุดเด่นอย่างไร ซึ่งการวิเคราะห์ SWOT จะทำให้ทราบศักยภาพของชุมชนในมิติของปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชน ที่แสดงถึงศักยภาพและข้อจำกัดชุมชนในการวางแผนจัดการท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสมในอนาคต โดยมีหลักในการวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์จุดแข็ง (Strength = S) เป็นการพิจารณาปัจจัยภายในชุมชน โดยการประเมินข้อได้เปรียบหรือจุดเด่นของทรัพยากรของชุมชน ที่คาดว่าจะสนับสนุนให้การจัดการท่องเที่ยวบรรลุผลสำเร็จ ซึ่งจะพิจารณาจากตัวแปรด้านต่าง ๆ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม บุคลากรในชุมชน งบประมาณ เป็นต้น

2. การวิเคราะห์จุดอ่อน (Weakness = W) เป็นการพิจารณาปัจจัยภายในชุมชนโดยการประเมินข้อเสียเปรียบหรือจุดด้อยของทรัพยากรของชุมชน ซึ่งเป็นปัญหาอุปสรรคที่ขัดขวางมิให้การจัดการท่องเที่ยวบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งจะพิจารณาตัวแปรด้านต่าง ๆ เช่นเดียวกับกับการวิเคราะห์จุดแข็ง

3. การวิเคราะห์โอกาส (Opportunity = O) เป็นพิจารณาปัจจัยภายนอกชุมชน โดยการประเมินโอกาสหรือเงื่อนไขที่คาดว่าจะเอื้ออำนวยต่อการจัดการท่องเที่ยวให้บรรลุผลสำเร็จ ซึ่งจะพิจารณาจากตัวแปรด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง และเทคโนโลยี เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ภาวะคุกคามหรือข้อจำกัด (Threat = T) เป็นการพิจารณาปัจจัยภายนอกชุมชน โดยการประเมินภาวะคุกคามหรือเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดต่อการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งจะพิจารณาจากตัวแปรด้านต่าง ๆ เช่นเดียวกับการวิเคราะห์โอกาส

กล่าวโดยสรุป การวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อประเมินศักยภาพของชุมชน เพื่อช่วยให้ชุมชนได้ทราบถึงจุดแข็ง (Strength) และจุดอ่อน (Weakness) ของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวในอนาคต โดยจุดแข็งทำให้ทราบถึงปัจจัยหลักภายในชุมชน ที่จะผลักดันให้การจัดการท่องเที่ยวบรรลุเป้าหมายและประสบความสำเร็จ ส่วนจุดอ่อน คือสิ่งที่ต้องดำเนินการแก้ไขหรือหากกลยุทธ์ในการพัฒนาให้ดีขึ้นหากต้องการให้การจัดการท่องเที่ยวในชุมชนประสบความสำเร็จ นอกจากนี้การวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) ยังเป็นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมด้านต่างๆว่า ในสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่นั้นมีโอกาส (Opportunity) หรือมีอุปสรรค (Threat) ต่อชุมชนอย่างไรในการจัดการท่องเที่ยว โดยโอกาสจะช่วยในการเลือกกลยุทธ์เพื่อใช้โอกาสที่มีอยู่ส่งเสริมให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ส่วนอุปสรรคนั้นจะมีอิทธิพลในการเลือกกลยุทธ์ให้การจัดการท่องเที่ยวเป็นไปด้วยความรอบคอบ หรือเพื่อหลีกเลี่ยงวิกฤตเป็นโอกาส และเพื่อวางแผนการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมต่อไปในอนาคต

7. การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กาญจนาและคณะ (โครงการรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี, 2546) ศึกษาโครงการวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเรียนรู้บริบทของชุมชน เพื่อจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน ซึ่งชาวบ้านเป็นผู้วิจัย รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกันคิดและจัดการเองทั้งหมด พบว่าแนวทางการอนุรักษ์ป่าของชาวบ้านวังอ้อเป็นที่รู้จักมากขึ้น และเป็นกรณีศึกษาให้กับชุมชนอื่น ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชน

สุทิพย์ อบอุ่น (2540) ได้ศึกษาถึงศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยภายในชุมชน และปัจจัยด้านสถานการณ์สิ่งแวดล้อม และพบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีการบริหารและการมีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายทางการท่องเที่ยวกับชุมชนและรัฐ มีศักยภาพมากกว่ากลุ่มที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ขาดการบริการ ขาดการวางแผนรองรับการท่องเที่ยวและไม่ได้มีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายทางการท่องเที่ยวทั้งจากชุมชนและรัฐ

อโนทัย เพียรคงชล (2540) ศึกษาความต้องการในการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง พบว่า ประชาชนท้องถิ่นมีความต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้าน

เป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยวธรรมชาติ ร้อยละ 95.56 และมีความต้องการเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการเป็นมัคคุเทศก์ที่ถูกต้องจากหน่วยงานราชการถึง ร้อยละ 89.54 แสดงว่าส่วนใหญ่ ประชาชนยังขาดความรู้ด้านการเป็นมัคคุเทศก์ ประชาชนท้องถิ่นมีความต้องการจัดการด้านพาหนะรับส่งนักท่องเที่ยว ร้อยละ 85.56 ส่วนที่ไม่ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้เนื่องจากไม่มีพาหนะเป็นของตัวเอง และคิดว่า เป็นงานของผู้ชายเท่านั้น สำหรับประชาชนท้องถิ่นที่มีความต้องการจัดบริการด้านที่พักให้แก่นักท่องเที่ยว มีจำนวน ร้อยละ 96.67 ส่วนผู้ที่ไม่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมนี้ เนื่องมาจากไม่มีความถนัดและไม่ชอบ เพราะเป็นลักษณะงานที่ยุ่งยากและเป็นภาระมาก ต้องมีความรับผิดชอบสูง ตลอดจนหากทำการลงทุนในการจัดซื้อจัดหา แล้วจะไม่คุ้มค่า ประชาชนที่มีความต้องการจัดบริการด้านอาหารและเครื่องดื่มมี ร้อยละ 75.56 ส่วนผู้ที่ไม่ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมนี้ เนื่องมาจากการคมนาคมไม่สะดวก ห่างไกลจากตลาด กลัวลงทุนแล้วไม่คุ้มค่าและไม่มีเงินมาลงทุนในระยะแรก ซึ่งเท่าที่ผ่านมานักท่องเที่ยวมักนิยมนำสัมภาระติดตัวมาด้วย หรือหากทำแล้วกลัวนักท่องเที่ยวจะรับประทานไม่ได้ และงานดังกล่าวจะเป็นงานของผู้หญิงมากกว่า จากผลการวิจัยดังกล่าวทำให้ทราบว่าความต้องการที่จะเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของประชาชนท้องถิ่นมีความแตกต่างกันในกิจกรรมและปัจจัยส่วนบุคคล

* สมชาย สนั่นเมือง (2541) ศึกษาถึงชุมชนท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว พบว่า ความเกี่ยวข้องของชุมชนกับการท่องเที่ยวสามารถกำหนดได้ใน 2 ลักษณะ คือ ผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชุมชน ฉะนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการท่องเที่ยวเป็นสิ่งจำเป็นตั้งแต่การเตรียมการ การวางแผน การควบคุมดูแล การใช้ทรัพยากร การมีส่วนร่วมในการบริการและการได้รับประโยชน์จากการบริการโดยชุมชน ซึ่งจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้การใช้ประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยวจะต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ประการสำคัญคือ การมีส่วนร่วมที่ดีต้องให้ความสำคัญในการรวมกลุ่มมากกว่าส่วนบุคคล

วีระชัย มงคลพันธ์ (2542) ได้ทำการศึกษาความต้องการและความพร้อมของประชาชนในท้องถิ่นในการเข้าร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง อำเภอสี จังหวัดลำพูน พบว่าประชาชนท้องถิ่นส่วนใหญ่มีความรู้เรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีความต้องการเป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยวธรรมชาติ แต่ประชาชนท้องถิ่นเหล่านั้นส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ด้านสถานที่ท่องเที่ยวในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง และยังขาดความพร้อมด้านเงินทุนและทรัพยากรที่ใช้ประกอบการให้บริการการท่องเที่ยว นอกจากนี้จากการศึกษายังพบอีกว่าประชาชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ไม่ต้องการให้บริการด้านพาหนะรับ-ส่งนักท่องเที่ยว ไม่ต้องการให้บริการที่พักแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงไม่ต้องการจัดบริการขายอาหาร และเครื่องดื่มแก่นักท่องเที่ยวและประชาชนท้องถิ่นไม่มีใบอนุญาตประกอบธุรกิจ นำเที่ยว

* กฤษดา ยะการ (2543) ได้ทำการศึกษาความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนตำบลแม่ทราย อำเภอร่องขาว จังหวัดแพร่ สรุปผลการศึกษาได้ว่า (1) ประชาชนตำบลแม่ทรายมีความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับมาก

(2) ประชาชนที่มีอาชีพต่างกันมีความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่แตกต่างกัน (3) ประชาชนคาดหวังว่าจะได้รับประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแตกต่างกัน มีความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแตกต่างกัน (4) ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแตกต่างกัน (5) ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแตกต่างกัน และมีความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่แตกต่างกัน

แพรวพิไลย์ คำไสย (2547) ศึกษาบทบาทขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลของประชาชน ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายใต้เขตพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง และผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ภายใต้เขตพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง จากการศึกษาพบว่าบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้แก่ การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การประชาสัมพันธ์และการประสานงาน การให้คำปรึกษาด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การให้คำปรึกษานับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การให้การสนับสนุนงบประมาณ การสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการส่งเสริมอาชีพ ส่วนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้แก่การมีส่วนร่วมในการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สำหรับผลกระทบของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลางมีทั้งด้านบวกและด้านลบต่อการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

* สถาบันดำรงราชานุภาพ กระทรวงมหาดไทย (2543) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อแสวงหารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีความเหมาะสมและเป็นไปได้ อันจะเป็นต้นแบบหรือแนวทางให้แก่ชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ ต่อไป ชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับการคัดเลือกเป็นกรณีศึกษามีทั้งหมด 5 พื้นที่ คือบ้านถ้ำลอด อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน อุทยานแห่งชาติเขาลงเฉพาะในพื้นที่ อ.พรหมคีรี จ.นครศรีธรรมราช คลองบางช้าง อ.สามพราน จ.นครปฐม บ้านโคกเกตุ อ. อัมพวา จ.สมุทรสงคราม และบ้านโขงกุดหวาย อ.เมือง จ.มหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่าชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ของตนตามภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และรูปแบบที่เกิดจากแรงกระตุ้นของภาครัฐราชการในพื้นที่เพื่อตอบสนองนโยบายรัฐบาล เช่น Amazing Thailand *

จากผลการศึกษาดังกล่าวนำไปสู่ข้อเสนอแนะ 2 ประเด็น คือ 1) รูปแบบองค์กรที่ควรบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนท้องถิ่น มี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้บริหารจัดการ รูปแบบที่ 2 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกับผู้แทนกลุ่มเป็นผู้บริหารจัดการ 2) แนวทางการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการจัดการบริหารด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ งานวิจัยมี

ข้อเสนอแนะในการทำงานร่วมกัน คือ ควรมีการประชุมในลักษณะพหุภาคีอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง
ควรกำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่ของกรรมการแต่ละฝ่ายให้ชัดเจน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควร
เป็นแกนหลักในการจัดการประชุมแบบพหุภาคี ควรกำหนดระเบียบข้อบังคับที่ได้รับความเห็นชอบ
จากภาครัฐระดับพื้นที่ไว้ให้ชัดเจนและเป็นทางการ ควรมีการระดมทุนเพื่อร่วมจัดทำแต่ละกิจ
กรรมการท่องเที่ยวควรกำหนดแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนไว้ให้ชัดเจน และควรมี
การพัฒนาการเรียนรู้แก่สมาชิกในชุมชนด้านการท่องเที่ยวและภาษาอังกฤษ

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยระเบียบวิธีวิจัยหลักที่ใช้ คือ ระเบียบวิธีวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยนักวิชาการจะเข้าไปศึกษาร่วมกับชาวบ้านในชุมชน เพื่อศึกษาสภาพแวดล้อม และวิถีชีวิตชุมชนร่วมกับชาวบ้านเพื่อเก็บและรวบรวมข้อมูลของชุมชน

1. แหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลในการศึกษาค้างนี้ ประกอบด้วยแหล่งข้อมูล 2 ประเภท ดังนี้

- 1.1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ ข้อมูลที่จัดเก็บรวบรวมโดยตรงจากประชากรกลุ่มตัวอย่าง ทั้งจากประชากรภายในชุมชน และบุคคลที่เกี่ยวข้องจากทั้งภาครัฐและภาค เอกชน
- 1.2. (Secondary Data) ได้แก่ ข้อมูลที่รวบรวมมาจากเอกสารทางวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อมูลหรือสถิติจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เอกสาร ตำรา รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นต้น

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาค้างนี้ มีดังนี้

1. ประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นเขตพื้นที่ชุมชนดอนจิว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)
2. ประธานชุมชนทั้ง 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนดอนจิว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)
3. ตัวแทนจากภาครัฐและภาคเอกชน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลเมืองวารินชำราบ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และผู้ประกอบการธุรกิจในพื้นที่ที่ศึกษา

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยนักวิจัยจะเข้าไปศึกษาแบบเชิงลึก คือเข้าไปศึกษาวิถีชีวิตชุมชนร่วมกับชาวบ้านเพื่อเก็บและรวบรวมข้อมูล โดยการใช้เครื่องมือต่างๆ ดังนี้

1. การทำแผนที่ชุมชน (Community Mapping) เป็นการเก็บข้อมูลของชุมชน โดยการให้ชุมชนกลุ่มตัวอย่างร่วมกันสร้างแผนที่ชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ และโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม
2. การทำปฏิทินกิจกรรมชุมชน (Seasonal Calendar) คือการเก็บข้อมูลโดยการให้ชุมชนกลุ่มตัวอย่างร่วมกันทำปฏิทินกิจกรรมชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลทางด้านสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเศรษฐกิจ
3. การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์

แบบเจาะลึก เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลของชุมชนทางด้านสังคม และวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองและสิ่งแวดล้อม ความร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ในประเด็นที่ต้องเจาะลึก กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลเฉพาะ เช่น หัวหน้าชุมชน ผู้นำอาสาที่ชุมชนให้ความเคารพ ตัวแทนจากหน่วยงานราชการและภาคเอกชน เป็นต้น

4. การใช้เทคนิคการวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) เป็นการเก็บข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5. การใช้เทคนิคแผนที่ทางความคิด (Mind Mapping) เป็นการเก็บข้อมูลร่วมกับชุมชนโดยเปิดโอกาสให้ชุมชนกลุ่มตัวอย่างได้จัดระบบความคิดที่เชื่อมโยงกัน ในการออกแบบรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสม และการระบุผลกระทบของการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนทั้งเชิงบวกและลบ

6. การอภิปรายกลุ่มย่อย (Focus group) เป็นการเก็บข้อมูลร่วมกับชุมชนโดยการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย รวมทั้งวิเคราะห์ปัญหาของพื้นที่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับชุมชน

7. การสังเกต (Observation) โดยการใช้เทคนิคการสังเกตทั้งสองวิธี ดังนี้

7.1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) คือ การเก็บข้อมูลจากการสังเกตโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับชุมชน

7.2. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participatory Observation) คือ การเก็บข้อมูลจากการสังเกตสภาพทางกายภาพโดยรอบของชุมชน เช่น สภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ แม่น้ำ ต้นไม้ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวและโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม สภาพทางสังคม วัฒนธรรม ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ปฏิกริยาของคนในชุมชนต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาในครั้งนี้มีการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลไปพร้อมกับการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และเพื่อให้แน่ใจว่าข้อมูลที่ได้จะสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในการศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีหลักในการวิเคราะห์ ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน โดยได้เก็บข้อมูลจากทั้งข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ เพื่อนำข้อมูลมาจัดเป็นหมวดหมู่ ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่ทำการศึกษ โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม สภาพเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้าน และเครือข่ายทางสังคม เพื่อนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์เพื่อเชื่อมโยงกับประเด็นที่ทำการศึกษ คือการศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

2. การวิเคราะห์เนื้อหา เป็นการวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นจากการสัมภาษณ์ การอภิปรายกลุ่มย่อย การวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) และการทำแผนที่ทางความคิดร่วมกับชุมชน เพื่อให้ทราบว่าชุมชนมี จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคอย่างไรบ้าง รวมทั้งมีศักยภาพอย่างไรบ้าง ในการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเพื่อให้ชุมชนทราบผลกระทบทั้งทางบวกและลบที่ได้จากการท่องเที่ยว จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ร่วมกับ ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่ออธิบายข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นและสรุปเป็นศักยภาพของชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเพื่อกำหนดรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมต่อไป โดยในส่วนของ การวิเคราะห์นั้นผู้ศึกษาได้ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยผู้ศึกษาจะทำตัวเป็นกลาง ในการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลมากที่สุด เพื่อให้ได้ข้อสรุปและบทวิเคราะห์ที่เป็นกลาง ชัดเจน และตรงกับสภาพความเป็นจริงมากที่สุด

บทที่ 4

การศึกษาบริบทชุมชน

พื้นที่ศึกษาในครั้งนี้ อยู่ในเขตปกครองของเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่ในเขตรอยต่อระหว่างเทศบาลนครอุบลราชธานีกับเทศบาลเมืองวารินชำราบโดยมีลำน้ำมูลเป็นเส้นแบ่งเขตแดนธรรมชาติ เฉพาะพื้นที่ที่ศึกษาประกอบไปด้วย 2 ชุมชน คือ ชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ชุมชนดังกล่าวจัดเป็นชุมชนเขตกึ่งเมืองกึ่งชนบท ซึ่งมีบริบทในการศึกษาดังต่อไปนี้

1. ประวัติของชุมชน

1.1 ชุมชนดอนจัว

ชุมชนดอนจัวเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ซึ่งอุดมไปด้วยระบบนิเวศอันสมบูรณ์ โดยบ้านเรือนส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณติดกับถนนสายอุบลฯ-วารินในปัจจุบัน ส่วนที่มาของชื่อ คือ เมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2470 ได้มีการปลูกต้นจิวไว้หลายต้นเพราะปลูกง่าย ชาวบ้านที่เข้ามาหาปลาในกุดบ้านและกุดศรีมังคละจะเรียกชื่อที่แตกต่างกันออกไป เช่น ดอนเกาะ, ดอนจิวหรือป่าจิว บางคนเรียกหนองหมาจอกเนื่องจากพื้นที่เป็นป่ารกมีหมาจิ้งจอกอาศัยอยู่ ต่อมาใน ปี พ.ศ.2490 มีการตกลงร่วมกันว่าควรจะต้องตั้งชื่อว่าบ้านดอนจิว ดังนั้นชุมชนนี้จึงถูกเรียกว่าหมู่บ้านดอนจิวนับแต่นั้นเป็นต้นมา

1.2 ชุมชนกุดเป่ง

ชุมชนกุดเป่ง ได้ก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2460 ในสมัยที่พระวารี น วรศักดิ์ (แถบสาครวาสี) เป็นนายอำเภอวารินชำราบ โดยคนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากมาจากอำเภอม่วงสามสิบ โดยมีคุณพ่อเอิบ สินธุประสิทธิ์ เป็นผู้นำการก่อตั้งหมู่บ้าน หลังจากนั้นก็มีคนกลุ่มอื่นๆ อพยพเข้ามาอยู่อย่างต่อเนื่องจนกระทั่งก่อตั้งเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ สาเหตุของการตั้งชื่อหมู่บ้านเนื่องมาจากหมู่บ้านตั้งอยู่ใกล้กับกุดเป่ง ซึ่งชื่อของกุดเป่ง สันนิษฐานว่าตั้งตามชื่อของลักษณะของน้ำในกุดคือคำว่า "เป่ง" ซึ่งภาษาอีสานแปลว่า การขุดร่องน้ำให้น้ำไหลถึงกันได้

2. ที่ตั้ง อาณาเขต พื้นที่

ชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ตั้งอยู่ในเขตรอยต่อระหว่างเทศบาลเมืองวารินชำราบกับเทศบาลนครอุบลราชธานี โดยชุมชนดอนจัว เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ระหว่างกุดศรีมังคละและกุดบ้าน โดยมีพื้นที่ทั้งหมด 576 ไร่ ส่วนชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ติดกับกุดเป่งและชุมชนดอนจิวทางทิศเหนือ และติดกับชุมชนลับแลทางทิศตะวันตก โดยมีพื้นที่ทั้งสิ้น 117 ไร่ ชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ตรงข้ามกันโดยมีกุดเป่งกันเป็นเส้นแบ่งอาณาเขตชุมชน โดยทั้งสองชุมชนมีอาณาเขตดังนี้

ชุมชน	ทิศเหนือ	ทิศใต้	ทิศตะวันออก	ทิศตะวันตก
ดอนจิว	ติดกับกุดศรี- มังคละ	ติดกับกุดบ้าน	ติดกับทางหลวง หมายเลข 24	ติดกับกุดศรี- มังคละ
กุดเป่ง (หมู่ 16)	ติดกับกุดเป่งและ ชุมชนดอนจิว	ติดกับถนน จันทร์ระศักดิ์	ติดกับชุมชน ลับแล	ติดกับช่องกุดเป่ง

ตารางที่ 1 : อาณาเขตพื้นที่ชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)

3. ประชากร

ชุมชนดอนจิวประกอบด้วย 110 ครัวเรือน มีจำนวนประชากร 612 คน ส่วนชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ประกอบด้วย 47 ครัวเรือน มีจำนวนประชากร 944 คน ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนดอนจิว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) มีการศึกษาส่วนใหญ่ในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ตามลำดับ

4. ลักษณะทางเศรษฐกิจ

1) ชุมชนดอนจิว

ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนดอนจิวมีอาชีพหลักคือ การทำสวนดอกไม้ การทำประมงพื้นบ้าน และการปลูกผัก ส่วนอาชีพรองและอาชีพเสริมได้แก่ การเก็บผักตามธรรมชาติ การขุดมันแข่ง การเลี้ยงสัตว์ การทำปลาแห้ง และรับจ้างทั่วไป

ชาวชุมชนดอนจิว มีรายได้ต่อครัวเรือนเฉลี่ย 14,120 บาท/เดือน โดยเดือนที่ชาวบ้านมีรายได้สูงสุดคือเดือนมกราคม มีนาคม และกุมภาพันธ์ เนื่องจากเป็นเดือนที่เป็นฤดูเก็บเกี่ยวสวนดอกไม้ ชาวบ้านจึงมีรายได้หลักจากการขายดอกไม้ รวมทั้งมีรายได้อื่นๆ จากการประมงพื้นบ้าน ทำสวนผัก เลี้ยงสัตว์ และทำปลาแห้ง

ในด้านรายจ่าย พบว่าชาวบ้านมีรายจ่ายต่อครัวเรือนคือ 7,637 บาท/เดือน โดยเดือนที่ชาวบ้านมีรายจ่ายสูงสุดคือเดือนตุลาคมและพฤศจิกายน เนื่องจากชาวบ้านต้องนำเงินไปลงทุนในการทำสวนดอกไม้ ได้แก่ การซื้อเมล็ดพันธุ์ดอกไม้ กิ่งชำ ปุ๋ยและสารเคมีกำจัดแมลง ส่วนเดือนอื่นๆ พบว่ารายจ่ายหลักส่วนใหญ่มาจากค่าข้าวและอาหาร รองลงมาคือค่าเครื่องดื่ม ค่าน้ำมันเดินทาง ค่าการศึกษาบุตร และค่าอาหารสำเร็จรูป ตามลำดับ (สมหมาย ชินนาค, 2549)

2) ชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)

ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) มีอาชีพหลักคือ การทำสวนดอกไม้ การทำสวนผัก และการทำประมงพื้นบ้าน ส่วนอาชีพรองได้แก่ การรับจ้างทั่วไป ชาวบ้านในชุมชนบ้านกุดเป่ง (หมู่ 16) มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนคือ 3,237 บาท/เดือน โดยเดือนที่ชาวบ้านมีรายได้สูงสุดได้แก่เดือนกุมภาพันธ์ เนื่องจากเป็นเดือนที่เก็บเกี่ยวผลผลิตจากสวนดอกไม้ได้สูงสุด ในด้านรายจ่ายพบว่า

ชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ไม่มีการสำรวจข้อมูลด้านรายจ่าย แต่จากการศึกษาพบว่าเดือนที่ชาวบ้านมีรายจ่ายสูงสุดคือเดือนพฤศจิกายน เนื่องจากชาวบ้านต้องใช้จ่ายเพื่อลงทุนทำสวนดอกไม้ เช่นเดียวกับชุมชนดอนจิว ส่วนรายจ่ายหลักในเดือนอื่นๆ ได้แก่ ค่าข้าวและอาหาร รองลงมาคือ ค่าเครื่องตี๋ม ค่าน้ำมันเดินทาง ค่าการศึกษาและค่าอาหารสำเร็จรูป ตามลำดับ

ด้านหนี้สินพบว่าชาวบ้านทั้งในชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) มีปัญหาหนี้สิน ถึงแม้จะมีจำนวนไม่สูงเมื่อเทียบกับชุมชนอื่นๆ ในเขตพื้นที่เดียวกัน เนื่องจากชาวบ้านมีการนำทรัพยากรในพื้นที่มาบริโภคเพื่อลดค่าใช้จ่าย เช่น การหาปลา การเก็บผักและพืชพรรณธรรมชาติมาประกอบอาหาร แต่เนื่องจากชาวบ้านต้องใช้จ่ายเพื่อลงทุนในการทำสวนดอกไม้ ทำให้ชาวบ้านบางคนต้องกู้เงินจากแหล่งต่างๆ จากการศึกษาด้านหนี้สินพบว่าแหล่งกัวยืมเงินของชาวบ้านคือ กองทุนหมู่บ้าน ญาติพี่น้อง ธนาคารพาณิชย์ นายทุน-เจ้าแก้ว และแหล่งเงินกู้ยืมอื่น ๆ ซึ่งแหล่งเงินกู้หลักของชาวบ้านคือ นายทุน-เจ้าแก้ว รองลงมาคือแหล่งอื่นๆ ที่ไม่สามารถระบุได้และคงเป็นหนี้นอกระบบ เนื่องจากชาวบ้านบางส่วนไม่มีหลักฐานที่เป็นเอกสารยืนยันในการค้ำประกันเงินกู้ จึงหันไปกู้เงินจากแหล่งทุนที่มีกระบวนการสั้นและสะดวกกว่า อันดับต่อมาคือ ธนาคารพาณิชย์ และกองทุนหมู่บ้าน ตามลำดับ (สมหมาย ชินนาค, 2549)

5. ลักษณะการปกครอง

พื้นที่ที่ศึกษาทั้ง 2 ชุมชน อยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัด

อุบลราชธานี ทั้งนี้แต่ละชุมชนจะไม่มีผู้ใหญ่บ้าน แต่จะมีคณะกรรมการที่เรียกว่า “คณะกรรมการชุมชน” ทำหน้าที่แทน โดยคณะกรรมการชุมชนคณะหนึ่งประกอบด้วยกรรมการชุมชน 9 ตำแหน่งคือ

- 1) ประธานกรรมการ
- 2) รองประธานกรรมการ
- 3) กรรมการฝ่ายปกครอง
- 4) กรรมการฝ่ายคลัง
- 5) กรรมการฝ่ายสวัสดิการสังคม
- 6) กรรมการฝ่ายสาธารณสุข
- 7) กรรมการฝ่ายพัฒนา
- 8) กรรมการฝ่ายการศึกษา
- 9) กรรมการเลขานุการ

ชุมชนดอนจิวมีประธานชุมชนคือ นายประศาสน์ ธนาสน์ ส่วนชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) มีประธานชุมชนคือ นายวิเชียร พรหมทา โดยประธานชุมชนมีหน้าที่หลักคือ การดูแลความสงบเรียบร้อยของชุมชน การวางแผนและจัดทำโครงการพัฒนาชุมชน การเป็นตัวแทนจากหน่วยงานราชการต่างๆ เพื่อประสานงาน และให้ความรู้ด้านต่างๆ แก่ชาวบ้านในชุมชน รวมทั้งการจัดประชุมชาวบ้าน

เพื่อเผยแพร่ข้อมูลต่างๆ จากการสัมภาษณ์ประธานชุมชนและชาวบ้านในชุมชนพบว่า ทั้งชุมชนดอนจัวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) จะมีศาลากิจกรรมซึ่งเป็นสถานที่ที่ประธานชุมชนใช้สำหรับนัดพบชาวบ้านในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ในการพัฒนาชุมชน เช่น จัดประชุมชาวบ้านเพื่อแถลงนโยบายจากภาครัฐรวมทั้งเผยแพร่ข้อมูลด้านต่างๆ การจัดเวทีชาวบ้านเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ และร่วมกันทำแผนพัฒนาชุมชน เป็นต้น

6. ลักษณะสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

6.1 ระบบนิเวศ

ระบบนิเวศในพื้นที่ที่ศึกษาประกอบไปด้วย ระบบนิเวศแบบกุดและป่าบุงป่าทาม ซึ่งจัดเป็นระบบนิเวศอันเป็นส่วนประกอบของแม่น้ำมูล ซึ่งนับเป็นระบบนิเวศที่มีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวอุบลราชธานีและประชากรในเขตอีสานใต้อีกหลายจังหวัด พื้นที่ดังกล่าวประกอบไปด้วย กุด และป่าบุงป่าทาม ขนาดต่างๆ ทั้งเล็กและใหญ่หลายแห่ง ซึ่งกุดต่างๆ จะทำหน้าที่เสมือน “แก้มลิง” ที่รองรับน้ำหลากจากแม่น้ำมูลในฤดูฝนและบรรเทาภาวะน้ำท่วมตัวเมืองอุบลราชธานีในแต่ละปี (สมหมาย ชินนาค, 2548)

จากการศึกษาพบว่า ระบบนิเวศกุดและป่าบุงป่าทามก่อให้เกิดภูมิปัญญาชาวบ้านในลักษณะต่าง ๆ ทั้งที่เป็นวิถีชีวิตการทำมาหากิน และที่เป็นวัฒนธรรม ประเพณี จะเห็นว่าชาวบ้านในชุมชนต้องพึ่งพิงกุดและป่าบุงป่าทามในการทำเกษตรกรรม การทำประมงพื้นบ้าน การเก็บพืชพรรณตามธรรมชาติ และการแปรรูปปลา นอกจากนี้ระบบนิเวศกุดและป่าบุงป่าทามยังก่อให้เกิดการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ภายในชุมชนอีกด้วย

สมหมาย ชินนาค (2548) ได้อธิบายถึงกุดต่างๆ ที่พบในบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำของพื้นที่บริเวณรอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานีกับเทศบาลเมืองวารินชำราบ ซึ่งมีทั้งสิ้น 13 กุด แต่สำหรับพื้นที่ในชุมชนดอนจัวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ชาวบ้านจะเกี่ยวพันกับกุดสำคัญๆ จำนวน 5 กุด ดังนี้

1) กุดบ้าน

กุดบ้านหรือกุดน้ำใส เป็นกุดที่มีขนาดใหญ่ มีความกว้างประมาณ 129 เมตร มีความยาวประมาณ 780 เมตร และมีความลึกประมาณ 3 เมตร ทิศเหนือจรดกับชุมชนดอนจัว ทิศใต้จรดกับชุมชนลับแล ในอดีตชุมชนลับแลเรียกชื่อกุดแห่งนี้ว่า “ตะกุดบ้าน” ต่อมาชาวบ้านจึงเรียกให้สั้นลงว่า “กุดบ้าน” ส่วนชื่อ “กุดน้ำใส” คาดว่าเป็นการเรียกชื่อตามลักษณะของกุด เพราะในอดีตน้ำในกุดแห่งนี้มีความใสมาก สามารถใช้ดื่มได้ แต่ในปัจจุบันเนื่องจากการสร้างพนังกั้นน้ำ จึงทำให้น้ำมีลักษณะขุ่นและเน่าเสียในบางช่วงเวลา บริเวณพื้นที่ริมกุดบ้าน นับว่าเป็นแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ชุมชนที่ตั้งอยู่ริมกุดและชุมชนใกล้เคียงจึงพึ่งพิงกุดในการดำรงชีวิต ได้แก่ ชุมชนลับแล และชุมชนดอนจัว โดยเป็นแหล่งสำคัญในการทำประมงพื้นบ้าน ปลูกพืชน้ำและเก็บพืชพรรณตามธรรมชาติ

2) กุดศรีมังคละหรือกุดใหญ่

กุดศรีมังคละ เป็นกุดขนาดใหญ่ มีความกว้างประมาณ 100 เมตร มีความยาวประมาณ 1,234 เมตร และมีความลึกประมาณ 3 เมตร ชุมชนที่ตั้งอยู่ริมกุดศรีมังคละได้แก่ ชุมชนดอนจัว และชุมชนคูยาง ในอดีตชาวบ้านเรียกกุดนี้ว่า "กุดใหญ่" เนื่องจากเป็นกุดที่มีขนาดใหญ่พอประศาสตร์ ธารสนธิ ประธานชุมชนดอนจัวเล่าว่า เมื่อพระยาประทุมเทพภักดี (ธน ฤ สงขลา) ได้เป็นนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลวารินชำราบจึงได้ตั้งชื่อกุดใหม่ว่า กุดศรีมังคละ สำหรับพื้นที่รอบกุดพบว่า บริเวณริมฝั่งที่ติดกับชุมชนดอนจัว (ทิศตะวันออก) มีความลาดชันไม่เหมาะกับการทำการเกษตร ชาวบ้านจึงพึ่งพิงกุดจากการทำประมงพื้นบ้านเป็นหลัก ส่วนบริเวณทางด้านตะวันตกติดกับชุมชนคูยางเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ชาวบ้านจึงพึ่งพิงกุดในการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกผัก เป็นหลัก นอกจากนี้กุดศรีมังคละยังเป็นแหล่งน้ำที่เป็นที่อยู่อาศัยของนกนานาชนิด ได้แก่ นกยาง นกกด นกเป็ดน้ำ นกตุ้ม เป็นต้น

3.) กุดเป่ง

กุดเป่งเป็นกุดขนาดใหญ่ มีความกว้างประมาณ 121 เมตร มีความยาวประมาณ 700 เมตร และมีความลึกประมาณ 3 เมตร ชุมชนที่ตั้งอยู่ริมกุดเป่ง ได้แก่ ชุมชนดอนจัวและชุมชนกุดเป่ง ที่มาของชื่อคาดว่ามีการตั้งตามชื่อของลักษณะน้ำ คือ คำว่า "เป่ง" ซึ่งภาษาอีสาน แปลว่า การขุดร่องน้ำให้น้ำไหลถึงกันได้ ลักษณะของพื้นที่บริเวณกุดเป็นป่าบุงป่าทามและมีหญารขึ้นเป็นจำนวนมาก ชุมชนดอนจัวและชุมชนกุดเป่งมีการพึ่งพิงกุดในการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การปลูกผัก และการทำสวนดอกไม้ นอกจากนี้กุดเป่งยังเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญในการทำประมงพื้นบ้านอีกด้วย

4.) กุดตะกวย

กุดตะกวยจัดเป็นกุดขนาดกลาง มีความกว้างประมาณ 58.50 เมตร มีความยาวประมาณ 1,000 เมตร และมีความลึกประมาณ 1.8 เมตร ทิศตะวันออกของกุดติดกับกุดศรีมังคละ ส่วนทิศตะวันตกติดกับป่าบุงป่าทาม ทิศเหนือติดกับกุดใหญ่และปากเจ้าหมื่น ส่วนทิศใต้ติดกับพื้นที่ป่าบุงป่าทาม ชื่อของกุดตะกวยยังไม่ทราบที่มาอย่างชัดเจน แต่พ่ออุดม เผ่าภูรี หนึ่งในนักวิจัยที่บ้านจากชุมชนหาดสวนสุขเล่าว่า ชื่อกุดตะกวยอาจมาจากรูปทรงของกุดซึ่งมีลักษณะคล้ายกับกรวย ในขณะที่พ่อสมนึก วงศ์ทะเล นักวิจัยที่บ้านจากชุมชนลับแล เล่าว่า ในอดีตบริเวณกุดมีเถาวัลย์ขนาดใหญ่ แล้วมีกามาเกาะและไถวเล่น ซึ่งภาษาอีสานเรียก "ไถว" ว่า "กวย" ชาวบ้านจึงเรียกว่า กุดกากวย แล้วเพี้ยนมาเป็น "กุดตะกวย" ในปัจจุบัน กุดตะกวยเป็นแหล่งน้ำที่มีความสำคัญมากต่อชาวบ้านในชุมชนดอนจัวและชุมชนหาดสวนสุข เนื่องจากเป็นแหล่งสัตว์น้ำรวมทั้งพืชพรรณธรรมชาติต่าง ๆ อันอุดมสมบูรณ์ ซึ่งชาวบ้านจากทั้งสองชุมชนสามารถล่องเรือผ่านทะเลถึงกันได้

5.) กุดชี้เห็น

กุดชี้เห็นเป็นกุดขนาดกลาง มีความกว้างประมาณ 57.30 เมตร มีความยาวประมาณ 480 เมตร ตั้งอยู่ติดกับกุดตะกวยและป่าบุงป่าทาม กุดชี้เห็นเป็นร่องน้ำที่แยกสาขาออกมาจากกุดตะกวย ที่มาของชื่อกุด สืบเนื่องมาจากบริเวณกุดมีต้นชี้เห็นอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงตั้งชื่อกุดว่า

"กุดขี้เหิน" กุดขี้เหินมีความอุดมสมบูรณ์อย่างมากเนื่องจากอยู่ติดกับป่าบุงป่าทาม จึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน โดยชาวบ้านที่พึ่งพิงกุดได้แก่ ชาวบ้านในชุมชนดอนจิว ชุมชนกุดเป่ง และชุมชนหาดสวนสุข

จะเห็นได้ว่าพื้นที่ในชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง(หมู่ 16) เป็นชุมชนที่มีระบบนิเวศแบบพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland area) โดยมีระบบนิเวศที่สำคัญ 2 แบบซ้อนกันอยู่ อันได้แก่ ระบบนิเวศแบบกุด ซึ่งมีลักษณะเป็นร่องน้ำในป่าบุงป่าทามที่น้ำท่วมขังและมีน้ำซึมเข้าขั้วตลอดทั้งปี ส่วนระบบนิเวศอีกแบบหนึ่ง ได้แก่ ระบบนิเวศแบบป่าบุงป่าทาม ซึ่งหมายถึง บริเวณที่มีพื้นที่ต่ำซึ่งถูกน้ำท่วมทุกปีในฤดูฝน อันก่อให้เกิดพืชพันธุ์พรรณที่ทนทานต่อกระแสน้ำในช่วงฤดูน้ำหลาก และสามารถทนต่อความแห้งแล้งในช่วงฤดูแล้งได้ดี

ระบบนิเวศทั้งสองแบบดังกล่าว เป็นผลทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณธรรมชาติต่างๆ เช่น ป่าหวาย บัว จอก แหน กก อ้อ ผักกูด ผักบุ้ง ผักกระแยง ผักผาย ผักหนาม ผักกระโดน ผักแปะ และพันธุ์สัตว์ต่างๆ ได้แก่ เต่า หอย ปู กุ้ง รวมทั้งปลานานาชนิด เช่น ปลาสร้อย ปลากุ่ม ปลากด ปลาชะโด ปลาค้าว ปลาแคบ และปลาน้ำมุลอื่นๆ นอกจากนี้ยังเป็นที่อยู่อาศัยของนกนานาชนิด เช่น นกยาง นกกด นกเป็ดน้ำ นกกระปูด นกตุ้ม เป็นต้น

ดังนั้น ระบบนิเวศทั้งสองแบบนี้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของผู้นคนในชุมชน เนื่องจากเป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร และเป็นแหล่งกำเนิดของภูมิปัญญาต่างๆ ของชาวบ้านในชุมชน โดยเฉพาะการเกษตรกรรม ได้แก่ การทำสวนผัก เช่น ผักกะหล่ำปลี ดอกกะหล่ำ คื่นห่าน ผักกาดขาว ผักกระฉ่อน และการทำสวนดอกไม้ เช่น ดอกเบญจมาศ ดอกดาวเรือง ดอกสร้อยทอง ดอกคัตเตอร์ ดอกโปดามิ ดอกเยอเวอร์รี่ เป็นต้น

ภาพประกอบที่ 1: ภาพวิถีชีวิตผู้คนริมกุด

6.2 โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม

โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม หมายถึง สิ่งก่อสร้างต่างๆที่เป็นกายภาพ รวมทั้งระบบต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ สถาบันการศึกษา สถานพยาบาล เป็นต้น ชุมชนใดก็ตามที่มีความพร้อมและสมบูรณ์ของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมดังกล่าว ย่อมแสดงถึงศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวต่างๆ ได้ เช่น ที่พัก ร้านอาหาร ห้องสุขา ร้านค้า และร้านขายของที่ระลึก เป็นต้น ชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) มีความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ดังนี้

6.2.1 ถนน

1) ถนนทางเข้าหมู่บ้าน

การเดินทางเข้าไปยังชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) สามารถเดินทางได้โดยสะดวก จากถนนอุบล - วาริน บริเวณสะพานกุดปลาขาว จะมีเส้นทางเลียบกุดบ้านเพื่อเข้าไปยังชุมชน ซึ่งเป็นถนนคอนกรีต 2 ช่องทางเดินรถ สามารถใช้ถนนได้ทุกฤดู โดยจากปากทางถนนดังกล่าว หากขับรถยนต์เพื่อเดินทางเข้าไปยังชุมชนดอนจิวจะใช้เวลาประมาณ 5 นาที ส่วนการเดินทางเข้าไปยังชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) จะใช้เวลาประมาณ 5 - 10 นาที

2) ถนนภายในชุมชน

ถนนภายในชุมชนส่วนใหญ่เป็นถนนคอนกรีต เชื่อมต่อถึงกันตลอดทั้งชุมชน แต่มีเส้นทางบางส่วนที่เป็นถนนดินลูกรัง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเส้นทางเล็กๆ ที่ชาวบ้านใช้เดินเพื่อไปมาหาสู่กัน ส่วนพาหนะที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นพาหนะส่วนตัว เนื่องจากยังไม่มีรถโดยสารสาธารณะให้บริการภายในชุมชน โดยพาหนะเดินทางส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านใช้ ได้แก่ รถจักรยาน รถจักรยานยนต์ และรถยนต์

6.2.2 ท่าเรือ

การเดินทางที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งภายในชุมชนได้แก่ การใช้เรือ ซึ่งนอกจากจะเป็นอุปกรณ์ในการหาปลาแล้ว ยังใช้ในการเดินทางเพื่อไปมาหาสู่กันได้อีกด้วย ท่าเรือในชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ส่วนใหญ่จะเป็นท่าเรือที่กระจายอยู่ทั่วไปตามกุด ซึ่งเป็นท่าเรือขนาดเล็กของแต่ละครัวเรือน อย่างไรก็ตามบริเวณกุดศรีมังคละและกุดชีเห็นพบว่ามีท่าเทียบเรือขนาดกลาง ซึ่งใช้สำหรับการรวมกลุ่มกันเพื่อทำประมงพื้นบ้านอีกด้วย

6.2.3 ระบบสาธารณูปโภค

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) มีสาธารณูปโภคต่างๆ ที่พอเพียงสำหรับชาวบ้านในชุมชน นั่นคือ การมีระบบน้ำประปาเข้าถึงทุกครัวเรือน การมีน้ำบ่อน้ำขั้บตามธรรมชาติใช้ในการอุปโภคบริโภคตลอดทั้งปี ทุกหลังคาเรือนมีไฟฟ้าใช้ และมีระบบน้ำไฟเข้าถึงพื้นที่เกษตรกรรม รวมทั้งมีสายโทรศัพท์เข้าถึงแต่ละบ้าน และมีคลื่นโทรศัพท์มือถือที่ชัดเจนทุก

ระบบ แต่ปัจจุบันยังมีปัญหาด้านโทรศัพท์สาธารณะที่ยังขาดแคลนอยู่ ซึ่งคาดว่าจะได้รับการติดตั้งในอนาคต

6.2.4 สถาบันการศึกษา

ชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ไม่มีสถานศึกษาภายในชุมชน ชาวบ้านในชุมชนจำเป็นต้องส่งบุตรหลานไปเรียนตามโรงเรียนต่างๆ ในชุมชนใกล้เคียง เช่น โรงเรียนกุดเป่ง ซึ่งตั้งอยู่ในชุมชนกุดเป่งหมู่ 6 โรงเรียนหาดสวนยา โรงเรียนกุดปลาขาว โรงเรียนท่าบงมั่ง ซึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษา ส่วนการศึกษาระดับมัธยมศึกษา บุตรหลานจะเข้าเรียนในโรงเรียนลือคำหาญ โรงเรียนวิจิตรวา และโรงเรียนมัธยมอื่นๆ ในอำเภวารินชำราบและอำเภอเมืองอุบลราชธานี

6.2.5 สถานพยาบาล

ชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ไม่มีสถานพยาบาลในชุมชน แต่เนื่องจากชุมชนทั้งสองตั้งอยู่ใกล้กับโรงพยาบาลวารินชำราบ และสถานีอนามัยเทศบาลเมืองวารินชำราบ ซึ่งใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 5 นาที ดังนั้นหากชาวบ้านเจ็บป่วยจึงสามารถเดินทางไปรับการรักษา ณ สถานพยาบาลดังกล่าวได้โดยสะดวก

ภาพประกอบที่ 2: สภาพบ้านเรือนของชาวบ้าน

7. ลักษณะทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต

7.1 วัฒนธรรมและความเชื่อ

จากการเก็บข้อมูลร่วมกับชุมชนพบว่า ชาวบ้านทั้งสองชุมชนมีความเชื่อ 2 ระบบผสมผสานกันอยู่ได้แก่ ความเชื่อนับถือผี และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยความเชื่อทั้งสองระบบได้ผสมผสานเป็นความเชื่อส่วนบุคคลของผู้คนในชุมชน

ด้านความเชื่อนับถือผี พบว่าชาวบ้านในชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) มีความเชื่อและนับถือผีให้ ซึ่งผีให้ หมายถึง ผีบรรพบุรุษของคนที่ตายไปแล้ว แต่ลูกหลานเชื่อว่าผีบรรพบุรุษเหล่านี้ยังอยู่กับตนเพื่อคอยปกป้องรักษาให้ชีวิตอยู่อย่างปลอดภัยและมีความสุข ในอดีตชาวบ้านจะทำพิธีเพื่อบูชาผีให้อย่างเคร่งครัด แต่เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไปทำให้การบูชาผีให้ลดความสำคัญลง โดยจะบูชาเฉพาะในเทศกาลสำคัญๆ ได้แก่ บุญข้าวสาก และบุญข้าวประดับดิน

นอกจากนี้ชุมชนกุดเป่งยังมีการนับถือผีปู่ตาของชุมชน ได้แก่ เจ้าพ่อคำก้อม โดยชาวบ้านในอดีตเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำพื้นที่น้ำซับของกุดเป่ง ซึ่งนับว่าเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติแหล่งแรกที่ชาวบ้านมาตั้งถิ่นฐาน จึงมีการทำสิมกลางน้ำประจำหมู่บ้านเพื่อเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับเคารพบูชา และเชื่อว่าหากปีใดที่ชุมชนเกิดอาเพศ แสดงว่าชาวบ้านในชุมชนไม่ได้ทำพิธีบูชาเจ้าพ่อคำก้อม แต่ปัจจุบันเนื่องจากสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้การเคารพบูชาเจ้าพ่อคำก้อมลดความสำคัญลง สาเหตุอาจเนื่องจากขาดการสืบสานประเพณีอย่างต่อเนื่องของชุมชน หรืออาจเกิดจากการที่ผู้นำชุมชนไม่เห็นความสำคัญของการสืบสานเพื่ออนุรักษ์ประเพณีดังกล่าว

ส่วนความเชื่อทางพุทธศาสนา พบว่าชาวบ้านในชุมชนได้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะที่เป็นประเพณีทางพุทธศาสนา ได้แก่ การทำบุญตักบาตร บุญมหาชาติ (บุญเหวด) บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา และบุญกฐิน นอกจากนี้ความเชื่อทางพุทธศาสนาของชาวบ้านยังแสดงออกมาโดยการสร้างวัด อันได้แก่ วัดดอนจิว และวัดกุดเป่ง เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวและศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านในชุมชน

ความเชื่อทั้งความเชื่อนับถือผีและความเชื่อทางพุทธศาสนาของชาวบ้านได้สะท้อนออกมาเป็นวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนที่ได้รับการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน หรือที่ชาวอีสานรู้จักกันดีคือประเพณี ฮีต 12 แต่เนื่องจากสภาพแวดล้อม รวมทั้งสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ประเพณีบางอย่างถูกกลืนและสาบสูญไป เหลือเพียงประเพณีสำคัญๆ ที่ชาวบ้านยังคงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

ลำดับที่	เดือน	ความเชื่อ/ประเพณี/ วัฒนธรรม/	กิจกรรม
1.	มีนาคม	บุญมหาชาติ (บุญเหวด หรือบุญ มะเหวด)	ทำในเดือนสี่ เรียกว่า "บุญมะเหวด" หรือ "บุญมหาชาติ" เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านเข้าวัดฟังเทศน์ ฟังธรรมเรื่อง "พระเวสสันดรชาดก" มีทั้งหมด 13 ตอน (กัณฑ์) โดยฟังจบในวันเดียว ทั้งนี้ด้วยความเชื่อว่าผู้ใดที่ได้ปฏิบัติกิจกรรมนี้แล้วจะได้พบกับพระศรีอารยหรือพระศรีอาริยมุตไตรซึ่งคือผู้ที่มาเป็นพระพุทธเจ้าในยุคต่อไป

2.	เมษายน	บุญสงกรานต์	ทำในเดือนห้าเรียกว่า "บุญสงกรานต์" กิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อแสดงถึงความกตัญญูรู้คุณแก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ และครูบาอาจารย์ ที่เคยมีต่อเรา โดยวิธีการน่าน้ำอบ น้ำหอม และดอกไม้ ไปกราบไหว้และรดน้ำให้ท่านเพื่อเป็นการแสดงการขอบคุณและรำลึกถึงบุญคุณท่าน
3.	มิถุนายน	บุญเบิกบ้าน (บุญเนา)	ทำในเดือนเจ็ดเรียกว่า "บุญเบิกบ้าน" อาจเรียกว่าบุญเนา บุญเปิดศักราช หรือบุญชำระ เป็นกิจกรรมที่ทำขึ้นเพื่อเป็นการขับไล่สิ่งเสียดจัญไรโรคภัยไข้เจ็บให้ออกไปจากหมู่บ้าน พร้อมทั้งเป็นการปกป้องผีร้าย ความชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาหมู่บ้านของตน (ชาวบ้านเชื่อว่าความเจ็บป่วย ความไม่สงบสุขนั้นเกิดมาจาก "ความเสียดจัญไร" และ "ผีร้าย")
4.	กรกฎาคม	บุญเข้าพรรษา	ทำในเดือนแปดเรียกว่า "บุญเข้าพรรษา" เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อนำเทียนและผ้าจำนำพรรษาไปถวายแก่พระสงฆ์ที่วัด เพื่อให้พระสงฆ์มีแสงสว่างและผ้าเครื่องนุ่งห่มพอใช้ในระหว่างพรรษา 3 เดือน
5.	สิงหาคม	บุญข้าวประดับดิน	ทำในเดือนเก้าเรียกว่า "บุญข้าวประดับดิน" เป็นกิจกรรมที่ทำขึ้นในวันแรม 14 ค่ำ เพื่อนำห่อข้าวที่มีอาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่ ไปวางให้ผีบรรพบุรุษนำเอาไปกิน (ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติ พี่น้องที่ตายไปแล้ว) โดยมีความเชื่อว่าเป็นคืนเดือนเก้านี้ ประตูนรกจะเปิดแล้วยมบาลจะปล่อยให้ผีในเมืองนรกออกมาเยี่ยมญาติในเมืองมนุษย์ได้เพียงคืนนี้คืนเดียวเท่านั้น จึงต้องเตรียมอาหารไปต้อนรับ
6.	กันยายน	บุญข้าวสาก	ทำในเดือนสิบเรียกว่า "บุญข้าวสาก" เป็นการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นผู้ปกป้องรักษาครอบครัวและบ้านเรือนให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข จึงเป็นการสมควรที่จะต้องได้รับการเซ่นไหว้และอุทิศส่วนกุศลให้เป็นประจำทุกปี

7.	ตุลาคม	บุญออกพรรษา	ทำในเดือนสิบเอ็ด เรียกว่า "บุญออกพรรษา" เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านจะเตรียมอาหารสำหรับไปทำบุญตักบาตรที่วัดในตอนเช้า ตอนกลางคืนญาติโยมจะนำผ้าจำพรรษาเครื่องสักการบูชาไปถวายพระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ 3 คีน แรม 1 ค่ำเดือน 11 ก็ทำบุญตักบาตรเทโวเป็นประจำทุกปี
8.	พฤศจิกายน	บุญกฐิน	ทำในเดือนสิบสองเรียกว่า "บุญกฐิน" เป็นกิจกรรมที่ชาวพุทธจะต้องทำก่อนวันขึ้น 15 ค่ำ ทั้งนี้เพื่อนำผ้าไตรจีวรไปถวายให้แก่พระสงฆ์ที่ได้จำพรรษามาครบ 3 เดือนแล้ว ซึ่งการที่พระสงฆ์รูปใดนั้นได้มีไตรจีวรชุดใหม่มาเปลี่ยนเราเรียกว่า พระรูปนั้นได้อานิสงส์ หรือได้กฐินนั่นเอง กิจกรรมงานบุญกฐินนี้ชาวพุทธถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่ง เพราะมีความเชื่อว่าถ้าใครได้สร้างบุญกฐินแล้ว หลังจากตายไปแล้วจะไม่ตกนรก

ตารางที่ 2 : กิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อของชุมชนในรอบ 1 ปี

ภาพประกอบที่ 3: ภาพชาวบ้านเข้าร่วมพิธีบุญมหาชาติ (บุญเวส)

7.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นซึ่งได้มาจากประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษแล้วสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์ และเปลี่ยนแปลงจนอาจเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม (เสรี พงศ์พิศ, 2543, หน้า 245)

ภูมิปัญญาชาวบ้าน มักสะท้อนออกมาในลักษณะที่เป็นความรู้เรื่องการทำมาหากิน ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม และประเพณี อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่เชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเข้าไว้ด้วยกันให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข เนื่องจากภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่ชาวบ้านเรียนรู้มาจากบรรพบุรุษ ซึ่งมักเป็นภูมิปัญญาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน โดยเป็นความรู้ที่สอนให้คนในชุมชนรู้จักเคารพธรรมชาติ รู้จักพึ่งพิงธรรมชาติโดยไม่ทำลาย นอกจากนี้ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรม ยังสอนให้คนในชุมชนรู้จักพึ่งพาอาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ตลอดจนสอนให้คนในชุมชนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นอาจสรุปได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างแนบแน่นระหว่าง คน ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณี

จากการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) มีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับระบบนิเวศหรือทรัพยากรชุมชน อันได้แก่ กุดและป่าบุงป่าทาม นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงกับความเชื่อ และวัฒนธรรมอย่างแนบแน่น ดังจะเห็นได้จากประเพณีต่างๆ ที่สืบทอดกันมาของคนในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตพื้นที่การศึกษา มีดังนี้

7.2.1 การทำเกษตรกรรม

ชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง(หมู่16) เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำก่ล่าว คือเป็นชุมชนที่มีระบบนิเวศแบบกุดและป่าบุงป่าทามล้อมรอบ ดังนั้นผืนดินจึงมีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากเป็นดินที่เกิดจากดินตะกอนจากแม่น้ำมูลถูกพัดมาทับถมอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี ทำให้ดินอุดมไปด้วยแร่ธาตุต่างๆ มากมายที่เป็นประโยชน์ต่อการปลูกพืชนานาชนิด อาชีพเกษตรกรรมจึงเป็นอาชีพสำคัญอาชีพหนึ่งที่ชาวบ้านในชุมชนได้สืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

การเกษตรส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นเกษตรกรรมกุด บริเวณพื้นที่ทำการเกษตร ได้แก่ กุดศรีมังคละ กุดใหญ่ กุดตะกวย กุดขี้เหิน กุดเป่ง และกุดบ้าน ในอดีตบริเวณดังกล่าวมีการทำนาแขงและนาทาม นาแขงหมายถึงการปลูกข้าวบริเวณริมตลิ่งของกุด ส่วนการทำนาทาม หมายถึง การทำนาบนที่ดอนริมกุด แต่เนื่องจากในปี 2526 ได้มีการทำพังกันน้ำที่ปากบุงจิว เพื่อกักเก็บน้ำให้ใช้ได้ตลอดปี จากการกั้นน้ำนั้นทำให้น้ำในกุดมีระดับสูงขึ้นและมีความลึกมากขึ้นจนไม่สามารถทำนาแขงริมกุดได้อีกต่อไป ดังนั้นปัจจุบันจึงพบเพียงการทำเกษตรกรรมกุดเท่านั้น

สมหมาย ชินนาค (2548) กล่าวว่า การเกษตรในบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำแบ่งออกเป็น 4

ลักษณะดังนี้

1) การทำเกษตรเพื่อไว้บริโภคในครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่จะทำเกษตรบริเวณริมกุด พืชผักที่ปลูก ได้แก่ ถั่วฝักยาว แตงกวา พริก มะเขือ เป็นต้น เพื่อใช้สำหรับบริโภคภายในครัวเรือน โดยการทำเกษตรในครัวเรือนส่วนใหญ่จะปลูกไว้กินตลอดทั้งปี

2) การทำเกษตรเพื่อขายเป็นอาชีพ ส่วนใหญ่เป็นการเกษตรบริเวณริมกุด พืชผักที่ปลูก ได้แก่ กะหล่ำปลี กระจับจั่น คะน้า ดอกกะหล่ำ ผักกาดขาว ผักที่เก็บเกี่ยวได้นอกจากจะใช้บริโภคภายในครัวเรือนแล้ว ส่วนที่เหลือยังส่งไปขายที่ตลาดวารินชำราบและตลาดอื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียงอีกด้วย จากการทำปฏิทินชุมชนและจากการสัมภาษณ์พบว่า เดือนที่ชาวบ้านมีรายได้สูงสุดจากการทำสวนผักคือช่วงฤดูหนาว ได้แก่ ช่วงระหว่างเดือนกันยายนถึงกุมภาพันธ์ เนื่องจากอากาศเย็นและปราศจากเปลี้ยไฟทำให้เก็บพืชผักได้เป็นจำนวนมาก ส่วนในฤดูฝน ชาวบ้านจะปลูกผักประเภทอื่นที่ทนน้ำได้เป็นอย่างดี เช่น มะเขือ และพริก พ่อมบุญ ชาวบ้านจากชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) กล่าวว่า ช่วงเวลาดังกล่าวสามารถเก็บผักขายได้เฉลี่ยวันละ 4 - 5 ถุง ถุงละ 10 กิโลกรัม โดยขายส่งให้พ่อค้าคนกลางได้กิโลกรัมละประมาณ 50 บาท ดังนั้น ช่วงฤดูเก็บผักจึงสามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวประมาณวันละ 200 - 250 บาท

ภาพประกอบที่ 4: ภาพทำการเกษตรริมกุด

3) การทำสวนดอกไม้เพื่อการค้า จากการศึกษาพบว่า ชุมชนดอนจัวและกุดเป่ง (หมู่ 16) มีอาชีพหลักคือ การทำสวนดอกไม้ พันธุ์ดอกไม้ที่ปลูกได้แก่ ดอกเบญจมาศขาว ดอกดาวเรือง ดอกสร้อยทอง ดอกคัตเตอร์ ดอกเยอเวอรี่เหลือง และดอกโปดามิ ชุมชนดอนจัวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) นับว่าเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงในการทำสวนดอกไม้มากที่สุดแห่งหนึ่งในจังหวัดอุบลราชธานี โดย

ดอกไม้ที่ไต้หวันนอกจากจะส่งขายให้แก่ตลาดต่างๆในจังหวัดอุบลราชธานีแล้ว ยังสามารถส่งขายให้แก่ตลาดดอกไม้ในจังหวัดใกล้เคียง เช่น ศรีสะเกษ ได้อีกด้วย

จากการทำปฏิทินชุมชนและจากการสัมภาษณ์พบว่า การปลูกดอกไม้จะทำได้เกือบตลอดทั้งปี คือตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเมษายน และสามารถเก็บไปขายเป็นรายได้หลักให้แก่ครอบครัว ส่วนในฤดูฝนเป็นช่วงที่มีเพลี้ย ชาวบ้านจึงหลีกเลี่ยงการปลูกดอกไม้ในช่วงนี้ จะมีเพียงแต่การปลูกจำนวนน้อย ๆ เพื่อรักษาพันธุ์ดอกไม้เอาไว้

4) การปลูกพืชน้ำ จากการศึกษาพบว่า การปลูกพืชน้ำนั้น ชาวบ้านจะปลูกบริเวณกุดผักที่ปลูกได้แก่ ผักกระเฉดและผักบุ้ง โดยผักบุ้งจะปลูกบริเวณรอบๆ คลอง ส่วนผักกระเฉดจะปลูกในน้ำ โดยช่วงที่จะปลูกจะเป็นช่วงเดือนกุมภาพันธ์ และจะเริ่มเก็บผลผลิตได้ตั้งแต่ปลายเดือนมีนาคม เป็นต้นไปจนกว่าน้ำจะท่วม แต่ปัจจุบันพบว่าจากระดับน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้การปลูกพืชน้ำดังกล่าวลดลงอย่างมากในปัจจุบัน

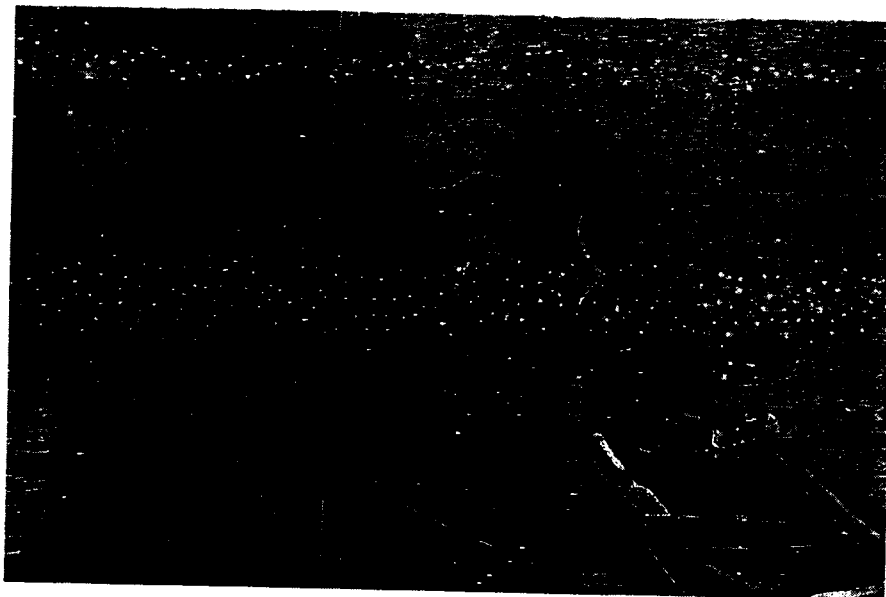

ภาพประกอบที่ 5: ภาพการทำสวนดอกไม้

7.2.2 การทำประมงพื้นบ้าน

ระบบนิเวศกุดและป่าบุงป่าทาม ถือเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากอุดมไปด้วยสัตว์น้ำชนิดต่างๆ ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา โดยเฉพาะเป็นแหล่งที่มีปลาอุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี สมหมาย ชินนาค (2548) กล่าวว่า ในฤดูฝนปลาจากแม่น้ำมูลซึ่งมาจากแม่น้ำโขงอีกทอดหนึ่งจะว่ายทวนน้ำตามแม่น้ำมูลขึ้นไปวางไข่ตามแม่น้ำสาขา โดยเฉพาะบริเวณป่าบุงป่าทามซึ่งถือเป็นพืชที่เป็นแหล่งอาหารปลา ปลานานาชนิดจึงเข้าไปวางไข่และขยายพันธุ์ในป่าบุงป่าทาม ปลาบางส่วนเมื่อวาง

ไซ่เสร็จแล้วก็ว่ายน้ำกลับ ปลาบางส่วนก็อาศัยอยู่อย่างถาวรเนื่องจากไม่สามารถอพยพกลับได้จึงตกค้างอยู่บริเวณกุด ส่วนไซ่ปลาก็เจริญเติบโตเป็นปลาชนิดต่างๆ จึงทำให้บริเวณระบบนิเวศกุดและป่าบุงป่าทามมีปลาอุดมสมบูรณ์ตลอดปี ด้วยเหตุนี้การทำประมงพื้นบ้านจึงเป็นอาชีพที่มีความสำคัญอย่างยิ่งอาชีพหนึ่งในชุมชน

ภาพประกอบที่ 6: ภาพการทำประมงพื้นบ้าน

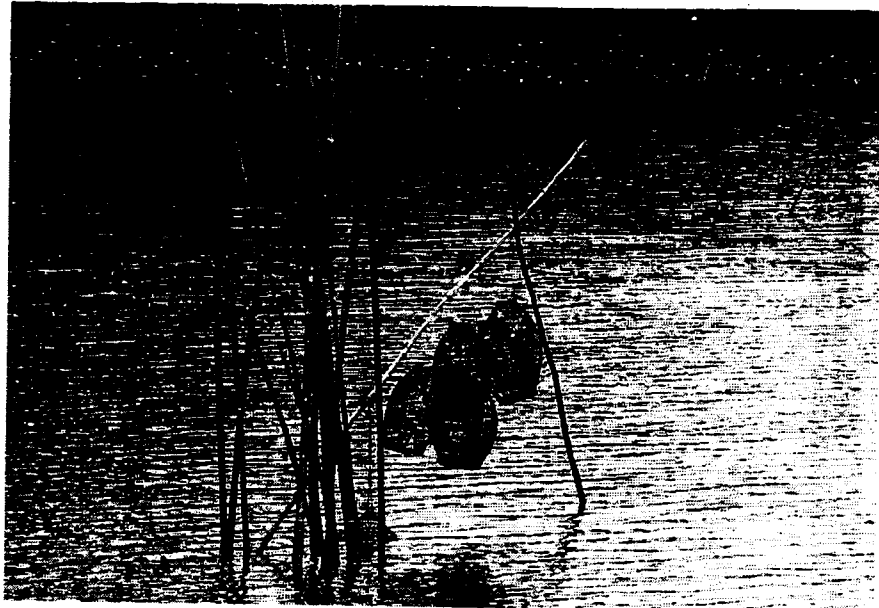
การทำประมงพื้นบ้านนับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกถ่ายทอดจากบรรพบุรุษของชาวบ้านมายังรุ่นลูกหลานในปัจจุบัน ปลาที่จับได้มีหลากหลายชนิด ได้แก่ ปลาสร้อย ปลากุ่ม ปลากุด ปลาช่อน ปลาดุก ปลาชิว ปลาแดบ ปลาชะโด ปลาค้าว ปลาชบ และปลาแม่น้ำมุลอื่นๆ

สมหมาย ชินนาค (2548) กล่าวถึงเครื่องมือหาปลาพื้นบ้านในพื้นที่กุดต่างๆ ซึ่งจำแนกได้ 5 ประเภท ตามวิธีการหาปลา คือ

- 1) เครื่องมือที่ใช้ดักปลา ได้แก่ มอง ลอบ จัน ไซ่ ฟด
- 2) เครื่องมือที่ใช้ล่อปลา ได้แก่ หลุมล่อปลา เขี้ยบขอย (เขี้ยบบรอย) ตุ่ม เยาะ บั้งลัน
- 3) เครื่องมือที่ใช้จับปลา ได้แก่ แห สุ่ม (ช้อน) ช้อน สวิง สะตุง จอวอ แก่โค่น
- 4) เครื่องมือที่ใช้ล่าปลา ได้แก่ ฉมวก ปืน เหล็กแทงเอียน พู หน้าไม้
- 5) เครื่องมือช่วยหาปลา ได้แก่ เรือ ดำต่อง ข้อง กะซัง คุ

เครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน นับเป็นภูมิปัญญาที่ชาวบ้านได้พัฒนามาเรื่อยๆ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยเครื่องมือหาปลาที่นิยมใช้ในชุมชนดอนจิว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ได้แก่ เบ็ด มอง ตุ่ม ลาน และเยาะ โดยเดือนที่ชาวบ้านนิยมหาปลาได้แก่ ช่วงฤดูฝน คือ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ซึ่งถือว่าเป็นช่วงฤดูน้ำหลาก ปลาจะอพยพมายังกุดและป่าบุงป่าทามเพื่อวางไข่ โดย

ถ่ายทอดน้ำมาจากแม่น้ำมูลและแม่น้ำโขง จากการสัมภาษณ์พบว่า การหาปลาส่วนใหญ่จะไว้สำหรับบริโภคภายในครัวเรือนก่อน ถ้าหาปลาได้จำนวนมากเมื่อเหลือจากบริโภคภายในครัวเรือนก็จะนำไปขายยังตลาดวารินชำราบและตลาดใกล้เคียง ซึ่งรายได้เฉลี่ยจากการจับปลาคือประมาณวันละ 200 - 300 บาท

ภาพประกอบที่ 7: เครื่องมือการทำประมงพื้นบ้าน

7.2.3 การเก็บพืชพรรณตามธรรมชาติและป่าบุงป่าทาม

พื้นที่ในชุมชนดอนจิวและกุดเป่ง เป็นพื้นที่ที่มีป่าบุงป่าทามกระจายอยู่ในหลายๆ จุด ป่าบุงป่าทามนอกจากจะเป็นแหล่งอาหาร และที่อยู่อาศัยของปลานานาชนิดแล้ว ยังอุดมไปด้วยพืชพันธุ์พรรณนานาชนิด ที่สามารถใช้เป็นแหล่งหาผัก เห็ด สมุนไพรต่างๆ อีกด้วย

ป่าบุงป่าทามเป็นพื้นที่กักเก็บตะกอนต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้จึงมีความอุดมสมบูรณ์กลายเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านในชุมชน นอกจากการหาปลาแล้วชาวบ้านยังอาศัยป่าบุงป่าทามในการเก็บพืชพรรณตามธรรมชาติต่างๆ ได้แก่ ผักกระโดน ผักจิก ผักหนาม ผักติ้ว ผักเม็ก ผักพาย ผักกุ่ม ผักบุง ผักแว่น ผักกระเจด ผักแปะ รวมทั้งเห็ดได้แก่ เห็ดเผ่างาม เห็ดโคน เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งสำหรับเก็บมันแขงและหน่อไม้อีกด้วย

จากการทำปฏิทินชุมชนและจากการสัมภาษณ์พบว่า ฤดูที่เป็นช่วงสำหรับเก็บพืชพรรณตามธรรมชาติได้ดีคือ ช่วงฤดูฝน เนื่องจากน้ำมากทำให้ผักเจริญเติบโตได้ดี ส่วนผักกระโดนนิยมเก็บช่วงเดือนเมษายน เนื่องจากเป็นช่วงที่ผักกระโดนเพิ่งผลิใบ การเก็บพืชพรรณดังกล่าวนับว่ามีความสำคัญต่อชาวบ้านเนื่องจาก นอกจากพืชพรรณที่ได้จะเอาไว้บริโภคภายในครัวเรือนแล้ว ส่วนที่เหลือยังสามารถนำไปขายสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้อีกด้วย จากการศึกษาพบว่าเนื่องจากช่วงฤดู

ฝนเป็นช่วงที่ชาวบ้านขาดรายได้จากการปลูกผักและทำสวนดอกไม้ อาชีพหลักของชาวบ้านในช่วงนี้ จึงได้แก่ การทำประมงพื้นบ้าน และการเก็บพืชพรรณตามธรรมชาติจากป่าบุงป่าทาม

ภาพประกอบที่ 8: ภาพการเก็บพืชพรรณตามธรรมชาติป่าบุงป่าทาม

7.2.4 การเลี้ยงสัตว์

การเลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่ภายในชุมชน เป็นการเลี้ยงโดยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าบุงป่าทามและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ในระบบนิเวศ กล่าวคือ เป็นการเลี้ยงแบบปล่อยให้สัตว์ไปหากินเองตามธรรมชาติ สัตว์ที่นิยมเลี้ยงได้แก่ วัว ควาย เป็ด และไก่ การเลี้ยงสัตว์ดังกล่าวถือเป็นอาชีพเสริมไม่ใช่อาชีพหลักของครอบครัว โดยมีการเลี้ยงตลอดทั้งปี ส่วนใหญ่จะเลี้ยงไว้เพื่อขายให้แก่ชุมชนใกล้เคียงอื่นๆ

รูปแบบการเลี้ยงวัว ควาย คือ การเลี้ยงแบบต้อนให้วัว ควาย ไปหาอาหารกินเองตามป่าบุงป่าทาม เนื่องจากบริเวณดังกล่าวจะปกคลุมไปด้วยไม้พุ่มและไม้ยืนต้นขนาดเล็ก สลับกับทุ่งหญ้าซึ่งเป็นอาหารของวัว ควาย ส่วนการเลี้ยงเป็ดและไก่จะเลี้ยงไว้ในบริเวณบ้าน โดยปล่อยให้ไก่คุ้ยเขี่ยหาอาหารกินเอง ส่วนเป็ดจะเลี้ยงโดยใช้เศษอาหารและเศษผักต่างๆ ที่เหลือจากการบริโภคภายในครัวเรือน

ภาพประกอบที่ 9: ภาพการเลี้ยงสัตว์ริมกุด

7.2.5 การแปรรูปปลา

การแปรรูปปลาของชาวบ้านในชุมชนดอนจัวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) สามารถทำได้ตลอดทั้งปี โดยชุมชนดอนจัวมีการแปรรูปปลามากกว่าชุมชนกุดเป่ง การแปรรูปปลาส่วนใหญ่ที่พบคือ การทำปลาแห้ง นอกจากนี้อาจแปรรูปในลักษณะอื่นๆ ได้อีก คือ การทำปลาต้มและปลาร้า จุดประสงค์หลักของการหาปลาของชาวบ้านในชุมชนคือ เพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือนเป็นการลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารได้เป็นอย่างดี ส่วนที่เหลือจึงแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนแรกนำไปขาย อีกส่วนหนึ่งมักจะนำไปแปรรูปเป็นปลาแห้ง เพื่อไว้บริโภคภายในครัวเรือนและไว้ขายสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว

ภาพประกอบที่ 10: ภาพการแปรรูปปลา

7.2.6 วัฒนธรรมประเพณี

1) ประเพณีฮีต 12

วัฒนธรรมประเพณีของชาวอีสานส่วนใหญ่ มาจากการผสมผสานของความเชื่อสองระบบได้แก่ ความเชื่อนับถือผี และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยสะท้อนออกมาเป็นประเพณีฮีต 12 ซึ่งหมายถึงประเพณีในแต่ละเดือน ตั้งแต่เดือนธันวาคม (เดือนอ้าย) ถึงเดือนพฤศจิกายน (เดือน 12) โดยในแต่ละเดือนชาวบ้านจะร่วมกันสืบทอดและปฏิบัติกิจกรรมที่แตกต่างกันออกไป

สำหรับชุมชนดอนจัวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) จากการศึกษาพบว่าประเพณีบางอย่าง ไม่ได้รับการสืบสานอย่างต่อเนื่องจึงทำให้สาบสูญไป -เนื่องจากสภาพแวดล้อมและสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่ต่างไปจากเดิม ประเพณีบางอย่างจึงถูกลดความสำคัญลงและสูญหายไปมากที่สุด ได้แก่ ประเพณีบุญเข้ากรรม บุญคูณลาน บุญข้าวจี่และบุญบั้งไฟ ประเพณีที่ยังคงได้รับการสืบทอดภายในชุมชนจนถึงปัจจุบัน มีดังนี้

ฮีตที่ 4 บุญมหาชาติ (บุญเผวสหรือพะเวด) ซึ่งกระทำในเดือนสี่ หรือเดือนมีนาคม

ฮีตที่ 5 บุญสงวน้ำ ซึ่งกระทำในเดือนห้า หรือเดือนเมษายน

ฮีตที่ 7 บุญเบิกบ้าน (บุญเนา) ซึ่งกระทำในเดือนเจ็ด หรือเดือนมิถุนายน

ฮีตที่ 8 บุญเข้าพรรษา ซึ่งกระทำในเดือนแปด หรือเดือนกรกฎาคม

ฮีตที่ 9 บุญข้าวประดับดิน ซึ่งกระทำในเดือนเก้า หรือเดือนสิงหาคม

ฮีตที่ 10 บุญข้าวสาก ซึ่งกระทำในเดือนสิบ หรือเดือนกันยายน

ฮีตที่ 11 บุญออกพรรษา ซึ่งกระทำในเดือนสิบเอ็ด หรือเดือนตุลาคม

ฮีตที่ 12 บุญกฐิน ซึ่งกระทำในเดือนสิบสอง หรือเดือนพฤศจิกายน

ภาพประกอบที่ 11: ภาพกิจกรรมงานบุญกฐิน

2) ประเพณีแข่งเรือหาปลา

สมหมาย ชินนาค (2548) กล่าวว่าในอดีตเมื่อ 30 กว่าปีมาแล้ว ในวันออกพรรษาจะมีประเพณีแข่งเรือหาปลาโดยส่วนใหญ่ชุมชนคอนจิวจะเป็นเจ้าภาพและหมุนเวียนแข่งไปตามกุดต่างๆ โดยวัตถุประสงค์เพื่อความสนุกสนาน สามัคคี โดยไม่หวังผลรางวัล จะมีก็เพียงถ้วยตราไก่ ซึ่งทีมที่ชนะก็จะนำถ้วยรางวัลที่ได้ไปถวายวัด ต่อมาภายหลังชุมชนต่างๆ ถูกเปลี่ยนให้มาอยู่ภายใต้การปกครองของเทศบาลเมืองวารินชำราบ จึงมีงบประมาณและเงินรางวัลให้แก่ทีมที่ชนะ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้วัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมงานประเพณีของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป หากปีใดที่เงินรางวัลน้อยชาวบ้านจะไม่เข้าร่วมแข่งเรือหาปลา และส่วนใหญ่เทศบาลจะเป็นเจ้าภาพในการจัดงานและสนับสนุนเงินรางวัลต่างๆ ต่อมาเทศบาลไม่ได้รับงบประมาณและไม่ได้ดำเนินการจัดประเพณีดังกล่าวอย่างต่อเนื่องจึงทำให้ประเพณีแข่งเรือหาปลาได้หายไปเป็นเวลากว่า 4 ปี

7.3. เครือข่ายทางสังคม

George Simmel (อ้างใน สุภาณี แก้วพินิจ, 2548) กล่าวว่า สังคมเป็นหน่วยที่ประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความสัมพันธ์กันด้วยกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้วยการกระทำตามบทบาทและหน้าที่ ปรัชญาการทางสังคมดังกล่าวที่เกิดขึ้น นำไปสู่การโต้ตอบและแลกเปลี่ยนต่างๆ ระหว่างบุคคลและกลุ่มบุคคลในสังคมเกิดเป็นเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคม หมายถึง กลุ่มของความสัมพันธ์ทางสังคมที่บุคคลหนึ่งมีต่อกันและกัน เช่น ญาติ เพื่อนที่ใกล้ชิด โดยมีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน สามารถนำไปใช้อธิบายพฤติกรรม ความเชื่อของบุคคล และในยุคต่อๆ มาความหมายของเครือข่ายทางสังคมมีความหมายกว้างมากขึ้น โดยหมายรวมถึงความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับบุคคลในชุมชน องค์กร หรือ ทีมองค์กร ที่มีการแลกเปลี่ยน การสนับสนุนเกื้อกูลกัน และมีการสื่อสารไหลเวียนกันไปมาในเวลาหรือสถานที่เดียวกัน (Borgatti and Foster อ้างใน สุภาณี แก้วพินิจ, 2548)

สำหรับนักวิจัยเครือข่ายในประเทศไทย ได้ให้ความหมายเครือข่ายทางสังคมว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันและกันของบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในเครือข่ายสังคม เป็นความสัมพันธ์ในทุกๆ ด้านที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่ายติดต่อกันทั้งในด้านเศรษฐกิจ การแต่งงาน เครือญาติ การเมือง สุขภาพอนามัย ฯลฯ และพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้น เช่น การปรึกษาหารือกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น (พิมพ์วัลย์ ปรินดาสวัสดิ์, 2530) ส่วนเสรี พงศ์พิศ (2546) นักวิจัยเครือข่ายในชุมชน ให้ความหมายเครือข่ายทางสังคมว่า หมายถึง กลุ่มบุคคลหรือกลุ่มองค์กรที่ต่างพึ่งพาอาศัยกัน สนใจสื่อสารสัมพันธ์กันหรือดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน โดยไม่ทำให้แต่ละคนหรือแต่ละองค์กรสูญเสียความเป็นอิสระเครือข่าย

จากการศึกษา "วิถีชีวิต ผู้คน และพื้นที่ชุ่มน้ำ ของทรัพยากรในระบบนิเวศแบบกุดภายในเขตชุมชนรอยต่อระหว่างเทศบาลนครอุบลราชธานีกับเทศบาลเมืองวารินชำราบ" สมหมาย

ชินนาค (2548) ได้อธิบายถึงเครือข่ายทางสังคมของชาวบ้านในชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ เครือข่ายสังคมตามธรรมชาติ และเครือข่ายสังคมที่ถูกจัดตั้งขึ้น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

6.3.1 เครือข่ายสังคมตามธรรมชาติ

เครือข่ายทางสังคมประเภทนี้เป็น ระบบเครือข่ายที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ความสัมพันธ์ทางการประกอบอาชีพเพื่อดำรงชีวิต ความสัมพันธ์ทางประเพณีความเชื่อ และความสัมพันธ์จากการแลกเปลี่ยนสิ่งของ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน เครือข่ายสังคมตามธรรมชาติ จึงแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะสำคัญๆ ดังนี้

1) เครือข่ายระบบเครือญาติ

เครือข่ายระบบเครือญาติ หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ใช้ชีวิตร่วมกัน โดยมีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตร่วมกัน เช่น การเป็น บิดา มารดา พี่ น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา โดยระบบเครือญาติเป็นระบบที่คนที่อยู่ในสายเครือญาติเดียวกัน มีความร่วมมือกันในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ เกิดการอบรม สั่งสอน ถ่ายทอดวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่เกิดการถ่ายทอดวิชาชีพต่างๆ รวมทั้งเป็นแหล่งที่เกิดการอุปถัมภ์เบื้องต้น แสดงความเอื้ออาทรและให้ความช่วยเหลือกันระหว่างเครือญาติยามเกิดวิกฤติและปัญหาต่างๆ

จากการศึกษา พบว่าชุมชนในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำดังกล่าวมีระบบเครือญาติที่มีความเข้มแข็ง แม้จะเป็นสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบท แต่สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่จะประกอบด้วยกลุ่มสายตระกูลหลักๆไม่กี่สายตระกูล ซึ่งมักจะเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาบุกเบิกและจับจองที่ดินเพื่ออยู่อาศัย และทำมาหากินในชุมชนรุ่นแรกๆ โดยสิ่งที่มีมากระชับและเชื่อมความสัมพันธ์ทางเครือญาติให้คงอยู่อย่างแน่นเหนียวต่อเนื่อง ได้แก่ ความเชื่อนับถือผีร่วมกัน โดยเฉพาะผีไ้หรือผีบรรพบุรุษ (สมหมาย ชินนาค, 2548) ซึ่งจะเห็นได้ว่าแต่ละปีชาวบ้านในแต่ละครอบครัวและสายเครือญาติ จะมีการไหว้ผีบรรพบุรุษในประเพณีสำคัญๆ เช่น ในชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) จะมีการสืบสาน ประเพณีบุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสาก เป็นต้น

2) เครือข่ายกลุ่มอาชีพ

เครือข่ายกลุ่มอาชีพ หมายถึง กลุ่มบุคคลที่รวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ทางการผลิต และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ดังนั้นชาวบ้านที่รวมเป็นกลุ่มอาชีพ จึงมีการอุปถัมภ์ช่วยเหลือเผื่อแผ่กันในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อความอยู่รอด ส่วนใหญ่จะปรากฏเป็นกลุ่มเกษตรกรประเภทต่างๆ โดยในชุมชนที่ศึกษาจะมีกลุ่มอาชีพที่ชัดเจนอยู่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหาปลาและกลุ่มหามันแขง

สมหมาย ชินนาค (2548) กล่าวถึงกลุ่มหาปลาว่า อาชีพการทำประมงพื้นบ้านหรือหาปลาเป็นอาชีพหนึ่งที่สำคัญของชาวบ้านในชุมชนพื้นที่ชุ่มน้ำ ซึ่งก่อให้เกิดเครือข่ายทางอาชีพของกลุ่ม

หาปลาด้วยกัน เช่น กลุ่มหาปลาด้วยเหาะในกุด และกลุ่มไล่มองในแม่น้ำมูล แต่ละกลุ่มจะมีสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปจนถึง 10 คน โดยสมาชิกในกลุ่มประกอบด้วย ญาติ พี่น้อง และเพื่อนบ้านหรือคนที่มาใช้ประโยชน์จากกุดร่วมกัน โดยแต่ละคนจะมีเครื่องมือหาปลาของตน เช่น เหาะ แต่เมื่อช่วยกันเอาเหาะหาปลามาได้ (การเอาเหาะ หมายถึง การนำเหาะที่ใช้ดักปลาขึ้นมาจากน้ำ) ก็จะจัดสรรแบ่งปลาในปริมาณที่เท่าเทียมกัน สาเหตุที่ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเอาเหาะนั้นเนื่องจาก เหาะเป็นตาข่ายหาปลาขนาดใหญ่ที่เป็นไปได้ยากมากที่จะทำการเอาเหาะเพียงลำพัง เครือข่ายกลุ่มอาชีพสะท้อนให้เห็นถึงความเกื้อกูลกันของคนในชุมชนเพื่อใช้ทรัพยากรร่วมกัน นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน รวมทั้งความมีน้ำใจต่อกัน

3) เครือข่ายเสี้ยว

คำว่าเสี้ยว เป็นภาษาอีสาน หมายถึง มิตรแท้ เพื่อนแท้ หรือเพื่อนที่รู้จัก ซึ่งมีความซื่อสัตย์ และจริงใจต่อกันมีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในยามเดือดร้อนสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้ โดยคนที่ เป็นเสี้ยวจะมีการไปมาหาสู่กัน เวลามีสงานบุญก็ยินดีที่จะมาช่วยเหลือโดยจะอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน หรือต่างหมู่บ้านก็ได้ ส่วนการดำรงระบบเสี้ยว หมายถึง การที่ประชาชนในแต่ละพื้นที่ซึ่งมีผลผลิตทางการ เกษตร และผลแปรรูปทางการเกษตรที่แตกต่างกันออกไป นำผลผลิตต่างๆ ที่ตนไม่สามารถหา หรือผลิตได้มาแลกเปลี่ยนกับผลผลิตของชาวบ้านผู้นอกภายในชุมชน หรือชุมชนใกล้เคียง

ในกรณีพื้นที่ที่ศึกษาพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่จะหาปลา ทำสวนผัก และเก็บพืชพรรณตามธรรมชาติเป็นหลัก และไม่ได้ทำนา ดังนั้นจึงนำ ปลา ปลาแห้ง ปลาต้ม ผักสวนต่างๆ เห็ด และผักตามธรรมชาติไปแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในถิ่นอื่นที่อยู่ใกล้เคียงกัน การแลกเปลี่ยนผลผลิตดังกล่าว จึงทำให้ชาวบ้านในแต่ละชุมชนไปมาหาสู่กันสนิทสนมกัน จนเกิดเป็นเครือข่ายเสี้ยวหรือเครือข่ายมิตรแท้ ดังกล่าว

4) เครือข่ายทางวัฒนธรรมและความเชื่อ

เครือข่ายทางวัฒนธรรมและความเชื่อ จำแนกออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีความเชื่อนับถือผีร่วมกัน และกลุ่มที่มีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาหรือกลุ่มศรัทธาวัดร่วมกัน ความเชื่อทั้งสองแบบนี้ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้แสดงถึงความสามัคคีในการประกอบพิธีกรรม ประเพณี และงานบุญต่างๆ รวมทั้งแสดงออกถึงความเสียสละของคนในชุมชน เช่น การเสียสละแรงงาน การเสียสละเวลาและผลผลิตทางการเกษตรต่างๆ รวมทั้งการเสียสละเงินเพื่องานบุญต่างๆ โดยพบว่าชาวบ้านในชุมชนจะมีความเชื่อทางวัฒนธรรมประเพณีแบบผสมผสานกันระหว่างความเชื่อนับถือผี และความเชื่อทางพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน

สำหรับพื้นที่ที่ศึกษา ในกรณีกลุ่มศรัทธาวัด พบว่า ทั้งชุมชนดอนจิว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) มีวัดประจำ ได้แก่ วัดดอนจิว และวัดกุดเป่ง ซึ่งเป็นศาสนสถานที่ชาวบ้านในชุมชนใช้

ประกอบพิธีทางศาสนาด้วยกันสำหรับงานประเพณีทางศาสนาต่างๆ เช่น งานบุญเผาสุก งานบุญสงกรานต์ น้ำ งานบุญเข้าพรรษา งานบุญกฐิน และการทำบุญตักบาตรในวันพระ เป็นต้น

ส่วนความเชื่อนับถือผีนั้น พบว่า ชาวบ้านในชุมชนมีความเชื่อเรื่องผีใต้ หรือผีบรรพบุรุษร่วมกัน เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนจะมีการนับถือผีบรรพบุรุษร่วมกัน เพราะสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบด้วย สายตระกูลหลักๆไม่กี่ตระกูล ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว พิธีกรรมที่ชาวบ้านทำร่วมกัน ได้แก่ บุญเบิกบ้าน บุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสาก

นอกจากนี้ชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับ ผีปู้ตา ได้แก่ เจ้าพ่อคำก้อม ดังที่กล่าวมาแล้ว โดยในอดีตชาวบ้านจะร่วมกันทำพิธีบูชาเจ้าพ่อคำก้อมกันทุกปี ในช่วงประมาณ เดือนสาม ซึ่งหากละเว้นการบูชา เชื่อว่าในปีนั้นจะเกิดอาเพศและภัยพิบัติภายในชุมชน แต่เนื่องจากสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ประเพณีการบูชาเจ้าพ่อคำก้อมลดความสำคัญลงมาก สาเหตุอาจเนื่องมาจากขาดการสืบสานการประกอบพิธีบูชาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการที่ผู้นำชุมชนไม่เห็นความสำคัญในการสืบสานเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมดังกล่าว

6.3.2 เครือข่ายสังคมการจัดตั้ง

เครือข่ายสังคมการจัดตั้ง หมายถึง เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มกันของคนภายในชุมชน รวมทั้งคนภายนอกชุมชน เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง จากการศึกษาพบว่า ชุมชนดอนจิว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) มีเครือข่ายที่จัดตั้งร่วมกัน คือ กลุ่มออมทรัพย์กุดเป่ง และกลุ่มออมทรัพย์ดอนจิว สมหมาย ชินนาค (2548) กล่าวว่า การออมทรัพย์ถูกจัดตั้งขึ้นจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อทำข้อตกลงร่วมกันในการออมทรัพย์ ซึ่งแบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ แบบรายวัน และแบบรายเดือน โดยมีการกำหนดข้อตกลงร่วมกันว่าจะออมเริ่มต้นตั้งแต่กี่บาท และสมาชิกในกลุ่มสามารถนำเงินไปใช้ได้เฉพาะจำเป็น จะเห็นว่าประโยชน์ที่ได้จากการออมทรัพย์ ก็คือ การทำให้เกิดเงินหมุนเวียนในชุมชน มีการนำเงินที่ได้จากดอกเบี้ยการออมทรัพย์มาสนับสนุนในการจัดกิจกรรมในชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมนิสัยการออมและการใช้เงินอย่างรอบคอบอีกด้วย

บทที่ 5

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาศักยภาพของชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง(หมู่16) ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนมีวัตถุประสงค์ 4 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนดอนจิว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) เพื่อที่จะส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (2) เพื่อวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน (3) เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน และ (4) เพื่อนำเสนอแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการประเมินศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผู้ศึกษาได้เสนอผลการวิเคราะห์และผลการศึกษาออกเป็นส่วนๆ ดังต่อไปนี้

1. บทวิเคราะห์ปัญหาของพื้นที่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับชุมชน
2. บทวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) ร่วมกับชุมชน
3. บทวิเคราะห์ผลกระทบทางการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชน
4. บทวิเคราะห์รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับชุมชน
5. บทวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
6. การนำเสนอแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการศึกษาประเด็นต่างๆสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

1. บทวิเคราะห์ปัญหาของพื้นที่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับชุมชน

การศึกษาปัญหาของชุมชน เป็นปัจจัยแรกที่มีความสำคัญต่อการศึกษาศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อเป็นการวิเคราะห์ปัจจัยที่จะทำให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว เมื่อวิเคราะห์ปัญหาได้แล้ว จึงศึกษาศักยภาพของชุมชนในประเด็นต่างๆ จากนั้นจึงกำหนดวิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ และวางแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อไป

จากการจัดเวทีชุมชนเพื่อร่วมศึกษาปัญหาของพื้นที่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับชาวบ้าน พบว่า ปัญหาหลักที่จะเป็นอุปสรรคขัดขวางความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มี 4 ประการ ได้แก่ ปัญหาผักตบชวา ปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ ปัญหาด้านงบประมาณ รวมทั้งปัญหาด้านบุคลากร โดยชาวบ้านเชื่อว่า หากสามารถจัดปัญหาทั้ง 4 ประการนี้ได้ ชุมชนก็จะมีศักยภาพและสามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้อย่างแน่นอน

1.1 ปัญหาฝักตบชา

จากการศึกษาร่วมกับชาวบ้าน พบว่า ปัญหาแรกที่เป็นอุปสรรคสำคัญในการขัดขวางความสำเร็จการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน ได้แก่ ปัญหาฝักตบชา เนื่องจากฝักตบชาสร้างปัญหาการกวนชาวบ้านในการดำรงชีวิตโดยพึ่งพังกุด ซึ่งเป็นระบบนิเวศหลักในการประกอบกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการกระทำประมงพื้นบ้านและการสัญจรทางน้ำ จำนวนฝักตบชาที่ปกคลุมจำนวนมากนอกจากจะก่อให้เกิดปัญหาภูมิทัศน์ทางน้ำแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย ซึ่งทำใหุกุดเริ่มส่งกลิ่นอันไม่พึงประสงค์ ต่างจากสมัยก่อนที่ระบบนิเวศในกุด โดยเฉพาะกุดเป่ง มีภูมิทัศน์ที่สวยงาม น้ำใสสะอาด ปลาที่จับได้มีจำนวนมาก และมีรสชาติอร่อย เนื่องจากอยู่ในน้ำสะอาด ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่งสามารถพายเรือข้ามฟากไปมาหาสู่กันได้โดยสะดวก แต่ในปัจจุบัน พบว่า หากชาวบ้านต้องการพายเรือสัญจรหากันนั้น จะต้องพยายามแหวกฝักตบชาแล้วจึงพายเรือไปตามร่องน้ำเล็กๆ ภายในกุด

ฝักตบชาไม่เพียงแต่สร้างปัญหาในบริเวณกุดเป่งเท่านั้น แต่พบว่าเป็นปัญหาใหญ่ของชาวบ้านในชุมชนรอยต่อเทศบาลเมืองวารินชำราบกับเทศบาลนครอุบลราชธานี ชาวบ้านเล่าว่าในอดีตสามารถล่องเรือ และทำประมงพื้นบ้านได้โดยสะดวก โดยกุดต่างๆ จะเชื่อมต่อกันตั้งแต่ บุ่งจ้าว กุดศรีมิ่งคละ กุดตะกอน กุดขี้เหิน กุดเป่ง กุดบ้าน กุดปลาขาว แล้วเชื่อมต่อไปยังน้ำมูล แต่ปัญหาฝักตบชาทำให้ ชาวบ้านไม่สามารถล่องเรือตลอดกุดต่างๆ ได้เหมือนเดิม

จากการศึกษาที่มามากการเพิ่มจำนวนของฝักตบชา กลุ่มชาวบ้านอธิบายว่า สาเหตุที่ฝักตบชาเพิ่มจำนวนขึ้น เนื่องจากจากการที่ระดับน้ำในกุดสูงมากขึ้น สืบเนื่องมาจากการสร้างพนังกั้นน้ำบริเวณต่างๆ โดยเทศบาล เช่น โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณกุดปลาขาวและกุดศรีมิ่งคละในช่วงปีงบประมาณ 2544 โดยได้ทำการยกระดับน้ำในบริเวณกุดบ้าน ซึ่งเชื่อมต่อกับกุดปลาขาว และทำการกันช่อง (ร่องน้ำ) ที่เชื่อมระหว่างกุดบ้านกับกุดเป่งให้สูงขึ้น เพื่อผลทางการท่องเที่ยวคือการเปิดให้บริการถีบจักรยานน้ำแก่นักท่องเที่ยว ผลที่ตามมาคือ น้ำในกุดสูงชันแม้ในยามหน้าน้ำลดเป็นผลทำให้พืชในกุดบางชนิดที่ปกติจะโผล่ในช่วงน้ำลด ถูกน้ำท่วมตาย ในขณะที่ฝักตบชาและจอกแหนซึ่งปกติจะแห้งตายในช่วงน้ำลดกลับเจริญเติบโตได้ดี และกลายเป็นอุปสรรคต่อการสัญจรทางเรือของชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์ นายคำพอง เทพาคำ ซึ่งเป็นตัวแทนของภาครัฐ (เทศบาลวารินชำราบ) ได้ข้อมูลว่า ทางเทศบาลทราบปัญหาดังกล่าว และพยายามแก้ไขปัญหายอยู่ โดยขณะนี้ทางเทศบาลกำลังสั่งทำเครื่องกำจัดฝักตบชาเพิ่มเติมอยู่ เพื่อย่อยสลายและนำฝักตบชาที่ได้ไปทำปุ๋ย ซึ่งคาดว่าจะในปี 2551 จะได้เครื่องกำจัดฝักตบชาเพิ่มเติม นอกจากนี้ยังกล่าวว่า ยุทธศาสตร์แผนพัฒนาจังหวัดอุบลราชธานี (แผน 10 ปี) ได้บรรจุยุทธศาสตร์การขุดลอกคูคลอง เพื่อกำจัดฝัก ตบชาไว้แล้ว แต่อาจต้องใช้เวลา เนื่องจากต้องใช้งบประมาณในการลงทุนสูง เพราะเครื่องกำจัดฝักตบชามีราคาสูงและยังสามารถกำจัดฝักตบชาได้ที่ละจำนวนไม่มาก

ชาวบ้านในชุมชนย้าว่า หากสามารถกำจัดผักตบชวาได้ จะเป็นการเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ เนื่องจากกุดที่ปราศจากผักตบชวา จะมีภูมิทัศน์ที่สวยงาม สามารถจัดกิจกรรมล่องเรือได้โดยสะดวก อีกทั้งการประมงพื้นบ้านก็ทำได้สะดวกมากขึ้นด้วย

1.2 ปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศบริเวณกุดเป่ง

ปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศบริเวณกุดเป่ง เป็นปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่อาจเป็นอุปสรรคไม่ให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประสบความสำเร็จ สาเหตุหลักของปัญหา ระบบนิเวศเสื่อมโทรมมาจากการที่น้ำในกุดมีปริมาณสูงขึ้น เกิดท่วมขัง ไม่สามารถระบายได้ สืบเนื่องมาจากการกั้นพังกั้นน้ำบริเวณช่องกุดบ้านและกุดเป่ง นอกจากนี้ปัญหาผักตบชวาก็ยังเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้น้ำเริ่มเน่าเสีย อีกทั้งชาวบ้านยังเชื่อว่าปัญหาดังกล่าว มาจากการที่กุดเป็นแหล่งรองรับน้ำเสียจากโรงพยาบาลวารินชำราบโดยปราศจากการบำบัดก่อนปล่อยลงกุด รวมทั้งน้ำเสียจากตลาดวารินชำราบ แต่จากการสัมภาษณ์ตัวแทนของภาครัฐ (นายคำพอง เทพาคำ) ได้ข้อมูลว่า ปัญหาน้ำเริ่มเน่าเสีย น่าจะมาจากสาเหตุหลายประการประกอบกัน ได้แก่ กุดเป่งเป็นที่รองรับน้ำเสียจากแหล่งต่างๆ นอกจากโรงพยาบาลและตลาดแล้ว ยังมีบิ๊มน้ำมันและทางรถไฟอีกด้วย โดยเฉพาะในฤดูฝนที่สิ่งสกปรกต่างๆถูกชะล้างและไหลลงกุด นอกจากนี้ น้ำในกุดเป่งยังเป็นที่รองรับน้ำเสียจากครัวเรือนในชุมชนดอนจิว และกุดเป่ง อีกประการหนึ่งที่สำคัญน่าจะมาจากการที่ชาวบ้านใช้สารเคมี ได้แก่ ยาปราบศัตรูพืช และปุ๋ยเคมีในปริมาณที่สูงเพื่อทำสวนดอกไม้ เมื่อฝนตกสารเคมีจึงถูกชะล้างลงในกุด เมื่อสอบถามเกี่ยวกับการสร้างพังกั้นน้ำดังกล่าว ได้ข้อมูลว่า เป็นการกั้นน้ำเพื่อผล ประโยชน์ทางการเกษตรเป็นหลัก เพื่อให้ชาวบ้านมีน้ำสำหรับใช้ในการเกษตรกรรมตลอดทั้งปี เพราะถ้าไม่กั้นน้ำจะไหลลงสู่แม่น้ำมูลจนแห้งขอดในฤดูแล้ง

ภาวะน้ำเริ่มเน่าเสีย ได้ส่งผลให้ระบบนิเวศกุดเสื่อมโทรมลง น้ำที่เสียส่งผลให้สัตว์น้ำ โดยเฉพาะ ปลา กุ้ง และหอยตายเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกุ้งซึ่งพบได้น้อยมากในปัจจุบัน อีกทั้งยังทำให้พืชพรรณธรรมชาติที่พบได้บริเวณกุด ได้แก่ ผักกระโดน ผักบุง ผักกุด ผักพาย ฯลฯ มีปริมาณลดลง เมื่อพืชพรรณธรรมชาติและสัตว์น้ำซึ่งเป็นแหล่งอาหารของนกนานาชนิดลดน้อยลง ย่อมส่งผลให้นกอพยพหนีไปหากินที่อื่น ส่งผลให้นกในระบบนิเวศ อาจสูญพันธุ์ได้ในอนาคต

จะเห็นได้ว่า ปัญหาข้างต้นเป็นปัญหาที่ชุมชนและภาครัฐมีมุมมองที่แตกต่างกันในแง่ของสาเหตุการเกิดปัญหา แต่เป็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขโดยด่วน ดังนั้นชาวบ้านและภาครัฐควรร่วมมือกันในการศึกษาสาเหตุของปัญหาน้ำเน่าเสียอย่างจริงจัง เพื่อกำหนดกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น การสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย การเปิดพังกั้นน้ำให้น้ำได้ไหลเวียน การควบคุมให้โรงพยาบาลบำบัดน้ำเสียอย่างเคร่งครัด การส่งเสริมให้ชาวบ้านลดการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร เป็นต้น เมื่อปัญหาดังกล่าวถูกขจัดไปย่อมส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพทางทรัพยากรธรรมชาติ ที่จะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ในอนาคต

1.3 ปัญหาด้านงบประมาณ

งบประมาณ เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของการบริหารจัดการและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากงบประมาณมีความสำคัญในการวางแผน จัดแผนงาน ดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ รวมทั้งประสานงานและควบคุมให้งานต่างๆบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งกระบวนการต่างๆตามที่กล่าวมานั้นเกี่ยวข้องกับการใช้เงิน หรืองบประมาณทั้งสิ้น จากการศึกษาร่วมกับชุมชน พบว่า ทั้งชุมชนดอนจิว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ขาดแคลนงบประมาณในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งด้านงบประมาณภายในชุมชนเอง และการสนับสนุนด้านงบประมาณจากภาครัฐ พ่อวิเชียร พรหมทา ประธานชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) กล่าวว่า ทางชุมชนเคยของบประมาณเพื่อจัดทำโครงการท่องเที่ยวอ้อมกุดศรีมั่งคละ แต่โครงการดังกล่าวต้องล้มเลิกไป เนื่องจากไม่ได้รับการสนับสนุนจากเทศบาล อีกทั้งยังแสดงความเห็นว่าถ้าไม่มีงบประมาณ ก็ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวได้ เนื่องจากจำเป็นต้องใช้เงินลงทุน ในการจ้างพนักงาน อบรมให้ความรู้ชาวบ้าน ทำการตลาด และลงทุนด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว เป็นต้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า จากมุมมองของชาวบ้าน พวกเขาเชื่อว่าถ้าชุมชนมีงบประมาณ หรือได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากภาครัฐ การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศย่อมเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน

1.4 ปัญหาด้านบุคลากร

ทรัพยากรบุคคล นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน เนื่องจากทุกกระบวนการจัดการจำเป็นต้องใช้กำลังคนในท้องถิ่นเพื่อร่วมกัน กำหนดแนวทางการจัดการ ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันวางแผน และดำเนินงานตามแผนต่างๆที่วางไว้ ซึ่งงานดังกล่าวไม่สามารถกระทำได้โดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือกลุ่มบุคคลใดเพียงกลุ่มหนึ่ง หากแต่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านทุกคนภายในชุมชน เพื่อร่วมดำเนินงานต่างๆอย่างเต็มกำลังความสามารถ เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่วางไว้ อีกทั้งเป็นการสะท้อน ภาวลักษณะของชุมชนในการแสดงพลังสามัคคี ความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ภายในชุมชน

จากการศึกษาร่วมกับชุมชนพบว่า ด้านทรัพยากรบุคคลในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นยังเป็นปัญหาอยู่ เนื่องจากชาวบ้านขาดความรู้ความสามารถและทักษะในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อีกทั้งหากต้องการรวมตัวกันเพื่อจัดทำโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน กลุ่มตัวแทนชาวบ้านคาดว่าอาจได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเพียงบางกลุ่ม เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมองว่า การจัดการท่องเที่ยวในชุมชนนั้นเป็นไปได้ยาก เนื่องจากมองว่าชุมชนไม่มีจุดเด่นใดๆ ทั้งทางทรัพยากรธรรมชาติและทางวัฒนธรรม ดังนั้นอาจเป็นการเสียเวลาและเสียรายได้จากอาชีพประจำ หากต้องร่วมมือเพื่อจัดการท่องเที่ยวจริง

พ่อสมนึก ธรรมวิชา แห่งบ้านดอนจิ้งก่าว่า อาจเป็นไปได้ยากที่จะดึงให้ชาวบ้านทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในทันที หากพวกเขาเหล่านั้นไม่เล็งเห็นถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการท่องเที่ยว ดังนั้นอาจต้องใช้กำลังคนเท่าที่มีก่อน เพื่อจัดตั้งเป็นโครงการนำร่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน เมื่อชาวบ้านคนอื่นๆ เห็นว่าโครงการดังกล่าวสร้างรายได้ สร้างอาชีพ และสามารถยกคุณภาพชีวิตได้ พวกเขาเหล่านั้นย่อมที่จะเข้าร่วมโครงการในภายหลัง

สรุปได้ว่า จากการศึกษาปัญหาร่วมกับชุมชน เพื่อศึกษาศักยภาพชุมชนและเพื่อกำหนดทิศทางการวางรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน พบว่าปัญหาทั้ง 4 ประการ อันได้แก่ ปัญหาผักตบชวา ปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ ปัญหาด้านงบประมาณ และปัญหาด้านบุคลากร ล้วนเป็นปัญหาและจุดอ่อนที่สำคัญของชุมชนที่จะขัดขวางความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนั้นในขั้นวางแผนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวนั้น จำเป็นต้องกำหนดกลยุทธ์ต่างๆ ที่เหมาะสม เพื่อที่จะกำจัดปัญหาดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

2. บทวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) ร่วมกับชุมชน

การวิเคราะห์สถานการณ์หรือ SWOT Analysis เป็นการวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของชุมชนในการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การวิเคราะห์ดังกล่าวทำให้ทราบศักยภาพเบื้องต้นของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชนที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวหมายถึง ชุมชนที่มีจุดแข็ง (S) และโอกาส (O) สูง ในขณะที่มีจุดอ่อน (W) และอุปสรรค (T) ต่ำ จากการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) ร่วมกับชุมชน สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

1.2 จุดแข็ง

1) เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางนิเวศวิทยา เนื่องจากตั้งอยู่บนพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland Area) กอปรกับล้อมรอบด้วยระบบนิเวศแบบกุดและป่าบุงป่าทาม จึงทำให้ชุมชนอุดมไปด้วยพืชพรรณที่พบเฉพาะในระบบนิเวศแบบป่าบุงป่าทาม รวมทั้งยังอุดมไปด้วยสัตว์น้ำและนกนานาชนิด ซึ่งสามารถเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวได้

2) ชุมชนท้องถิ่นมีการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง จึงดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอีสานอย่างแท้จริง ทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภาษา การแต่งกาย รวมทั้งประเพณีต่างๆ

3) ชาวบ้านในชุมชนมีเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง เนื่องจากเครือข่ายทางสังคมถูกเชื่อมโยงด้วยวัฒนธรรมความเชื่อ เครือข่ายระบบเครือญาติ เครือข่ายระบบเสี้ยว และเครือข่ายกลุ่มอาชีพ ผู้คนจึงมีศักยภาพความพร้อมในการร่วมมือร่วมใจประกอบกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

4) ประชาชนในท้องถิ่นมีอัธยาศัยไมตรีจิตที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งสามารถสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยวได้

5) ชุมชนมีชื่อเสียงทางการปลูกผัก การทำสวนดอกไม้ และการทำประมงพื้นบ้าน

6) ชุมชนสามารถจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้หลากหลาย เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เช่น การล่องเรือ ล่องแพ ขี่จักรยาน ตกปลา ดูนก รวมทั้งการร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรมทางการเกษตรร่วมกับชุมชน

7) ชาวบ้านในชุมชนบางส่วนมีความกระตือรือร้นที่จะส่งเสริมให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

8) ชุมชนมีชื่อเสียงทางด้านความปลอดภัย ทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกปลอดภัยในทรัพย์สินของตนเมื่อเดินทางมาท่องเที่ยวภายในชุมชน

9) ชุมชนมีความพร้อมด้านระบบสาธารณูปโภคที่พอเพียง อันได้แก่ ระบบน้ำประปา ระบบไฟฟ้า ระบบโทรศัพท์ สถานพยาบาล ทำให้มีโอกาที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้สูง

2.2 จุดอ่อน

1) ผู้คนในชุมชนขาดความรู้ ประสบการณ์ และทักษะในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2) การไม่ได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนด้านเงินทุนและงบประมาณในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนอย่างเพียงพอ จากภาครัฐ

3) ชุมชนยังขาดความพร้อมทางด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ได้แก่ ร้านค้า ที่พัก ร้านอาหาร ป้ายบอกทาง ห้องสุขา เป็นต้น

4) ชุมชนมีศักยภาพทางการท่องเที่ยวที่ยังไม่เด่นชัด ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ภูเขา น้ำตก และวัฒนธรรมประเพณีที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ แตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ

5) ชุมชนขาดแคลนยุวมัคคุเทศก์ รวมทั้งมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ที่มีความรู้ความสามารถที่จะให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว

6) ข้อจำกัดของชาวบ้านในการสื่อสารภาษาต่างประเทศ ชุมชนจึงมีความพร้อมในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวภายในประเทศชาวไทยเท่านั้น

7) รูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังไม่ดึงดูดใจเท่าที่ควรเมื่อเทียบกับแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ในบริเวณ ภูเขา น้ำตก และทะเล

8) ชาวบ้านยังขาดความรู้ด้านสุขภาพอนามัยที่ถูกต้อง เช่น การประกอบอาหาร การจัดบ้านเรือน ที่นอน และห้องสุขา เป็นต้น

9) ชุมชนยังมีอุปสรรคในการเข้าถึงพื้นที่ เนื่องจากขาดระบบขนส่งมวลชนที่เชื่อมโยงต่อเนื่องและสะดวกเพื่อเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวภายในชุมชน

10) ชาวบ้านต้องประสบปัญหาน้ำท่วม ทำให้เดือนที่ชาวบ้านประสบปัญหาอุทกภัยไม่สามารถจัดกิจกรรมเพื่อให้บริการทางการท่องเที่ยวได้

11) ปัญหาฝักตบขาในกุดต่างๆ โดยเฉพาะกุดเป่งซึ่งมีฝักตบขาขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้การล่องเรือไม่สามารถเชื่อมต่อไปยังกุดต่างๆได้

12) ปัญหาน้ำบางส่วนเริ่มส่งกลิ่นเหม็น เนื่องจากสาเหตุหลายประการ เช่น การกั้นพังกั้นน้ำบริเวณช่องกุดเป่ง และกุดปลาขาว ทำให้น้ำไม่สามารถถ่ายเทได้ อีกทั้งยังต้องรองรับน้ำเสีย

จาก โรงพยาบาล และตลาด รวมทั้งการใช้สารเคมีในการเกษตรของชาวบ้าน ทำให้หน้าเกิดภาวะเน่าเสีย

13) ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และระบบนิเวศ มีการใช้สารเคมี เช่น ยาปราบศัตรูพืช ปุ๋ยเคมีในการทำสวนผักและสวนดอกไม้ในอัตราที่สูง

14) ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่เล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ดังจะเห็นได้จากการที่ประเพณีบางอย่างถูกลดความสำคัญลงและไม่ได้รับการสืบสานต่อเนื่อง

2.3 โอกาส

1) แนวโน้มการเพิ่มขึ้นของอุปสงค์ทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งตลาดภายในประเทศ และตลาดต่างประเทศ เนื่องจากมีความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น

2) นโยบายของรัฐบาลที่มุ่งเน้นให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยว เป็นยุทธศาสตร์หลักในการสร้างรายได้ให้แก่ประเทศเพื่อลดภาวะขาดดุลการค้า

3) นโยบายของรัฐบาลที่มุ่งส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นนโยบายหลักของแผนการพัฒนากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

4) จังหวัดอุบลราชธานีเป็นเมืองท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยม เนื่องจากมีทรัพยากรท่องเที่ยวอันหลากหลายทั้งทางทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณี

5) จังหวัดอุบลราชธานีมีการคมนาคมที่เชื่อมโยงสู่ประเทศภูมิภาคอินโดจีน ได้แก่ ลาว และเวียดนาม ทำให้จังหวัดอุบลราชธานี เป็นศูนย์กลางการคมนาคม

6) ปริมาณความต้องการท่องเที่ยวภายในประเทศสูงขึ้น เนื่องจากมีประชากรวัยทำงานมากขึ้น มีวันหยุดพักผ่อนประจำปีเพิ่มขึ้น และได้รับค่าตอบแทนมากขึ้น จึงมีโอกาสดูเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้น

7) นโยบายของภาครัฐที่สนับสนุนการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศ โดยสนับสนุนการประชาสัมพันธ์ ให้คนไทยนิยมท่องเที่ยวภายในประเทศ

8) นโยบายของภาครัฐและนโยบายจังหวัดในการส่งเสริมหมู่บ้านท่องเที่ยว เพื่อพัฒนาชุมชนโดยการส่งเสริมการผลิตสินค้า OTOP ควบคู่กับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหรือภูมิทัศน์ของชุมชน เพื่อส่งเสริมการรวมพลังของชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น

9) ประชาชนมีแนวโน้มในการเดินทางด้วยตนเองมากยิ่งขึ้น โดยไม่ต้องพึ่งพิงบริษัทนำเที่ยวหรือตัวแทนท่องเที่ยวทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่

10) การพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งใหม่ จะสร้างโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มมากขึ้นและสร้างโอกาสทางอาชีพได้อีกด้วย

11) เนื่องด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีโดยเฉพาะการใช้อินเทอร์เน็ต ทำให้ข่าวสารข้อมูลเพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในชุมชน เข้าถึงนักท่องเที่ยวได้ง่ายยิ่งขึ้นในขณะที่มีราคาต้นทุนต่ำ

2.4 อุปสรรค

- 1) สภาวะการแข่งขันทางการท่องเที่ยวที่มีสูง ทั้งแหล่งท่องเที่ยวต่างๆในจังหวัดอุบลราชธานี แหล่งท่องเที่ยวในประเทศ และแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ในอนุภาคลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะ ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ด้วยเหตุนี้อาจทำให้ชุมชนได้รับส่วนแบ่งทางการตลาดท่องเที่ยวที่ต่ำ
- 2) ภาพลักษณ์ในทางลบของชุมชน เนื่องจากชุมชนดังกล่าวอยู่ระหว่างเขตรอยต่อของเทศบาลเมืองวารินชำราบและเทศบาลนครอุบลราชธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาน้ำท่วมและมีการอพยพมาอยู่ริมถนนแม่น้ำมูล ด้วยเหตุนี้ประชาชนบางส่วนอาจเข้าใจว่าชุมชนดังกล่าวเป็นแหล่งชุมชนที่สร้างปัญหาในภาวะที่เกิดน้ำท่วม
- 3) ภายในชุมชนยังไม่มีมาตรการควบคุมและจัดระเบียบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพทำให้เกิดการทำลายทรัพยากรโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ซึ่งเท่ากับเป็นการทำลายทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชนด้วย
- 4) ชาวบ้านไม่สามารถต้านทานอำนาจของผู้มีอิทธิพล ที่เข้ามาครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินและแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน
- 5) ชุมชนเป็นพื้นที่รองรับน้ำเสียจากแหล่งต่างๆจากชุมชนบริเวณใกล้เคียง เช่น โรงพยาบาลวารินชำราบ ตลาดวารินฯ ทางรถไฟ โดยเฉพาะช่วงฤดูฝนมีน้ำเสียถูกชะล้างและไหลลงกุดเป็นจำนวนมาก ทำให้น้ำเริ่มส่งกลิ่นอันไม่พึงประสงค์
- 6) การเดินทางภายในจังหวัดอุบลราชธานีโดยเฉพาะระบบขนส่งมวลชนยังไม่สะดวกเท่าที่ควร จึงอาจเป็นอุปสรรคด้านการเข้าถึงสถานที่ท่องเที่ยวภายในจังหวัด รวมทั้งภายในชุมชนที่ศึกษา
- 7) นโยบายของภาครัฐที่มุ่งส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงปริมาณมากกว่าเชิงคุณภาพ จะเห็นได้จากโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อให้บริการที่บริการแก่นักท่องเที่ยวที่บริเวณกุดบ้าน ซึ่งเมื่อมีจำนวนนักท่องเที่ยวน้อยจึงถูกล้มเลิกไป โดยไม่คำนึงถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ ได้แก่ การจัดการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนให้สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน
- 8) ภาครัฐยังไม่มียุทธศาสตร์ชัดเจนในการพัฒนาชุมชน นโยบายส่วนใหญ่เป็นนโยบายระดับประเทศและจังหวัด เช่นการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านเพื่อช่วยเหลือและพัฒนาชุมชน
- 9) นโยบายการพัฒนาชุมชนของภาครัฐขาดการดึงชาวบ้านในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา ทำให้การพัฒนาชุมชนยังไม่เข้าใจรากฐานความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

จากการวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) ดังกล่าวทำให้ได้ทราบถึงศักยภาพเบื้องต้นของชุมชน ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ว่าภายในชุมชนมีจุดแข็งและโอกาสทางด้านใดบ้างที่จะส่งเสริมให้การจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชนประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ยังทำให้ทราบว่าชุมชนมีจุดอ่อนและอุปสรรคใดบ้างที่เป็นตัวแปรหลักขัดขวางความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน

การเข้าใจสถานการณ์ หมายถึง การเข้าใจปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนที่แสดงถึงศักยภาพและข้อจำกัดชุมชนในการวางแผนจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งความเข้าใจดังกล่าวจะส่งเสริมให้สามารถวางแผน และกำหนดนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น อันได้แก่ การกำหนดวิสัยทัศน์และการกำหนดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างเหมาะสมและการเลือกกลยุทธ์เพื่อวางแผนการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งวางยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมจุดแข็ง แก้ไขจุดอ่อน แสวงประโยชน์จากโอกาส และลดภาวะวิกฤติจากอุปสรรคที่คุกคามได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากข้อมูลที่ได้ทำให้ทราบว่าชุมชนมีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ในปริมาณที่ใกล้เคียงกัน แต่พอวิเชียร พรหมทา ประธานชุมชนดอนจิวกล่าวว่าชุมชนของตนมีศักยภาพเพียงพอที่จะจัดการท่องเที่ยวได้เนื่องจากมีจุดแข็งมากมายหลายประการ ในขณะที่จุดอ่อนส่วนใหญ่เป็นเพียงจุดเล็กๆที่สามารถปรับปรุงแก้ไขได้หากเกิดการท่องเที่ยวภายในชุมชน ได้แก่ ความพร้อมทางสิ่งอำนวยความสะดวกทางด้านการท่องเที่ยว ปัญหาระบบขนส่งเพื่อเดินทางท่องเที่ยวภายในชุมชน ปัญหาขาดแคลนมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และปัญหาทางด้านความรู้และทักษะของชาวบ้านในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยปัญหาดังกล่าวสามารถแก้ไขได้ไม่ยาก แต่ชุมชนมีจุดอ่อนสำคัญ คือ เรื่องของปัญหาผักตบชวา และปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศทุก นอกจากนี้พอวิเชียรยังให้แง่คิดว่า ความเป็นไปได้ของชุมชนที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลัก 2 ประการ ได้แก่ "เงิน" และ "คน" ซึ่งเงินในที่นี้ หมายถึง งบประมาณของทั้งจากชาวบ้านในชุมชนและจากการสนับสนุนจากภาครัฐ ส่วน "คน" หมายถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนทุกคนในการสามัคคีร่วมแรงร่วมใจจัดตั้งองค์กรทางการท่องเที่ยวภายในชุมชน เพื่อร่วมมือกันบริหารจัดการและดำเนินการต่างๆทางการท่องเที่ยวให้ประสบผลสำเร็จ

3. บทวิเคราะห์ผลกระทบทางการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชน

การวิเคราะห์ผลกระทบทางการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชน เป็นการวิเคราะห์ผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่อาจเกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน ทั้งผลกระทบทางบวกและทางลบ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม การวิเคราะห์ผลกระทบทางการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชนโดยการจัดเวทีชุมชนและใช้เครื่องมือ การทำแผนที่ทางความคิด (Mind Mapping) ในครั้งนี้ทำขึ้นเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบทางการท่องเที่ยวร่วมกับชาวบ้าน ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะส่งผลดีมากมาย ได้แก่ การส่งเสริมให้ครัวเรือนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น การสร้างอาชีพในชุมชน การส่งเสริมให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เป็นต้น แต่ในทางตรงข้ามการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ไร้ประสิทธิภาพ ขาดการจัดการตามแนวทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบทางลบมากมายให้แก่ชุมชนได้เช่นกัน จากการวิเคราะห์ผลกระทบทางการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชน สรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

ผลกระทบทางบวก	ผลกระทบทางลบ
ด้านเศรษฐกิจ 1) สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนจากการขายสินค้าและบริการแก่นักท่องเที่ยว 2) เกิดการสร้างอาชีพเสริมให้แก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการบริการด้านการท่องเที่ยว 3) ระบบเศรษฐกิจภายในชุมชนดีขึ้น มีเงินหมุนเวียนในชุมชนมากขึ้น 4) มีการลงทุนเพื่อทำธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชน	ด้านเศรษฐกิจ 1) เกิดความไม่แน่นอนจากรายได้ทางการท่องเที่ยว ชาวบ้านจะขาดรายได้ ในช่วงที่ไม่ใช่ฤดูกาลท่องเที่ยว 2) เกิดความขัดแย้งทางผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มที่ทำการท่องเที่ยวและกลุ่มที่ไม่ได้ประกอบอาชีพทางการท่องเที่ยว 3) ค่าครองชีพในชุมชนสูงขึ้น 4) ผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยวตกสู่คนนอกพื้นที่ เช่น ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยว 5) เกิดการกว้านซื้อที่ดินของนายทุน ทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้น
ด้านสังคม 1) ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น 2) เกิดการพัฒนาทางโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม เช่น ถนน ระบบสาธารณูปโภค และเกิดการพัฒนาล้างอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว 3) ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีการรวมตัวในการจัดการท่องเที่ยว เกิดความสามัคคีขึ้นในชุมชน 4) ลดการอพยพไปทำงานในชุมชนต่างถิ่น 5) มีการจัดตั้งระบบการรักษาความปลอดภัยที่ดีในชุมชน	ด้านสังคม 1) เกิดปัญหายาเสพติดที่อาจแอบแฝงมากับกลุ่มนักท่องเที่ยว 2) เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน เนื่องจากความไม่เท่าเทียมกันทางผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยว 3) เกิดภาวะชุมชนแออัด จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น 4) เนื่องด้วยความต้องการผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยวทำให้ชาวบ้านลดความสำคัญของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทางเครือข่ายสังคม เช่น ระบบเสี้ยว ระบบกลุ่มอาชีพ ระบบเครือญาติ เป็นต้น 5) เกิดปัญหาโสเภณีและอาชญากรรม 6) เกิดภาวะเครียดจากการแย่งกันใช้ระบบสาธารณูปโภค และจากค่าครองชีพที่สูงขึ้น 7) เกิดความรู้สึกต่อต้านนักท่องเที่ยวจากพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์

<u>ด้านวัฒนธรรม</u> 1) ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม 2) ส่งเสริมความภาคภูมิใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน 3) เกิดการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีบางอย่างที่สาบสูญไปแล้ว 4) ส่งเสริมการอนุรักษ์วิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชน และภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว	<u>ด้านวัฒนธรรม</u> 1) วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป รูปแบบการดำเนินชีวิตถูกกลืนและปรับเปลี่ยนเพื่อสนองตอบความต้องการนักท่องเที่ยว 2) วัฒนธรรม ค่านิยม ภาษา การแต่งกายเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากการเลียนแบบพฤติกรรมนักท่องเที่ยว 3) วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาชาวบ้าน ถูกดัดแปลงและนำมาใช้เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวเป็นหลัก ขาดความตระหนักถึงความสำคัญดั้งเดิมของประเพณีวัฒนธรรม 4) เกิดความขัดแย้งทางวัฒนธรรมของชาวบ้านเนื่องจากพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์ของนักท่องเที่ยว
<u>ด้านสิ่งแวดล้อม</u> 1) เกิดการพัฒนาทางภูมิทัศน์ของชุมชนเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2) ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน 3) ส่งเสริมความรู้แก่ชาวบ้านด้านการจัดการทรัพยากรในชุมชนอย่างยั่งยืน	<u>ด้านสิ่งแวดล้อม</u> 1) ปัญหามลพิษของขยะจากนักท่องเที่ยว และปัญหาการปล่อยน้ำเสียลงกุดเนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น 2) เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ จากกิจกรรมทางการท่องเที่ยวต่างๆ 3) พฤติกรรมนักท่องเที่ยวไปรบกวนวิถีชีวิตของสัตว์ในพื้นที่ เช่น นกและปลา อาจทำให้สัตว์ดังกล่าวอพยพหนีและสูญพันธุ์ได้ 4) เกิดภาวะขาดแคลนระบบสาธารณูปโภคโดยเฉพาะน้ำประปา เนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น

ตารางที่ 3 : แสดงผลการกระทบทางบวกและลบของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน

จากการวิเคราะห์ผลกระทบทางการท่องเที่ยวดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนต้องกระทำด้วยความรอบคอบ ควรเน้นให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการอย่างเต็มกำลัง เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ รวมทั้ง

เพื่อป้องกันผลกระทบทางลบที่อาจเกิดขึ้น การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงต้องเน้นการสร้าง ความเข้มแข็งทางชุมชนเป็นสำคัญ กล่าวคือ การให้ชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท่องเที่ยว เพื่อให้ได้ผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หลีกเลี่ยงผลกระทบทางด้านลบต่างๆ ครอบคลุมทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1) ด้านเศรษฐกิจ

เพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบทางลบด้านเศรษฐกิจที่อาจเกิดขึ้น และเพื่อส่งเสริมการกระจายรายได้ให้แก่ชุมชนอย่างเป็นธรรม ชาวบ้านควรรวมกลุ่มกันเพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วยตนเอง เพื่อไม่ให้ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกเป็นของนายทุนหรือผู้ประกอบการท่องเที่ยวในพื้นที่ นอกจากนี้ ชาวบ้านควรมีองค์กรของชุมชนที่ดึงขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ซึ่งองค์กรดังกล่าว ทำหน้าที่ควบคุมให้รายได้ทางการท่องเที่ยวถูกจัดสรรไปยังสมาชิกของชุมชนอย่างเป็นธรรม อีกทั้งควรมีการสร้างความรู้ความเข้าใจกับชาวบ้านว่า อาชีพทางการท่องเที่ยวมีข้อดีข้อเสีย เป็นเพียงอาชีพเสริมที่สร้างรายได้เพิ่มเติมในฤดูกาลท่องเที่ยว ดังนั้นชาวบ้านควรมีอาชีพดั้งเดิมของตน และดำเนินชีวิตตามวิถีปกติ เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาความไม่แน่นอนทางรายได้และเป็นการอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมไม่ให้ถูกลดความสำคัญลง

2) ด้านสังคมวัฒนธรรม

จากผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งทางบวกและลบข้างต้น ทำให้เกิดแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนโดยเน้นการสร้างพลังสามัคคีระหว่างคนในชุมชน กล่าวคือ การสร้างความรู้ความเข้าใจระหว่างคนในชุมชนว่า การจัดการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนไม่มีความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ของสมาชิกชุมชนนั้น ไม่สามารถเกิดขึ้นได้จากความร่วมมือของสมาชิกชุมชนเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่สมาชิกทุกคนต้องร่วมมือกัน สร้างพลังชุมชน โดยอาศัยความเอื้อเฟื้อ ความซื่อสัตย์ ไว้วางใจกัน บนพื้นฐานความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ และระบบเสี้ยวอย่างเหนียวแน่น เพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่มุ่งหวังไว้

นอกจากนี้ ชาวบ้านควรมีความรู้ความเข้าใจและการตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ไม่ให้ผันเปลี่ยนไปตามกระแสความต้องการของนักท่องเที่ยว รวมทั้งสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะตราบดีที่วัฒนธรรมดั้งเดิมยังอยู่แสดงให้เห็นว่าชุมชนยังมี “จุดขาย” ทางวัฒนธรรมอยู่ แต่ถ้าวัฒนธรรมดั้งเดิมถูกกลืนและตัดแปลงไป จุดขายดังกล่าวก็จะไม่ใช่จุดขายทางการท่องเที่ยวของชุมชนอีกต่อไป นักท่องเที่ยวก็ย่อมมองหาแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ ที่ยังคงมีอัตลักษณ์หรือยังคงความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะชุมชนอยู่

3) ด้านสิ่งแวดล้อม

จากการวิเคราะห์ผลกระทบทางการท่องเที่ยวด้านสิ่งแวดล้อมข้างต้น พบว่า ผลกระทบทางลบที่สำคัญที่อาจเกิดขึ้น ได้แก่ ปัญหามลภาวะ และการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะบริเวณที่มีความเปราะบาง อันเนื่องมาจากจำนวนนักท่องเที่ยวมากเกิดขีดความสามารถรองรับพื้นที่ รวมทั้งพฤติกรรมอันไม่เหมาะสมของนักท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้จึงควรมีการกำหนดพื้นที่ทางการท่องเที่ยว (Tourism Zoning) เพื่ออนุรักษ์พื้นที่ที่มีความเปราะบางไว้ นอกจากนี้ควรมีการออกแบบกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสม ควรมีการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่พื้นที่สามารถรองรับได้ รวมทั้งควรมีการกำหนดแนวทางการปฏิบัติตนของนักท่องเที่ยวให้เหมาะสม เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาหรือผลกระทบดังกล่าว

นอกจากนี้ ชาวบ้านในชุมชนควรได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น เพื่อให้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการสร้างความเข้าใจเพื่อลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกินความจำเป็น ลดการใช้สารเคมี และลดการปล่อยน้ำเสียของครัวเรือนลงในกุด เป็นต้น

4. บทวิเคราะห์รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนนั้น อันดับแรกต้องคำนึงถึงหลักการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศก่อน กล่าวคือ ต้องเป็นกิจกรรมที่ให้ความเพลิดเพลินแก่นักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ประสบการณ์ ทั้งทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม รวมทั้งวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น เป็นกิจกรรมที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน นอกจากนี้ยังสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งกับตัวนักท่องเที่ยวเองรวมทั้งชาวบ้านในชุมชนอีกด้วย

การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว ต้องคำนึงถึงชุมชนเป็นหลักในประเด็นต่างๆ ได้แก่ ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวและโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม การคำนึงถึงขีดความสามารถรองรับทางพื้นที่ของชุมชน การประเมินผลกระทบทางการท่องเที่ยว การประเมินระดับความพึงพอใจต่อความคุ้มค่าเงินของนักท่องเที่ยว ความพร้อมด้านบุคลากรและความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น

จากการจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับชุมชน พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ชาวบ้านรู้สึกไม่แน่ใจว่าชุมชนของตนจะสามารถถูกพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ เนื่องจากไม่มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่น่าสนใจ เช่น น้ำตก ภูเขา เหมือนแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงอื่นๆ อีกทั้งยังเห็นว่าชุมชนไม่มีเทศกาลประเพณีสำคัญที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยว เช่นเดียวกับ งานบุญบั้งไฟ จ. ยโสธร งานบั้งไฟพญานาค จ.หนองคาย หรืองานแห่ประสาธน์ จ.นครพนม เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความรู้สึกว่ วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนมีความเรียบง่ายไม่มีจุดเด่นเพียงพอที่จะเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว

ได้ แต่หลังจากที่มีการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบนพื้นฐานทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่แล้ว พบว่าชาวบ้านเริ่มเล็งเห็นคุณค่าของทรัพยากรชุมชน อันได้แก่ กุด และป่าบุงป่าทาม รวมทั้งประเพณีฮีต12 และภูมิปัญญาท้องถิ่น อันได้แก่ การทำเกษตรกรรม การทำประมงพื้นบ้าน และการทำสวนดอกไม้ เป็นต้น

จากการศึกษาร่วมกับชุมชน พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสม แบ่งได้เป็นสองลักษณะดังนี้

4.1. กิจกรรมทางธรรมชาติ

กิจกรรมทางธรรมชาติ ส่วนใหญ่คือกิจกรรมที่ใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศกุด และป่าบุงป่าทามเป็นหลัก ได้แก่

1) การล่องเรือ ล่องแพ เนื่องจากกุดในชุมชนทั้งสองสามารถเชื่อมต่อกันได้ทำให้สามารถจัดกิจกรรมล่องเรือและแพ ตามกุดต่างๆเริ่มตั้งแต่ กุดศรีมิ่งคละ กุดตะกวย กุดชี้เห็น และกุดเป้ง รวมทั้งสามารถเชื่อมต่อไปยังกุดอื่นๆในชุมชนใกล้เคียง

2) กิจกรรมดูนก เนื่องจากกุดและป่าบุงป่าทามในชุมชน บางบริเวณเป็นที่อยู่อาศัยของนกนานาชนิด ได้แก่ นกยาง นกกอด นกเป็ดน้ำ นกคูน รวมทั้งนกพันธุ์อื่นๆที่ชาวบ้านไม่สามารถระบุชนิดได้ ดังนั้นชุมชนจึงสามารถเป็นแหล่งศึกษาพันธุ์นกได้เป็นอย่างดี

3) กิจกรรมเดินชุมชน/ปั่นจักรยานรอบชุมชน เนื่องด้วยชุมชนทั้งสองมีวิถีชีวิตการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนแบบชนบท อีกทั้งยังมีลักษณะพึงพิงธรรมชาติ ดังนั้นนักท่องเที่ยวสามารถเดินเที่ยวภายในหมู่บ้าน หรือปั่นจักรยานเพื่อศึกษาวิถีชีวิต การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การประกอบอาชีพ การชมสวนผัก ชมสวนดอกไม้ รวมทั้งชมผีเสื้อซึ่งมีหลากหลายชนิดในชุมชนได้อีกด้วย

3.2 กิจกรรมทางภูมิปัญญาท้องถิ่น

กิจกรรมทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมท่องเที่ยวที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้าน รวมทั้งวัฒนธรรม ประเพณีชุมชน ได้แก่การจัดทำโฮมสเตย์เพื่อเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ทำกิจกรรมต่างๆร่วมกับชาวบ้าน ดังนี้

1) การร่วมกิจกรรมการทำประมงพื้นบ้าน หมายถึงการที่นักท่องเที่ยวเรียนรู้วิถีหาปลา ร่วมกับชาวบ้านโดยใช้อุปกรณ์หาปลาพื้นบ้าน ได้แก่ เบ็ด มอง ดุ่ม ลาน เหยาะ เป็นต้น

2) การร่วมกิจกรรมทางการเกษตร หมายถึง การที่นักท่องเที่ยวเรียนรู้วิธีการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมอันเป็นอาชีพหลักของผู้คนในชุมชน ได้แก่ การปลูกผักสวนครัว การทำสวนผัก การปลูกพืชน้ำบริเวณกุด และการทำสวนดอกไม้ เป็นต้น

3) การร่วมกิจกรรมทางอาชีพอื่นๆ หมายถึง การที่นักท่องเที่ยวเรียนรู้กิจกรรมการประกอบอาชีพอื่นๆร่วมกับชาวบ้าน ได้แก่ การเก็บพืชพรรณตามธรรมชาติ เช่น เห็ด ผักกระโดน ผัก

ด้ว ผักพาย ผักแปะ การหามันแซง เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงการร่วมกิจกรรม การเลี้ยงสัตว์และแปรรูปปลาอีกด้วย

4) การร่วมกิจกรรมทำอาหารพื้นบ้าน หมายถึงการที่นักท่องเที่ยวเรียนรู้การปรุงอาหารพื้นบ้านร่วมกับชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาหารอีสานดั้งเดิม ได้แก่ ก้อย อ่อม ลาบ ส้มตำ ต้มปลา เป็นต้น

5) การร่วมกิจกรรมทางศาสนา และประเพณีท้องถิ่น หมายถึงการที่นักท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อสืบสานประเพณีต่างๆร่วมกับชุมชน ได้แก่ งานบุญเผาเทียน บุญสงน้ำ บุญเบิกบ้าน บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และบุญกฐิน รวมทั้งการทำบุญตักบาตรร่วมกับชาวบ้าน เป็นต้น

6) การร่วมกิจกรรมดนตรีพื้นบ้าน หมายถึง การที่นักท่องเที่ยวเรียนรู้และฝึกฝนการเล่นดนตรีพื้นบ้านร่วมกับชุมชน เช่น การเป่าแคน หูด การเล่นพิณ การตีโปงลาง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่กล่าวข้างต้นล้วนเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และหาประสบการณ์ร่วมกับชุมชน อีกทั้งยังเป็นกิจกรรมที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านไม่เสียเอกลักษณ์ในการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านเล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ฐานทรัพยากรและวัฒนธรรม อันเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนได้อีกด้วย

5. บทวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

การประเมินศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การส่งเสริมให้ชาวบ้านท้องถิ่นประเมินว่าชุมชนของตนมีทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอะไรบ้างที่จะเป็น "จุดขาย" หรือมีศักยภาพเพียงพอในการดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชม ซึ่งจากการศึกษาในเบื้องต้น พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มองไม่ออกว่าชุมชนของตนมีจุดเด่นอะไรบ้าง เนื่องจากล้วนเป็นสิ่งที่ตนพบเห็นมาตั้งแต่เกิด ไม่น่าที่จะเป็นจุดขายได้ แต่หลังจากทำความเข้าใจกับชาวบ้านเกี่ยวกับรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งการวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) ชาวบ้านจึงได้เล็งเห็นจุดแข็งของชุมชนที่จะสามารถเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว อีกทั้งยังมั่นใจว่าชุมชนของตนน่าจะสามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ นอกจากนี้การวิเคราะห์ผลกระทบทางการท่องเที่ยว ยังเป็นการสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านถึงประโยชน์ของการท่องเที่ยวทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านวางแผนและจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงผลกระทบทางลบที่อาจเกิดขึ้นได้เช่นกันในอนาคต

จากการศึกษาศักยภาพของชุมชนดอนจัวและชุมชนกุดเป่ง ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผู้ศึกษาได้แยกประเด็นการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ การศึกษาศักยภาพภายในชุมชน อันได้แก่ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านสิ่งแวดล้อมความสะอาดภายในชุมชน ด้านวัฒนธรรมประเพณี

ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านงบประมาณ และการศึกษาศักยภาพภายนอกชุมชน ได้แก่ ด้านแนวโน้มทางการตลาดท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และด้านความร่วมมือกับภาครัฐและภาคเอกชน ผลการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในประเด็นต่างๆ มีดังนี้

5.1 ศักยภาพภายในชุมชน

5.1.1 ด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) พบว่าชุมชนทั้งสอง มีศักยภาพที่สามารถดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เข้ามาชื่นชมความงดงาม เพื่อได้รับความเพลิดเพลิน รวมทั้งได้แสวงหาความรู้จากระบบนิเวศกุดและป่าบุงป่าทาม ซึ่งระบบนิเวศทั้งสองแบบนี้ก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ อันอุดมไปด้วยพืชพรรณธรรมชาติต่างๆ เช่น ป่าหวาย บัว จอก แหน กก อ้อ ผักกูด ผักบั้ง ผักกระแยง ผักผาย ผักหนาม ผักกระโดน ผักแปะ และพันธุ์สัตว์น้ำต่างๆ ได้แก่ เต่า หอย ปู กุ้ง โดยเฉพาะปลานานาชนิด เช่น ปลาสร้อย ปลา กุ่ม ปลากด ปลาชะโด ปลาข้าว ปลาแคบ และปลาน้ำมูลอื่นๆ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของนกนานาชนิด เช่น นกยาง นกกด นกเป็ดน้ำ นกกระปูด นกคูน และนกชนิดอื่นๆ เป็นต้น ความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศดังกล่าวสามารถทำให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่างๆ ได้แก่ การล่องแพ ล่องเรือ กิจกรรมดูนก และตกปลา เป็นต้น

แต่จากการศึกษาร่วมกับชุมชน พบว่าระบบนิเวศกุดดังกล่าวกำลังประสบปัญหา ผักตบชวา และปัญหาระบบนิเวศเสื่อมโทรมโดยเฉพาะน้ำเริ่มเน่าเสีย ซึ่งเป็นจุดอ่อนสำคัญที่อาจขัดขวางความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนั้นภาครัฐควรเร่งให้การสนับสนุนในการกำจัดผักตบชวา รวมทั้งจัดทำบ่อบำบัดน้ำเสียโดยเร่งด่วน นอกจากนี้ชาวบ้านก็ต้องร่วมมือกันลดการใช้สารเคมีต่างๆทางการเกษตรและควรมีความตระหนักถึงการใช้ทรัพยากรชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อส่งเสริมให้ระบบนิเวศได้รับการฟื้นฟูและมีความอุดมสมบูรณ์เหมือนเช่นในอดีต

5.1.2 ด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนทั้งสองมีความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมอยู่ในระดับดี อันได้แก่ การมีถนนทางเข้าหมู่บ้านที่สะดวก มีถนนภายในชุมชนที่ชาวบ้านใช้สัญจรไปมาหาสู่กันได้โดยสะดวก มีระบบสาธารณูปโภคที่เพียงพอทั้งไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ อีกทั้งยังอยู่ใกล้กับโรงพยาบาลวารินชำราบและสถานีอนามัยเทศบาลวารินชำราบ โดยใช้เวลาในการเดินทางเพียง 5 นาที

อย่างไรก็ตาม พบว่าชุมชนทั้งสองยังมีจุดอ่อนด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวอยู่ ได้แก่ การขาดแคลนที่พัก ร้านอาหาร ร้านค้า ป้ายบอกทาง สุขา ระบบขนส่งภายในชุมชน เป็นต้น แต่จุดอ่อนดังกล่าว ตัวแทนชาวบ้านกล่าวว่า เป็นจุดอ่อนที่สามารถแก้ไขได้ไม่ยาก เนื่องจากถ้ามีนักท่องเที่ยวก็ย่อมมีการลงทุนด้านร้านค้า ร้านอาหาร การบริการขนส่ง ที่พัก รวมทั้งการทำป้ายบอกทาง และสุขาเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในอนาคต

5.1.3 ด้านวัฒนธรรมประเพณี

จากการศึกษาร่วมกับชุมชน พบว่าชาวบ้านมีการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชาวอีสานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อนับถือผี ผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ที่สำคัญได้แก่

1. บุญมหาชาติ (บุญเผวสหรือผะเหวด) ซึ่งกระทำในเดือนสี่ หรือเดือนมีนาคม
2. บุญสงวน้ำ ซึ่งกระทำในเดือนห้า หรือเดือนเมษายน
3. บุญเบิกบ้าน (บุญเนา) ซึ่งกระทำในเดือนเจ็ด หรือเดือนมิถุนายน
4. บุญเข้าพรรษา ซึ่งกระทำในเดือนแปด หรือเดือนกรกฎาคม
5. บุญข้าวประดับดิน ซึ่งกระทำในเดือนเก้า หรือเดือนสิงหาคม
6. บุญข้าวสาก ซึ่งกระทำในเดือนสิบ หรือเดือนกันยายน
7. บุญออกพรรษา ซึ่งกระทำในเดือนสิบเอ็ด หรือเดือนตุลาคม
8. บุญกฐิน ซึ่งกระทำในเดือนสิบสอง หรือเดือนพฤศจิกายน

วัฒนธรรมประเพณีดังกล่าว เป็นวัฒนธรรมอีสานดั้งเดิมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ซึ่งสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เข้ามาสัมผัส แลกเปลี่ยน และเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้าน โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวจากภาคอื่นๆ ที่มีวัฒนธรรมประเพณีแตกต่างกันออกไป

อย่างไรก็ตามเนื่องจากลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้การสืบสานวัฒนธรรมประเพณีบางอย่างไม่ต่อเนื่อง เช่นการสูญหายไปของประเพณีแข่งเรือหาปลา และประเพณีบูชาเจ้าพ่อคำก้อมที่ลดความสำคัญลงในปัจจุบัน จากการวิเคราะห์ผลการกระทบทางการท่องเที่ยว ชาวบ้านลงความเห็นว่า หากมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในชุมชน วัฒนธรรมประเพณีดังกล่าวจะต้องได้รับการฟื้นฟูอย่างแน่นอนเพื่อสร้างจุดขายทางการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น และการส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอื่นๆ ในชุมชนให้คงอยู่สืบไปอีกด้วย

5.1.4 ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

วิถีชีวิตที่สืบทอดตามแนวทางของบรรพบุรุษ ทำให้ชาวบ้านยังคงความเป็นเอกลักษณ์ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมได้แก่ ภาษา การประกอบอาชีพ และวิถีการดำรงชีวิต จะเห็นว่าชุมชนทั้งสองมีศักยภาพทางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างยิ่งกับระบบนิเวศแบบพื้นที่ชุ่มน้ำ อันได้แก่ กุดและป่าบุงป่าทาม โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงสืบสานภูมิปัญญาต่างๆ จากบรรพบุรุษอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

- 1) การทำการเกษตรริมกุด ได้แก่ การปลูกผักต่างๆ การทำสวนดอกไม้ และการปลูกพืชน้ำ เป็นต้น

2) การทำประมงพื้นบ้าน ได้แก่การทำประมงพื้นบ้านโดยใช้เครื่องมือหาปลาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น เบ็ด มอง ดุ่ม ลาน เหยะ ลอบ จัน ไช ฟด เป็นต้น

3) การเก็บพืชพรรณตามธรรมชาติ ได้แก่ การเก็บพืชพรรณต่างๆ ตามป่าบุงป่าทาม เช่น มันแขง หน่อไม้ ผักกระโดน ผักจิก ผักหนาม ผักติ้ว ผักเม็ก ผักพาย ผักกุ่ม ผักบุง ผักแวน ผักกระเจด ผักแปะ รวมทั้งเห็ดต่างๆ ได้แก่ เห็ดเผ่างาม เห็ดโคน เป็นต้น

4) การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่การเลี้ยงโดยปล่อยให้สัตว์ไปหากินเองตามธรรมชาติป่าบุงป่าทาม สัตว์ที่นิยมเลี้ยงได้แก่ วัว ควาย เป็ด และไก่

5) การแปรรูปปลา ได้แก่ การทำปลาแห้ง การทำปลาต้ม และปลาร้า เป็นต้น

5.1.5 ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการศึกษาร่วมกับชุมชนพบว่า ชุมชนยังต้องพัฒนาศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนถึงแม้จะมีชาวบ้านบางส่วนที่มีความกระตือรือร้นและตั้งใจจริง ที่จะจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แต่การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่สามารถกระทำได้โดยกลุ่มบุคคลใดเพียงกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นหากต้องการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนอย่างจริงจัง ชาวบ้านจำเป็นต้องช่วยกันสร้างความเข้าใจระหว่างกัน เช่นการจัดประชุมชาวบ้าน เพื่อร่วมรับฟังนโยบายการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว การสร้างความรู้ด้านผลกระทบทางการท่องเที่ยว รวมทั้งความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อสร้างเครือข่ายองค์กรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่าชุมชนมีจุดแข็งทางด้านเครือข่ายทางสังคมอันเข้มแข็ง ได้แก่ เครือข่ายระบบเครือญาติ เครือข่ายกลุ่มอาชีพ เครือข่ายเสี้ยว เครือข่ายทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ โดยเครือข่ายทางสังคมข้างต้น ส่งผลให้ชุมชนมีความสามัคคี ซึ่งเป็นพลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนประสบผลสำเร็จได้

5.1.6 ด้านงบประมาณ

จากการศึกษาพบว่าชุมชนขาดศักยภาพด้านงบประมาณ ซึ่งงบประมาณนับว่ามี ความสำคัญอย่างยิ่งในการวางแผน และดำเนินงานต่างๆ ตัวแทนชาวบ้าน กล่าวว่า ชุมชนขาดแคลนงบประมาณทั้งจากภายในชุมชนเองและจากการสนับสนุนจากภาครัฐ ซึ่งหากไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณก็จะไม่สามารถจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนได้

จากการสัมภาษณ์ตัวแทนจากภาครัฐ ได้ข้อมูลว่า ชุมชนอาจกู้ยืมเงินกองทุนประจำหมู่บ้านได้ รวมทั้งสามารถเขียนข้อเสนอโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมายังเทศบาลได้ เพื่อจัดสรรงบประมาณที่เหมาะสมต่อไป แต่ทางกลุ่มชาวบ้านแย้งว่างบประมาณกองทุนหมู่บ้านมีจำนวนน้อยและไม่เพียงพอ อีกทั้งเคยเสนอโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในชุมชนไปยังเทศบาลแล้ว แต่ไม่ได้รับการจัดสรรงบประมาณใดๆทั้งสิ้น ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าเพื่อแก้ไขปัญหาด้านงบประมาณชุมชนอาจต้องมีการเรียกรายเงินกันเอง เพื่อก่อตั้งกองทุนองค์กรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน หรือควร

ส่งข้อเสนอโครงการที่เหมาะสมและเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นไปยังเทศบาลเพื่อรับการจัดสรรงบประมาณต่อไป

5.2 ศักยภาพภายนอกชุมชน

5.2.1 ด้านแนวโน้มทางการตลาดท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีอัตราการเจริญเติบโตของนักท่องเที่ยวค่อนข้างสูง ทั้งนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย และทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศ

จากสถิติปี 2545 พบว่าประเทศไทยมีนักท่องเที่ยวต่างชาติ จำนวน 10.8 ล้านคน โดยมีระยะเวลาพำนักเฉลี่ย 7.98 วัน และสร้างรายได้ให้แก่ประเทศถึง 323,484 ล้านบาท ส่วนสถิตินักท่องเที่ยวชาวไทยพบว่า ปี 2545 มีนักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางในประเทศประมาณ 72.89 ล้านคน โดยมีระยะเวลาพำนักเฉลี่ย 2.5 วัน/คน และมีกำลังซื้อ 1,689 บาท/คน/วัน ตามการประมาณและคาดการณ์ของ WTO คาดว่า 7% ของนักท่องเที่ยวจะสนใจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนั้นจากจำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยทั้งหมดจะมีนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศประมาณ 5.1 ล้านคน (กองสถิติ, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545)

จังหวัดอุบลราชธานี เป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยว โดยมีนักท่องเที่ยวนิยมมาเที่ยวในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ที่น่าสนใจ ศิลปวัฒนธรรมอันงดงามและเป็นเอกลักษณ์ การเป็นประตูทางการค้าที่ติดต่อสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน และการมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และศิลปกรรม ด้วยเหตุนี้จังหวัดอุบลราชธานีจึงสามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวจากต่างถิ่น ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาเยี่ยมเยือนได้เป็นจำนวนมาก โดย พบว่าในปี 2548 มีจำนวนผู้เยี่ยมเยือนรวมทั้งสิ้น 1,288,462 คน จำแนกเป็นนักท่องเที่ยว 1,027,419 คน และนักท่องเที่ยว 261,043 คน โดยจำนวนผู้เยี่ยมเยือนทั้งหมด จำแนกเป็นชาวไทย 1,234,941 คน และชาวต่างประเทศ 53,521 คน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 2, 2548) ซึ่งหากเทียบสัดส่วนแล้วจะพบว่า จากจำนวนผู้เยี่ยมเยือนทั้งหมด จะมีนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศประมาณ 90,192 คน

นอกจากนี้จากกระแสด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติทั้งในระดับโลก และระดับประเทศ รวมทั้งกระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวที่หันมาสนใจศึกษาประสบการณ์เชิงนิเวศ เพื่อเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกับชุมชนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อีกทั้งด้วยระบบสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้ประชากรมีเพิ่มขึ้น โดยเป็นประชากรวัยทำงานมากขึ้นในขณะที่อัตราการแต่งงานช้าลง ทำให้มีเวลาท่องเที่ยวมากขึ้น เนื่องจากไม่ต้องรับภาระครอบครัว รวมทั้งยังมีวันหยุดประจำปีและค่าตอบแทนเพิ่มขึ้นอีกด้วย สรุป

ได้ว่าด้านแนวโน้มทางการตลาดท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ดีขึ้น เป็นศักยภาพอย่างหนึ่งที่จะทำให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชนดอนจิวและกุดเป่งประสบความสำเร็จ

5.2.2 ศักยภาพด้านความร่วมมือจากภาครัฐและเอกชน

การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย ส่วนใหญ่จะมีองค์กรของภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยทำหน้าที่ด้านการกำหนดนโยบาย กำหนดยุทธศาสตร์ การออกแบบทิศทางการพัฒนา การวางแผน การพัฒนาบุคลากร การสนับสนุนเงินงบประมาณ การควบคุม และการจัดระเบียบต่างๆ ทางการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ซึ่งเป็นองค์กรรัฐในระบบการบริหารแบบรัฐวิสาหกิจ ทำหน้าที่ดูแลด้านยุทธศาสตร์ทางการตลาด การโฆษณาและประชาสัมพันธ์ และการสรรหาความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวกับองค์กรต่างๆ เพื่อทำข้อตกลงความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวระหว่างกัน นอกจากนี้การดำเนินธุรกิจด้านการท่องเที่ยว ยังต้องเกี่ยวข้องกับภาคเอกชนในการลงทุนเพื่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการทางการท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นพันธมิตรร่วมประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย

สำหรับชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) นั้น เป็นชุมชนที่อยู่บริเวณพื้นที่ในเขตรอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานีกับเทศบาลเมืองวารินชำราบ ดังนั้นจึงขึ้นตรงกับเทศบาลเมืองวารินชำราบในการสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนโยบายและงบประมาณ นอกจากนี้ยังสามารถได้รับการสนับสนุนทางการตลาด การโฆษณาและประชาสัมพันธ์ จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 2 (จังหวัดอุบลราชธานี) ส่วนภาคเอกชนผู้ศึกษาเห็นว่าโรงแรมอบลบุรี รีสอร์ท น่าจะเป็นพันธมิตรกับชุมชนได้เป็นอย่างดีในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน เนื่องจากโรงแรมอบลบุรี รีสอร์ท ตั้งอยู่ติดกับชุมชนอยู่ซึ่งเป็นหนึ่งในชุมชนที่อยู่บริเวณพื้นที่ในเขตรอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานีกับเทศบาลเมืองวารินชำราบ ผลการศึกษาศักยภาพด้านความร่วมมือจากภาครัฐและภาคเอกชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง(หมู่ 16) มีดังนี้

1) ความร่วมมือจากเทศบาลเมืองวารินชำราบ

จากการสัมภาษณ์คุณคำพอง เทพาคำ ผู้อำนวยการกองสวัสดิการ เทศบาลเมืองวารินชำราบซึ่งมีหน้าที่ในการพัฒนาชุมชนต่างๆ ในเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ ได้ข้อมูลว่าทางเทศบาลมีแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในชุมชนต่างๆ เนื่องจากเป็นแผนจากทางจังหวัด ซึ่งมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดอุบลราชธานี ดังนั้นหากชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ต้องการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทางเทศบาลก็ยินดีให้ความช่วยเหลือ โดยชุมชนทั้งสองจำเป็นต้องเขียนข้อเสนอโครงการที่เป็นรูปธรรมเกี่ยวกับรูปแบบและแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน นอกจากนี้ชาวบ้านยังอาจกู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้านเพื่อใช้เป็นแหล่งเงินทุนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้อีกด้วย

ข้อมูลที่ได้แสดงว่าชุมชนมีศักยภาพด้านการสนับสนุนจากภาครัฐ แต่จากการเก็บข้อมูลร่วมกับชาวบ้าน ตัวแทนชาวบ้านกล่าวว่าแทบจะไม่ได้รับการสนับสนุนใดๆ จากทางภาครัฐเลย โดยเฉพาะด้านงบประมาณ ดังนั้นจะเห็นว่าทั้งภาครัฐและชุมชนมีมุมมองที่ขัดแย้งกันอยู่ในมิติด้านการสนับสนุนจากภาครัฐ

2) ความร่วมมือจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์คุณณพรรัตน์ กอกหวาน ผู้อำนวยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 2 ศูนย์ประจำจังหวัดอุบลราชธานี สรุปข้อมูลได้ว่าทาง ททท. มีความยินดีที่จะให้การสนับสนุนชุมชนทางด้านการตลาดอย่างเต็มที่ ได้แก่ การช่วยประชาสัมพันธ์ การทำเอกสารเผยแพร่ การเชิญสื่อ การทำจดหมายข่าวต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ทาง ททท. ยังยินดีที่จะให้คำปรึกษาต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน แต่มีเงื่อนไขว่าทางชุมชนต้องมีความพร้อมที่จะสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ ได้แก่ การมีสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวครบครัน มีศูนย์หลักในการติดต่อเพื่อรับนักท่องเที่ยว มีการกำหนดค่าใช้จ่ายที่ชัดเจน และมีความพร้อมด้านมัคคุเทศก์เพื่อให้ข้อมูลนักท่องเที่ยว เป็นต้น

3) ความร่วมมือจากภาคเอกชน

จากการสัมภาษณ์คุณวัชรระมิตร นพรัตน์ ผู้จัดการฝ่ายการตลาดต้อนรับส่วนหน้า โรงแรม อุบลบุรีรีสอร์ท สรุปข้อมูลว่าทางโรงแรมมีความยินดีหากชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) จะถูกพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากชุมชนทั้งสองอยู่ไม่ไกลจากโรงแรม หากพัฒนาได้จริงก็จะทำให้ทางโรงแรมมีโอกาสได้ประชาสัมพันธ์โรงแรมด้วย ส่วนทางด้านการสนับสนุน คุณวัชรระมิตร กล่าวว่าทางโรงแรมมีความยินดีที่จะช่วยเหลือด้านการประชาสัมพันธ์ ได้แก่ การช่วยเผยแพร่เอกสาร ข้อมูล และข่าวสารต่างๆ แก่นักท่องเที่ยวที่มาพักในโรงแรม รวมทั้งการแนะนำนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ไปท่องเที่ยวภายในชุมชน

จากการประเมินศักยภาพของชุมชน ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน สรุปได้ว่าชุมชนมีศักยภาพด้านต่างๆ ที่จะสามารถรับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ อันได้แก่ การมีทรัพยากรธรรมชาติ และระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพ การมีโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมที่พร้อมจะถูกพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ การมี การสืบสานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์ การมีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง การมีกลุ่มชาวบ้านที่มีความกระตือรือร้นและตั้งใจจริงที่จะจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน การมีแนวโน้มทางการตลาดท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ดี และการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ชุมชนทั้งสองยังมีจุดอ่อนหรืออุปสรรคที่จะขัดขวางศักยภาพของชุมชน ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้อย่างประสบผลสำเร็จ ได้แก่ ปัญหาผักตบชวาและระบบนิเวศที่เริ่มเสื่อมโทรม ความไม่พร้อมทางด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว การขาดการมีส่วนร่วม

อย่างพร้อมเพียงจากชาวบ้าน และขาดเงินสนับสนุนที่เพียงพอจากภาครัฐ หากปัญหาดังกล่าวได้รับการแก้ไขผู้ศึกษามีความเชื่อว่า ชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) จะมีศักยภาพเต็มร้อยที่พร้อมจะได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งใหม่ในอนาคตได้อย่างแน่นอน

6. การนำเสนอแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน มีหัวใจหลักในการจัดการ คือ การที่ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการบริหารจัดการท่องเที่ยวทุกๆ ขั้นตอน อันได้แก่ การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจต่างๆ การมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้ รวมทั้งการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน ความร่วมมือร่วมใจในการดำเนินงานเพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน จะส่งเสริมให้ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นเจ้าของในการจัดการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง อันจะส่งเสริมให้ผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยวตกสู่ชาวบ้านในชุมชนในแง่ของรายได้จากการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจในทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีความรู้สึกรักบ้านเกิด และเล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนที่สำคัญ มีดังนี้

6.1 การมีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ของชุมชน (Participation in Vision and Objective Development)

วิสัยทัศน์ คือ การประเมินสถานการณ์ในอนาคตที่ชุมชนต้องการ โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ การหยั่งรู้สถานการณ์และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปมาประกอบการพิจารณาส่วนวัตถุประสงค์ เป็นการกำหนดทิศทางและความต้องการของชุมชนที่สามารถวัดผลได้ หากมีการกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ชัดเจน ก็จะทำให้การประเมินผลความสำเร็จหรือล้มเหลวของโครงการเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พจนานุกรม, 2546)

เนื่องจากชาวบ้านเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน ดังนั้นจึงย่อมรู้ถึงความต้องการของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ชาวบ้านจึงควรเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ เพื่อหาจุดยืนของชุมชนและกำหนดทิศทางรวมทั้งความต้องการในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งจะเป็นกลไกหลักที่จะส่งเสริมให้ชาวบ้านร่วมแรงประสานความร่วมมือกัน อันจะเป็นพลังขับเคลื่อนให้การจัดการท่องเที่ยวบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

6.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน (Participation in Plan Development)

การวางแผนการท่องเที่ยวที่ดี ควรเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดแผนการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ ในการบริหารการจัดการซึ่งแผนการดำเนินงานควรระบุทิศทางการทำงานให้ชัดเจน เพื่อให้ชาวบ้านได้ทราบแนวทางการปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่วางไว้ และเพื่อให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศสร้างประโยชน์สูงสุดให้

แก่ชุมชน ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม กิจกรรมในการวางแผนการดำเนินงาน มีดังต่อไปนี้

6.2.1 ด้านพื้นที่การท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว (Tourism Zoning and Activity Design)

การกำหนดพื้นที่ทางการท่องเที่ยว (Tourism Zoning)

ชาวบ้านในชุมชนควรร่วมกันออกแบบ และกำหนดพื้นที่ที่จะใช้ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้งร่วมกันกำหนดพื้นที่ที่มีความเปราะบาง ง่ายต่อการถูกทำลายจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น เพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชน การกำหนดพื้นที่ทางการท่องเที่ยว อาจแบ่งได้ดังนี้

- 1) เขตพื้นที่หวงห้าม (Restricted Zone) หมายถึง เขตพื้นที่ที่ไม่อนุญาตให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชม เนื่องจากเป็นพื้นที่อันเปราะบางและต้องการอนุรักษ์ไว้ เพื่อความสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรม
- 2) เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ (Fauna Conservative Zone) หมายถึง เขตพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ต่างๆ อย่างปลอดภัยเช่น นก ปลา และสัตว์อื่นๆ ซึ่งจะช่วยให้สัตว์ดังกล่าวได้มีโอกาสสืบพันธุ์และขยายพันธุ์ทางธรรมชาติได้มากยิ่งขึ้น
- 3) เขตพื้นที่สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (Natural Environment Zone) หมายถึง เขตพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์มีความคงทนสมบูรณ์พอสมควร เหมาะสำหรับการศึกษาธรรมชาติและทำกิจกรรมทางการท่องเที่ยวบางชนิด เช่น การล่องเรือ ล่องแพ โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ
- 4) เขตพื้นที่นันทนาการเพื่อการท่องเที่ยว (Tourism Activity Zone) หมายถึง เขตพื้นที่ที่มีจุดเด่นสามารถประกอบกิจกรรมทางการท่องเที่ยวได้ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาหาความรู้จากการท่องเที่ยว ได้พักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งได้รับประสบการณ์ตรงจากการท่องเที่ยว ได้แก่ พื้นที่ทางการเกษตร พื้นที่ในการแปรรูปผลผลิต เป็นต้น
- 5) เขตพื้นที่บริการธุรกิจท่องเที่ยว (Tourism Business Zone) หมายถึง เขตพื้นที่ที่ใช้ในการให้บริการท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถได้รับประสบการณ์ท่องเที่ยวได้โดยสะดวก เช่น พื้นที่บริการ ที่พัก อาหาร พาหนะเดินทาง สินค้าที่ระลึก รวมทั้งบริการข้อมูลทางการท่องเที่ยว เป็นต้น

การกำหนดกิจกรรมทางการท่องเที่ยว (Tourism Activity Design)

ชาวบ้านในท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ตามความต้องการ ความสนใจ และความพร้อมของชุมชนในการให้บริการกิจกรรมทางการท่องเที่ยว จาก

ศึกษาศักยภาพด้านการให้บริการทางการท่องเที่ยว พบว่าชุมชนดอนจิวและชุมชนกุศเป่ง(หมู่ 16) สามารถให้บริการกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้อย่างหลากหลาย ดังนี้

- 1) กิจกรรมทางธรรมชาติ ได้แก่ การล่องเรือ ล่องแพ ขี่จักรยาน ชมสวนดอกไม้ ตกปลา การเดินชมชุมชน ดูนก ฝึลือหรือหึ่งห้อย เป็นต้น
- 2) กิจกรรมทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีท้องถิ่น การทำอาหารพื้นบ้าน การร่วมกิจกรรมในการทำสวนดอกไม้ ทำสวนผัก ปลูกพืชสมุนไพร เลี้ยงสัตว์ การทำประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

6.2.2. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว (Infrastructure and Tourism Facilities)

ชุมชนในท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทาง เพื่อเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ดังนี้

- 1) สำรวจและประเมินคุณภาพโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมที่มีอยู่ เพื่อสำรวจศักยภาพเบื้องต้นของชุมชนในการให้บริการทางการท่องเที่ยว เช่น การให้บริการด้านที่พัก อาหาร และการให้บริการกิจกรรมท่องเที่ยวในอนาคต
- 2) ออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสม เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 3) กำหนดมาตรฐานของการให้บริการสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว เช่น มาตรฐานด้านที่พัก มาตรฐานด้านอาหาร และมาตรฐานทางด้านบริการกิจกรรมทางด้านท่องเที่ยว เป็นต้น
- 4) ประเมินศักยภาพในการเดินทางเพื่อเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งออกแบบรูปแบบการเดินทางที่เหมาะสม เพื่อเข้าไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆภายในชุมชน รวมทั้งการทำป้ายต่างๆและการทำแผนที่เพื่อการเดินทางท่องเที่ยวในชุมชน
- 5) นำเสนอรูปแบบและแนวทางในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวภายในชุมชน
- 6) วางแผนการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวภายในชุมชนเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ

6.2.3 ด้านการกำหนดขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ (Carrying Capacity) จำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นจนเกินขีดความสามารถรองรับของพื้นที่รวมทั้งพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว อันไม่พึงประสงค์ย่อมนำมาซึ่งการถูกทำลายของทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงควรมีการกำหนดขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ ดังนี้

1) การกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่ชุมชนสามารถรองรับได้ในแต่ละวัน โดยการวิเคราะห์อย่างผสมผสานทั้งทางด้านขีดความสามารถรองรับด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม

2) การกำหนดมาตรฐานพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว หรือการกำหนดลักษณะของพฤติกรรมอันพึงประสงค์ที่นักท่องเที่ยวควรปฏิบัติ และพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์ที่นักท่องเที่ยวควรหลีกเลี่ยง เพื่อวางเป็นกฎเกณฑ์ในการประพฤติและปฏิบัติตนในชุมชน และจัดทำเป็นคู่มือให้แก่นักท่องเที่ยว

6.2.4 ด้านการตลาด (Marketing)

ชุมชนท้องถิ่นควรร่วมกันกำหนดกลยุทธ์ทางการตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ชุมชนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่รู้จักแพร่หลาย สามารถสร้างประสบการณ์ทางการท่องเที่ยวที่น่าประทับใจ จนนักท่องเที่ยวอยากเดินทางกลับมาท่องเที่ยวอีกครั้ง ในขณะเดียวกันควรแน่ใจว่ากลยุทธ์ทางการตลาดสอดคล้องกับรูปแบบดั้งเดิมของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรธรรมชาติได้รับผลกระทบด้านลบน้อยที่สุด แนวทางการดำเนินงานด้านการตลาด มีดังนี้

1) การกำหนดกลุ่มลูกค้าเป้าหมายที่มีคุณภาพ ได้แก่ กลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงเกษตร และกลุ่มนักท่องเที่ยวชุมชน เป็นต้น

2) การกำหนดเป้าหมายกิจกรรมทางการตลาด

3) การนำจุดแข็งของชุมชน และกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่น่าสนใจเสนอเป็นจุดขายที่สำคัญ

4) การส่งเสริมให้ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว เข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับชุมชนท้องถิ่น โดยมีข้อตกลงอย่างชัดเจนเพื่อให้ผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นของชุมชนในท้องถิ่น

5) การออกแบบกิจกรรมส่งเสริมการตลาด ในทิศทางที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งสอดคล้องกับขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ โดยใช้หลัก 4Ps ได้แก่

- Product คือ การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ การมอบสิ่งอำนวยความสะดวกทางกาท่องเที่ยวที่มีคุณภาพและการให้บริการที่น่าประทับใจแก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งการออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายให้เลือกตามความสนใจ

- Price คือ การกำหนดอัตราค่าบริการทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับคุณภาพการให้บริการและสร้างรายได้ที่เป็นธรรมแก่ชุมชนในท้องถิ่น

- Place คือ การหาช่องทางจัดจำหน่ายที่เหมาะสมเพื่อให้กลุ่มลูกค้าเป้าหมายสามารถติดต่อเพื่อใช้บริการทางการท่องเที่ยวได้โดยสะดวก

- Promotion คือ การกำหนดรูปแบบการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ที่เหมาะสมเพื่อให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่รู้จักในหมู่นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย

6) การกำหนดแผนการส่งเสริมการตลาด เพื่อดำเนินการตามแผนที่วางไว้

6.2.5 ด้านบุคลากร (Human Resource)

บุคลากรหรือชาวบ้านในชุมชน ถือเป็นหัวใจหลักในการผลักดันให้การบริหารจัดการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ ดังนั้นจึงควรมีกกลยุทธ์ที่จะส่งเสริมความรู้ความสามารถของชาวบ้านในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งเป็นการสร้างจิตสำนึกที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรและวัฒนธรรมของท้องถิ่น กลยุทธ์ในการพัฒนาคุณภาพบุคลากรในชุมชน มีดังนี้

- 1) การสร้างเครือข่ายองค์กรทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนทุกคนมีบทบาทหน้าที่และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ
- 2) การจัดฝึกอบรมหลักสูตรระยะสั้นให้แก่ชุมชน เกี่ยวกับหลักการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งจัดทำคู่มือหรือเอกสารเผยแพร่ให้แก่ชุมชน
- 3) การจัดเวทีชาวบ้านเพื่อสร้างจิตสำนึกและตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น
- 4) การส่งเสริมภาคีเครือข่ายของท้องถิ่นให้สามารถให้บริการข้อมูลท่องเที่ยวของท้องถิ่นได้

6.2.6 ด้านงบประมาณ (Budgeting)

งบประมาณ นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตสินค้าต่างๆ รวมทั้งสินค้าทางการท่องเที่ยว ดังนั้นชุมชนจึงต้องร่วมกันวางแผนเพื่อหาแหล่งทุนต่างๆ โดยเริ่มจากการสำรวจว่ามีหน่วยงานหรือกองทุนใดบ้าง ที่สามารถให้ทุนสนับสนุนหรือให้กู้ยืมเงินเพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ จากนั้นจึงตั้งคณะทำงานเพื่อบริหารเงินทุน จัดทำงบประมาณต่างๆ รวมทั้งกระจายทุนสู่สมาชิกและแบ่งปันผลประโยชน์การจัดการท่องเที่ยวแก่สมาชิกอย่างเป็นธรรม

6.2.7 ด้านองค์กรภายในชุมชน (Local Community Organization)

องค์กรภายในชุมชนเพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึงองค์กรที่ทำหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งองค์กรเพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้ควรดำเนินงานอย่างเป็นเอกเทศจากคณะกรรมการชุมชน โดยชาวบ้านในชุมชนที่มีความต้องการที่จะจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรได้เข้ามาเป็นสมาชิกขององค์กร จากนั้นจึงมีการแต่งตั้งประธานองค์กร รวมทั้งคณะทำงานต่างๆ โดยเน้นให้ชาวบ้านในชุมชนได้มีโอกาสเป็นสมาชิกองค์กรในการดำเนินงานต่างๆอย่างทั่วถึง องค์กรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีบทบาทและหน้าที่ ดังต่อไปนี้

- 1) จัดทำข้อเสนอโครงการเพื่อหาแหล่งทุนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 2) วางแผนดำเนินงานในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 3) ประสานงานต่างๆกับสมาชิกชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

4) ทำหน้าที่เป็นแหล่งทุนให้สมาชิกกู้ยืมเงินเพื่อดำเนินกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5) วางกฎระเบียบ รวมทั้งทิศทางการดำเนินกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

6) ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางข้อมูล เพื่อให้คำปรึกษาในการดำเนินกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแก่ชุมชน รวมทั้งเผยแพร่ข้อมูลในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งแก่ภาครัฐและภาคเอกชน

6.3 การดำเนินงานตามแผนงานที่วางไว้ (Plan implementation)

การดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ นับว่าเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ขั้นตอนของการดำเนินงานจะเริ่มจากการวิเคราะห์งานต่างๆ ที่ได้กำหนดไว้ในขั้นตอนการวางแผน จากนั้นจึงกำหนดกรอบการทำงาน ได้แก่ ขอบข่ายหน้าที่ และระยะเวลาในการทำงานของงานแต่ละงาน หลังจากนั้นจึงกำหนดบุคคลและกลุ่มบุคคลในการทำงาน เพื่อใช้ชุมชนร่วมแรงร่วมใจปฏิบัติงานตามแผนงานที่วางไว้อย่างเต็มกำลังความสามารถ ความสามัคคีในการทำงานนับเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญที่จะทำให้งานต่างๆ ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

6.4 การติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน (Plan Monitoring and Evaluation)

การติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่ใช้สำหรับการประเมินความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวว่าบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่ นอกจากนี้ยังเป็นการประเมินผล เพื่อให้ทราบว่า การจัดการท่องเที่ยว นั้นมีผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบเกิดขึ้นอย่างไรบ้าง ดังนั้นการติดตามผลการดำเนินงานจึงเป็นการประเมินว่าการดำเนินงานต่างๆ ตามแผนงานที่วางไว้มีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด การดำเนินงานตามแผนงานที่มีประสิทธิภาพย่อมส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นมีความรู้มีทักษะการทำงานและประสบการณ์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของในการบริหารจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งยังส่งผลให้สามารถกำหนดทิศทางการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นในอนาคต

ขั้นตอนในการประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีดังนี้

1. การกำหนดคณะทำงานในการประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. การตีความหมายของเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. การร่วมกันกำหนดดัชนีในการวัดและประเมินผลสำเร็จ
4. การเก็บและรวบรวมข้อมูลเพื่อประเมินผลการดำเนินงาน
5. การวิเคราะห์ข้อมูลการดำเนินงานและประเมินผลสำเร็จ
6. การวิเคราะห์ปัจจัยหลักที่เป็นอุปสรรคไม่ให้การท่องเที่ยวประสบความสำเร็จตามที่

วางไว้

7. การสื่อสารเพื่อให้สมาชิกภายในชุมชนทราบผลการดำเนินงานการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน จะไม่สามารถบรรลุเป้าหมายตามที่วางไว้ หากขาดความร่วมมือร่วมใจจากประชาชนในชุมชน ในกระบวนการดำเนินงานทุกขั้นตอน อันได้แก่ การกำหนดวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การวางแผนการดำเนินงาน การปฏิบัติงานและดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ รวมทั้งการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน การดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพจะส่งผลให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยว ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม อันได้แก่ การที่ชุมชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากการขายสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยว การสร้างแหล่งงานให้แก่ชุมชน เกิดการพัฒนาทางโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ชาวบ้านมีความรู้สึกดีกับบ้านเกิด เกิดความรักและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน รวมทั้งมีความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เป็นต้น

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

“การศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ในเขตพื้นที่รอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานี กับเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี: กรณีศึกษาชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมภายใต้กรอบแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ (1) เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนดอนจัว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) เพื่อที่จะส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (2) เพื่อวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน (3) เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน และ (4) เพื่อนำเสนอแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน จากการสำรวจและเก็บข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน สามารถสรุปรายละเอียดการศึกษาได้ ดังนี้

1. ศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนดอนจัวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) มีจุดเด่นอันเป็นศักยภาพของชุมชนที่จะเป็นแรงผลักดันที่ทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชนประสบความสำเร็จได้ ดังนี้

1.1 ด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ด้วยลักษณะระบบนิเวศแบบป่าบุงป่าทาม ทำให้ชุมชนทั้งสองมีระบบนิเวศอันอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางระบบนิเวศ ซึ่งอุดมไปด้วยพืชพรรณป่าบุงป่าทาม สัตว์น้ำต่างๆ โดยเฉพาะปลา และนกนานาชนิด ซึ่งมีศักยภาพสามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวในการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ล่องเรือ ล่องแพ ตกปลา เป็นต้น เพื่อชื่นชมความงดงามตามธรรมชาติ รวมทั้งได้รับความรู้จากระบบนิเวศป่าบุงป่าทาม

1.2 ด้านโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม

ชุมชนทั้งสองมีความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ซึ่งมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ ได้แก่ การมีถนนทางเข้าหมู่บ้านที่สะดวก มีถนนภายในชุมชนที่ชาวบ้านใช้สัญจรไปมาหาสู่กันได้โดยสะดวก มีระบบสาธารณูปโภคที่เพียงพอทั้งไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ อีกทั้งยังอยู่ใกล้กับโรงพยาบาลวารินชำราบและสถานีอนามัยเทศบาลวารินชำราบ โดยใช้เวลาในการเดินทางเพียง 5 นาที

1.3 ด้านวัฒนธรรมประเพณี

ชุมชนดอนจัวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) มีศักยภาพด้านวัฒนธรรมประเพณี โดยมีการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชาวอีสาน ที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อนับถือผีผสมผสานกับความเชื่อ

ทางพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ งานบุญมหาชาติ บุญสงฆ์ บุญเบิกบ้าน (บุญเนา) บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และบุญกฐิน ซึ่งล้วนเป็นวัฒนธรรมอีสานดั้งเดิม ที่มีความเป็นเอกลักษณ์สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เข้ามาสัมผัส แลกเปลี่ยน และเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้าน โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวจากภาคอื่นๆ ที่มีวัฒนธรรมประเพณีแตกต่างกันออกไป

1.4 ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนทั้งสองมีศักยภาพทางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างยิ่งกับระบบนิเวศแบบพื้นที่ชุ่มน้ำ อันได้แก่ กุดและป่าบุงป่าทาม โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงสืบสานภูมิปัญญาต่างๆ จากบรรพบุรุษอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ ภาษา วิถีการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพได้แก่ การทำการเกษตรริมกุด การทำประมงพื้นบ้าน การเก็บพืชพรรณตามธรรมชาติป่าบุงป่าทามการเลี้ยงสัตว์ และการแปรรูปปลา เป็นต้น

1.5 ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน

ชุมชนมีศักยภาพด้านการมีเครือข่ายทางสังคมอันเข้มแข็ง ได้แก่ เครือข่ายระบบเครือข่าย เครือข่ายกลุ่มอาชีพ เครือข่ายเสี้ยว เครือข่ายกลุ่มวัฒนธรรมความเชื่อ และเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้นำชุมชนและชาวบ้านบางส่วนที่มีความกระตือรือร้นและมีความตั้งใจจริงที่จะจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน ดังนั้นหากมีการทำความเข้าใจถึงผลประโยชน์และความสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับชุมชน ก็จะนำมาซึ่งศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน

1.6 ด้านแนวโน้มทางการตลาดท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากกระแสด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในระดับโลกและระดับประเทศ รวมทั้งกระแสด้านความต้องการของนักท่องเที่ยวที่หันมาสนใจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกับชุมชนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อีกทั้งด้วยระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น โดยเป็นประชากรวัยทำงานมากขึ้นในขณะที่อัตราการแต่งงานช้าลง ทำให้มีเวลาท่องเที่ยวมากขึ้น รวมทั้งยังมีวันหยุดประจำปีและค่าตอบแทนเพิ่มขึ้นอีกด้วย จึงทำให้นแนวโน้มทางการตลาดท่องเที่ยวเชิงนิเวศดีขึ้น เป็นศักยภาพอย่างหนึ่งที่จะทำให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชนคอนจิวและกุดเป้ง (หมู่ 16) ประสบความสำเร็จ

1.7 ด้านความร่วมมือจากภาครัฐและเอกชน

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีแนวโน้มที่จะได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐด้านงบประมาณ หากมีการเขียนข้อเสนอโครงการที่เป็นรูปธรรม นอกจากนี้หากชุมชนมีความพร้อมที่จะสามารถรองรับ

นักท่องเที่ยวได้ ก็จะได้รับความช่วยเหลือจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และจากโรงแรมอุบลบุรี รีสอร์ท ในการช่วยประชาสัมพันธ์ จัดทำเอกสาร และเผยแพร่ข้อมูลต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว

2. ปัญหาและข้อจำกัดของพื้นที่

จากการศึกษาร่วมกับชุมชน พบว่าชุมชนทั้งสองมีปัญหาหรือจุดอ่อนอันเป็นอุปสรรคสำคัญที่จะขัดขวางความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้

2.1. ปัญหาผักตบชวา

ปัญหาผักตบชวาเป็นปัญหารบกวนชาวบ้านในการดำรงชีวิตโดยฟุ้งฟุ้งกูด ซึ่งเป็นระบบนิเวศหลักในการประกอบกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการกระทำประมงพื้นบ้านและการสัญจรทางน้ำ จำนวนผักตบชวาที่ปกคลุมจำนวนมาก นอกจากจะก่อให้เกิดปัญหาภูมิทัศน์ทางน้ำแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย ซึ่งทำให้อุณหภูมิของน้ำสูงขึ้นไม่พึงประสงค์ นอกจากนี้ผักตบชวายังจะเป็นอุปสรรคในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ การล่องเรือ ล่องแพ และการร่วมทำประมงพื้นบ้านอีกด้วย ดังนั้นภาครัฐควรให้การสนับสนุนในการกำจัดผักตบชวาโดยเร่งด่วน

2.2. ปัญหาระบบนิเวศเสื่อมโทรม

ปัญหาระบบนิเวศเสื่อมโทรมเกิดจากสาเหตุหลายๆประการรวมกัน เช่น การที่ระดับน้ำในกุดสูงขึ้นเนื่องจากการกั้นพังกั้นน้ำ น้ำจึงไม่สามารถระบายได้และเริ่มเกิดภาวะน้ำเน่าเสีย การเพิ่มจำนวนของผักตบชวา การที่กุดเป็นที่รองรับน้ำเสียจากแหล่งต่างๆ และการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรในปริมาณที่สูง ภาวะน้ำเน่าเสียได้ส่งผลให้ระบบนิเวศกุดเสื่อมโทรมลง น้ำที่เสียส่งผลให้สัตว์น้ำโดยเฉพาะ ปลา กุ้ง และหอยตายเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังทำให้พืชพรรณธรรมชาติที่พบได้บริเวณนี้มีปริมาณลดลง เมื่อพืชพรรณธรรมชาติและสัตว์น้ำซึ่งเป็นแหล่งอาหารของนกนานาชนิดลดน้อยลง อาจส่งผลให้นกอพยพหนีไปหากินที่อื่น ทำให้นกอาจจะสูญพันธุ์ได้ในอนาคต ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อศักยภาพของชุมชนในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนั้นภาครัฐและชุมชนควรร่วมมือกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยเร่งด่วน

2.3. ปัญหาด้านการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ

ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณ นับว่าเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งใหม่ เนื่องจากการจัดกิจกรรมดังกล่าวจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อลงทุนในด้านต่างๆ อันได้แก่ การตอบแทนพนักงาน อบรมให้ความรู้ชาวบ้าน ทำการตลาด และลงทุนด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวเช่น ร้านอาหาร ร้านค้า ห้องสุขา ป้ายบอกทางต่างๆ ระบบขนส่งภายในชุมชน เป็นต้น ดังนั้นชุมชนควรร่วมกันวางแผนเพื่อหาแหล่งทุนต่างๆ โดยเริ่มจากการสำรวจว่ามีหน่วยงานหรือกองทุนใดบ้างที่สามารถให้ทุนสนับสนุนหรือให้กู้ยืมเงินเพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ จากนั้นจึงตั้งคณะทำงานเพื่อดำเนินการขอรับทุนสนับสนุนต่อไป

2.4. ปัญหาด้านบุคลากร

ปัญหาด้านทรัพยากรบุคคลที่พบในชุมชน ได้แก่ ชาวบ้านขาดความรู้ ความสามารถและทักษะในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งขาดการมีส่วนร่วมจากชาวบ้านอย่างพร้อมเพียง ถึงแม้จะมีชาวบ้านบางส่วนที่มีความกระตือรือร้นและตั้งใจจริงที่จะจัดการท่องเที่ยว แต่การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่สามารถกระทำได้โดยกลุ่มบุคคลใดเพียงกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นชาวบ้านจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจระหว่างกัน เพื่อสร้างเครือข่ายองค์กรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน และร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งใหม่ในอนาคต

2.5. ปัญหาการใช้สารเคมีในการทำการเกษตร

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านในชุมชนมีอัตราการใช้สารเคมีสำหรับทำการเกษตรในอัตราที่สูง ได้แก่ การใช้ยาปราบศัตรูพืชและปุ๋ยเคมี ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้น้ำในชุมชนเริ่มเน่าเสียเนื่องจากสารเคมีดังกล่าวถูกน้ำฝนชะล้างลงในกุด นอกจากนี้ผักและดอกไม้ที่ได้จากการทำเกษตรโดยใช้สารเคมียังมีราคาไม่สูง โดยมีราคาเฉลี่ยกิโลกรัมละ 50 - 60 บาท และอาจมีราคาต่ำกว่านี้ในช่วงที่ราคาผักและดอกไม้ราคาตก หากเทียบกับการปลูกผักปลอดสารพิษของชุมชนอโศก จังหวัดโยธธ ซึ่งพบว่านอกจากจะเป็นการรักษาระบบนิเวศแล้ว ผักที่ได้ยังมีราคาสูงกว่าเกือบหนึ่งเท่าตัว และราคาไม่ผันผวนตามราคาตลาดเนื่องจากมีกลุ่มลูกค้าเฉพาะ ได้แก่ กลุ่มที่บริโภคผักปลอดสารพิษและกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ดังนั้นจึงควรมีการส่งเสริมการทำเกษตรเชิงชีวภาพภายในชุมชนเพื่อลดปัญหาดังกล่าว

3. รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากการศึกษาร่วมกับชุมชน สรุปได้ว่า รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสม มีดังนี้

3.1. กิจกรรมทางธรรมชาติ ได้แก่ ล่องเรือ ล่องแพ กิจกรรมตุนก ชมผีเสื้อ ชมหิ่งห้อย ตกปลา เดินชมชน และปั่นจักรยานรอบชุมชน เป็นต้น

3.2. กิจกรรมทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิต และวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ได้แก่ การร่วมทำประมงพื้นบ้าน การร่วมปลูกผักและทำสวนดอกไม้ การร่วมเก็บพืชพรรณธรรมชาติต่างๆ การร่วมทำอาหารพื้นบ้าน การร่วมกิจกรรมดนตรีพื้นบ้าน รวมทั้งการร่วมกิจกรรมทางศาสนาและงานประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น

4. สรุปแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึงการที่ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการบริหารจัดการท่องเที่ยวทุกๆขั้นตอน อันได้แก่ การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจต่างๆ การมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้ รวมทั้งการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประสบผล

สำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยสามารถสรุปแนวทางต่างๆ เพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ได้ดังนี้

4.1. การมีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ของชุมชน

หมายถึง การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ เพื่อหาจุดยืนของชุมชนและกำหนดทิศทางรวมทั้งความต้องการในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

4.2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน

คือ การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน และกำหนดแผนการดำเนินงาน พร้อมทั้งระบุทิศทางการทำงานให้ชัดเจน เพื่อให้ชาวบ้านได้ทราบแนวทางการปฏิบัติงาน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่วางไว้ ได้แก่ การกำหนดพื้นที่ทางการท่องเที่ยว การกำหนดกิจกรรมทางการท่องเที่ยว การออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว การกำหนดขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ การวางแผนการตลาด การบริหารงานทรัพยากรบุคคล การวางแผนดำเนินงานประมาณ และการบริหารองค์การการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน

4.3. การดำเนินงานตามแผนงานที่วางไว้

หมายถึง การวิเคราะห์งานต่างๆ ที่ได้กำหนดไว้ในขั้นตอนการวางแผน จากนั้นจึงกำหนดกรอบการทำงาน ได้แก่ ขอบข่ายหน้าที่และระยะเวลาในการทำงานของงานแต่ละงาน หลังจากนั้นจึงกำหนดบุคคลและกลุ่มบุคคลในการทำงาน เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนร่วมแรงร่วมใจปฏิบัติงานตามแผนงานที่วางไว้อย่างเต็มกำลังความสามารถ เพื่อให้งานต่างๆ ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

4.4. การติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

การติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่ใช้สำหรับการประเมินความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่ โดยชาวบ้านร่วมกันประเมินผลการดำเนินงานด้านต่างๆ ว่าบรรลุผลตามแผนงานที่วางไว้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนจะไม่สามารถบรรลุเป้าหมายตามที่วางไว้ หากขาดความร่วมมือร่วมใจจากประชาชนในชุมชน ในกระบวนการดำเนินงานต่างๆ ทุกขั้นตอน อันได้แก่ การกำหนดวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การวางแผนการดำเนินงาน การปฏิบัติงานและดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ รวมทั้งการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน การดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพจะส่งผลให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

5. ข้อเสนอแนะทั่วไป

จากการศึกษาในครั้งนี้ ทำให้ได้ทราบศักยภาพของชุมชน รวมทั้งปัญหาและข้อจำกัดต่างๆ ของชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนั้นสิ่งที่ผู้ศึกษาต้องการนำเสนอให้แก่ชุมชนรวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ เพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ประสบผลสำเร็จ มีดังต่อไปนี้

5.1. เนื่องจากชุมชนยังมีศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ยังไม่เด่นชัด อันได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติอันโดดเด่น เช่น ภูเขา น้ำตก วัฒนธรรมประเพณีอันมีเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่เช่นงานบุญบั้งไฟจังหวัดยโสธร งานแห่ผีตาโขนจังหวัดเลย เป็นต้น ดังนั้นชุมชนจำเป็นต้องเจาะกลุ่มตลาดประเภทอื่นเพิ่มเติม นอกจากกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ การใช้พลังชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแก่ชุมชนอื่นๆ เพื่อให้เป็นแหล่งตัวอย่างสำหรับศึกษาดูงานของกลุ่มชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ต่างๆ ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน

นอกจากนี้ ชุมชนควรใช้จุดเด่นด้านสถานที่ตั้งอันอยู่ระหว่างรอยต่อเทศบาลเมืองวารินชำราบและเทศบาลนครอุบลราชธานีและอยู่ใกล้กับแม่น้ำมูล เพื่อใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้นอกชั้นเรียนสำหรับนักเรียนระดับต่างๆ ในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มาเรียนรู้ทรัพยากรและระบบนิเวศแบบกุดและป่าบุงป่าทาม การทำการเกษตรริมกุด การทำประมงพื้นบ้าน รวมทั้งเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของชุมชนอีกด้วย

5.2. ชาวบ้านในชุมชนทุกคน ต้องมีความกระตือรือร้นและตั้งใจจริงในการมีส่วนร่วมเพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน ควรมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบต่างๆ อย่างเหมาะสมและทั่วถึง อีกทั้งชุมชนควรมีความตระหนักถึงการใช้ทรัพยากรชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และมีความตระหนักถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่นและการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิตของท้องถิ่น เพื่อสามารถใช้เป็น “จุดขาย” ทางการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืน

5.3. หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมให้มีการทำวิจัยภายในชุมชน เพื่อส่งเสริมการใช้
ปุ๋ย
ทางชีวภาพ รวมทั้งการปราบศัตรูพืชโดยใช้หลักการทางชีวภาพ เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร เป็นการลดภาวะสารเคมีตกค้างและภาวะน้ำเน่าเสีย อีกทั้งยังทำให้ผักและดอกไม้ที่ได้ปลอดสารพิษ มีราคาสูงและไม่ผันผวนตามราคาตลาด

5.4. หน่วยงานภาครัฐควรมีการเยี่ยมเยียน เพื่อพบปะ พูดคุย และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความศรัทธาและไว้วางใจ เพื่อเป็นการส่งเสริมความเข้าใจอันดี และส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในท้องถิ่น

5.5. ภาครัฐและชุมชนควรมีการประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาต่างๆ อย่าง

จริงจัง กล่าวคือ ควรมีการวิเคราะห์ปัญหา และวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาร่วมกัน เพื่อหาแนวทางอันจะนำไปสู่กระบวนการแก้ไขปัญหามีส่วนร่วมของชุมชน เช่นในกรณีของปัญหาผักตบชวา และปัญหาระบบนิเวศเริ่มเสื่อมโทรม ภาครัฐควรแก้ไขปัญหโดยเร่งด่วน อีกทั้งควรแก้ไขให้ตรงจุดตามสภาพที่แท้จริงของสาเหตุของปัญหาและตามความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

6. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

จากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาถึงศักยภาพและความเป็นไปได้ของชุมชนดอนจิวและชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16) ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งใหม่ ซึ่งผู้ศึกษาได้ทราบข้อมูลต่างๆ ของชุมชน อันได้แก่ ศักยภาพของชุมชนรวมทั้งปัญหาและข้อจำกัดในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลกระทบทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อชุมชน รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสม และแนวทางการจัดการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้นสำหรับการศึกษาในครั้งต่อไปผู้ศึกษาจึงขอเสนอการศึกษาในประเด็นอื่นๆ เพิ่มเติม ดังนี้

1. การศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนดอนจิว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)
2. การศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของชุมชนดอนจิว และชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)
3. การศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ในเขตชุมชนอื่นๆ บริเวณพื้นที่รอยต่อเทศบาลเมืองวารินชำราบและเทศบาลนครอุบลราชธานี

บรรณานุกรม

- กฤษดา ยะการ (2543). ความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชน ตำบลแม่ทราย อำเภอร่องขาว จังหวัดแพร่. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กาญจนาและคณะ. (2546). โครงการรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี.
- *การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเขต 2 (2549). สถานการณ์การท่องเที่ยวของจังหวัดอุบลราชธานี. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา http://www.tatubon.org/tatubon/mc_view.php?t=12&s_id=5&d_id=1 (10 กันยายน 2549).
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2549). สถิตินักท่องเที่ยว. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.tat.or.th/knowledge.asp>. (10 กันยายน 2549).
- ซัชพล ทรงสุนทรวงศ์. (2545). "การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน" ใน การจัดการนันทนาการและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ.หน่วยที่ 1-7. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- ชูเกียรติ ลิสุวรรณ. (2534). ปรัชญาและหลักการศึกษานอกระบบ. เอกสารประกอบการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2541). การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. เอกสารประกอบการสอน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพฯ: เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2538). สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. โครงการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พจนา สวนศรี. (2546). คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพฯ: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.
- แพรวพิไล คำไสย (2547) บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี. การศึกษาอิสระหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาการท่องเที่ยว คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: ไทยอนุเคราะห์.
- วีระชัย มงคลพันธ์. (2542). ความต้องการและความพร้อมของประชาชนท้องถิ่นในการเข้าร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศรันยา วรากุลวิทย์. (2546). ปฐมนิเทศอุตสาหกรรมท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เฟื่องฟ้า
พรินติ้ง.
- สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย (2543). รายงานผลการศึกษาวิจัยเรื่อง
การมีส่วนร่วม ของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.
กรุงเทพฯ : บริษัท แอล.ที.เพรส จำกัด.
- สมชาย สนั่นเมือง. (2541). ชุมชนท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว.
- สมหมาย ชินนาค. (2548). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง วิถีชีวิต ผู้คนและพื้นที่ชุ่มน้ำ : พลวัตการ
จัดการทรัพยากรในระบบนิเวศ "กุด" ของชุมชนเมืองในเขตรอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานี
กับเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี.
- สมหมาย ชินนาค. (2548). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง โครงการพัฒนากลไกและระบบบริหาร
จัดการพื้นที่เพื่อการแก้ปัญหาคความยากจนเชิงบูรณาการ: กรณีชุมชนในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำเขต
รอยต่อเทศบาลเมืองวารินชำราบกับเทศบาลนครอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี.
- สุทิตย์ อบอุ่น. (2541). การศึกษาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
ศึกษาเฉพาะกรณี : เส้นทางสายลำน้ำกก. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สุนันทา จันทวารา. (2545). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหาคู่เตือ
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุภาณี แก้วพินิจ. (2548). การศึกษาและพัฒนารูปแบบเครือข่ายการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ. [ระบบ
ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://hpc9.anamai.moph.go.th/html/kpr/KPR4/networkelder.doc>
(10 ตุลาคม 2549).
- เสรี พงศ์พิศ. (2543). ภูมิปัญญาชาวบ้าน. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนไทย โดยพระราชประสงค์
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 19. (หน้า 245-264). พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: บริษัท
ด้านสหวิชาการพิมพ์
- อรวรรณ พันธุ์เนตร. (2541). การประเมินความต้องการมีส่วนร่วมและความต้องการพัฒนาการ
ท่องเที่ยวของประชาชน : กรณีบ้านหาคู่ไคว ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย.
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อโนทัย เพียรคงชล. (2540). ความต้องการในการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Lash, G. (1997), What is Community-Based Ecotourism. Paper presented at An International Seminar on Ecotourism for Forest Conservation and Community Development, Chiang Mai, 28-31 January 1997.

ภาคผนวก

ภาคผนวกที่ 1

ผู้ให้ข้อมูล

1. ผู้ให้ข้อมูลจากภาครัฐ

- 1.1. นายคำพอง เทพาคำ ผู้อำนวยการกองสวัสดิการ เทศบาลเมืองวารินชำราบ
- 1.2. นายนพรัตน์ กอกหวาน ผู้อำนวยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 2 (จังหวัดอุบลราชธานี)

2. ผู้ให้ข้อมูลจากภาคเอกชน

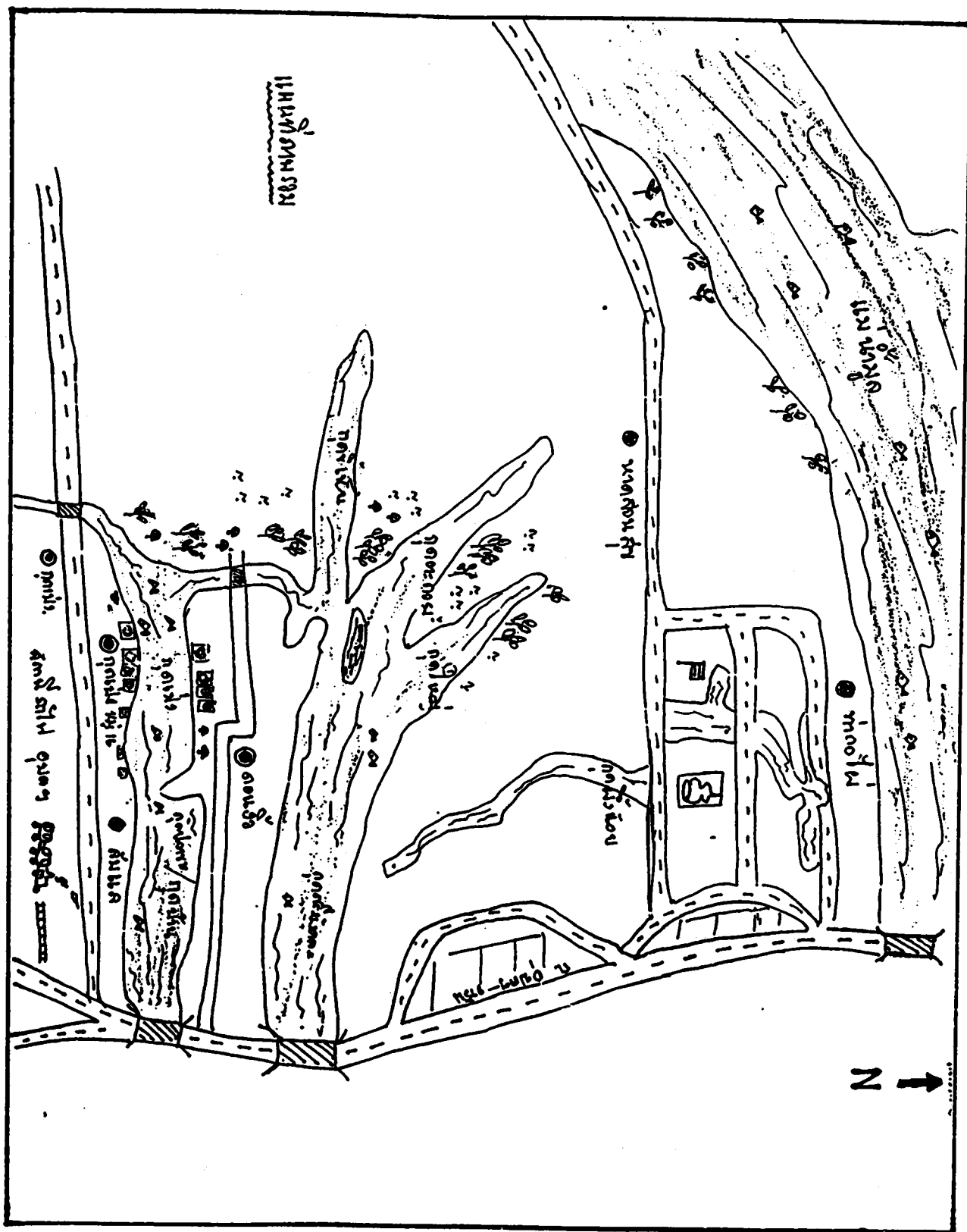
- 2.1. นายวัชรเมธี นพรัตน์ ผู้จัดการฝ่ายการต้อนรับส่วนหน้า โรงแรมอุบลบุรีรีสอร์ท

3. ชาวบ้านผู้ให้ข้อมูล

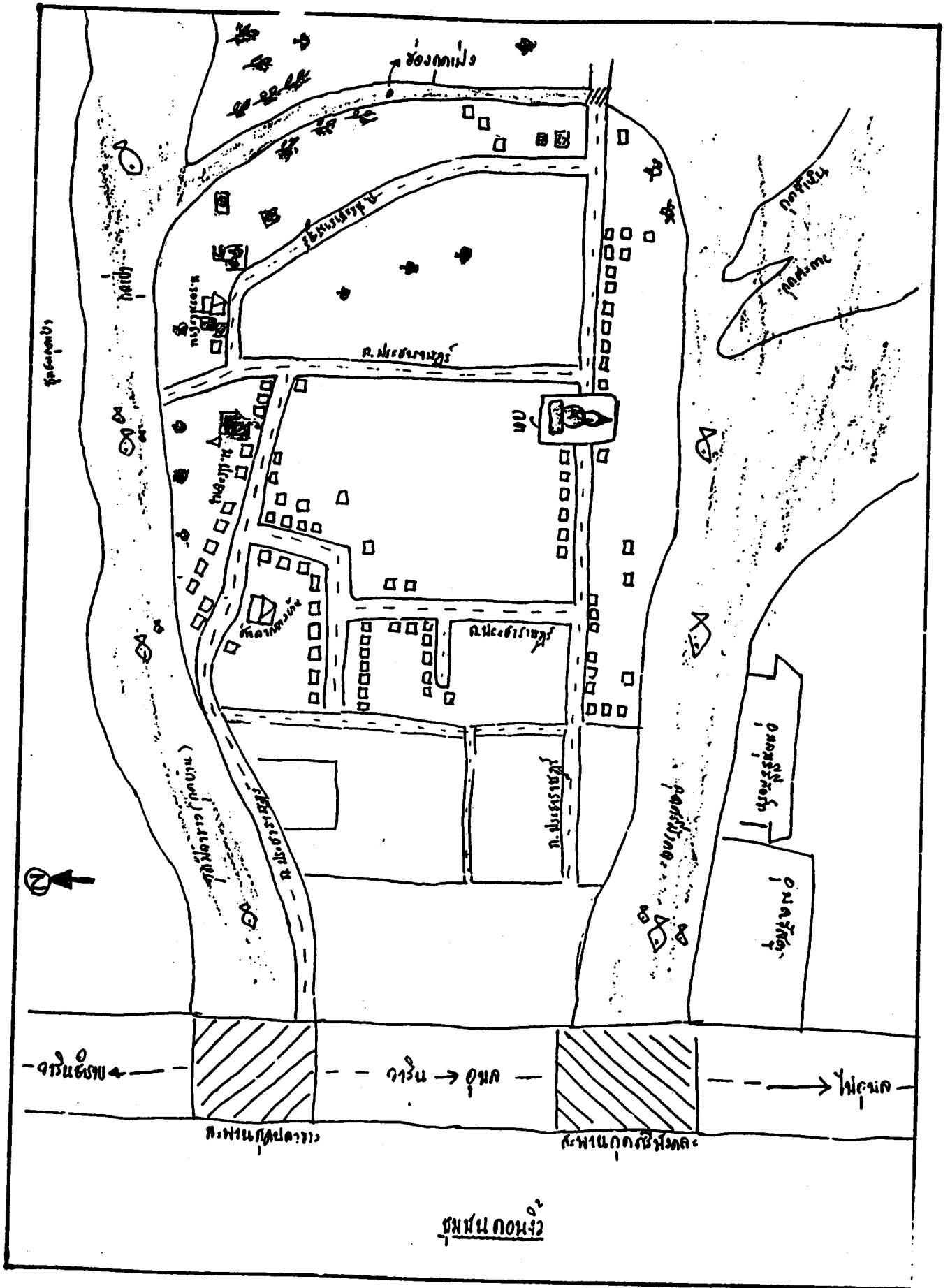
3.1. นายประศาสน์ ธนาสนธ์	ประธานชุมชนดอนจัว
3.2. นายวิเชียร พรหมทา	ประธานชุมชนกุดเป่ง (หมู่16)
3.3. นายสมนึก ธรรมวิชา	ชาวบ้านชุมชนดอนจัว
3.4. นายอำพร คำแฝง	ชาวบ้านชุมชนดอนจัว
3.5. นายประเสริฐ ธนาสนธ์	ชาวบ้านชุมชนดอนจัว
3.6. นางเงิน ธรรมวิชา	ชาวบ้านชุมชนดอนจัว
3.7. นางสาวดา นิลเกษ	ชาวบ้านชุมชนดอนจัว
3.8. นางพิสมัย คำแฝง	ชาวบ้านชุมชนดอนจัว
3.9. จ.ส.อ.มัญญ พูลเพิ่ม	ชาวบ้านชุมชนกุดเป่ง (หมู่16)
3.10. นายจำนง บุญสะอาด	ชาวบ้านชุมชนกุดเป่ง (หมู่16)
3.11. นายกันหา แจ่มใส	ชาวบ้านชุมชนกุดเป่ง (หมู่16)
3.12. นายสิงห์ ผิวเงินยวง	ชาวบ้านชุมชนกุดปลาขาว

ภาคผนวกที่ 2

แผนที่

แผนที่ทางกายภาพชุมชนดอนหัวและชุมชนกุดเป่ง

แผนที่ชุมชนดอนแก้ว

ภาคผนวกที่ 3

ปฏิทินชุมชน

ปฏิทินชุมชนดอนงิ้ว

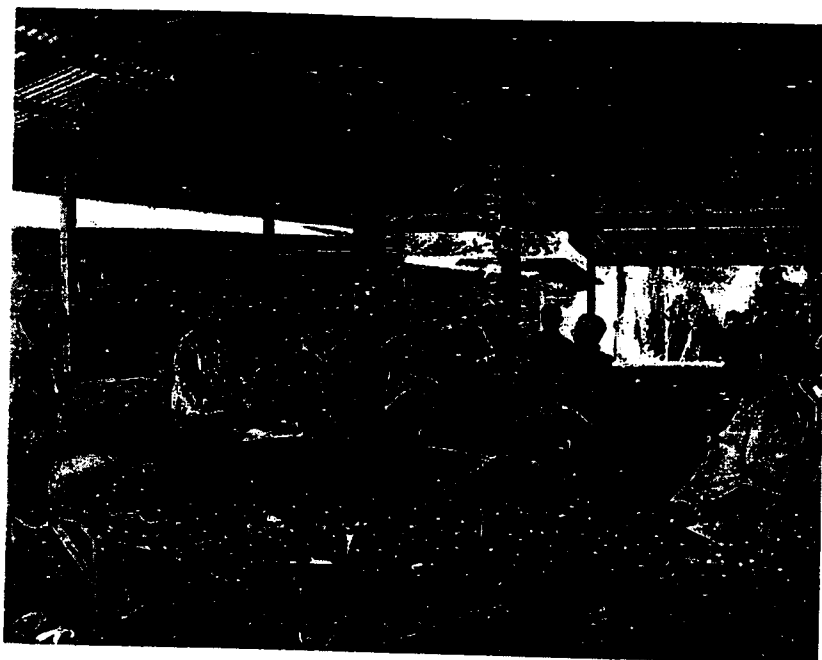
เดือน กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ฝนตก												
ทำสวนผัก			///	///	///	///	///	///	///	///	///	///
ทำสวนดอกไม้	///	///										
การเก็บพืชพรรณ ต่าง ๆ	///	///	///	///	///	///	///	///	///	///	///	///
หาปลา				///	///	///	///	///	///	///	///	///
เลี้ยงสัตว์				///	///	///	///	///	///	///	///	///
การแปรรูปปลา				///	///	///	///	///	///	///	///	///
รายได้	///	///	///	///	///	///	///	///	///	///	///	///
รายจ่าย	///	///	///	///	///	///	///	///	///	///	///	///
กิจกรรมความเชื่อ นับถือผี						///		///	///			
กิจกรรมความเชื่อ พุทธศาสนา			///	///			///			///	///	

ปฏิทินชุมชนกุดเป่ง (หมู่ 16)

เดือน กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ฝนตก												
ทำสวนผัก												
ทำสวนดอกไม้												
การเก็บพืชพรรณ ต่างๆ												
หาปลา												
รายได้												
รายจ่าย												
กิจกรรมความเชื่อ นับถือผี												
กิจกรรมความเชื่อ พุทธศาสนา												

ภาคผนวกที่ 3

รูปภาพ

ภาพการจัดเวทีชาวบ้านเพื่ออภิปรายกลุ่มย่อย

ภาพการร่วมรับประทานอาหารที่บ้านร่วมกับชาวบ้าน

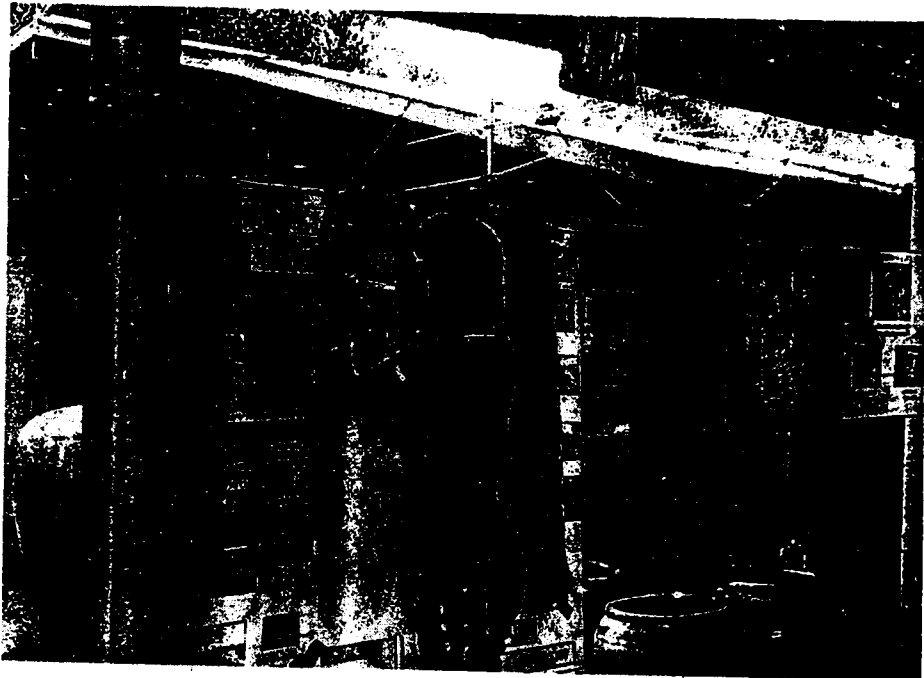
ภาพชาวบ้านร่วมกันทำปฏิทินชุมชน

ภาพปฏิทินชุมชนคอนจิว

ภาพชาวบ้านร่วมกันทำแผนที่ชุมชน

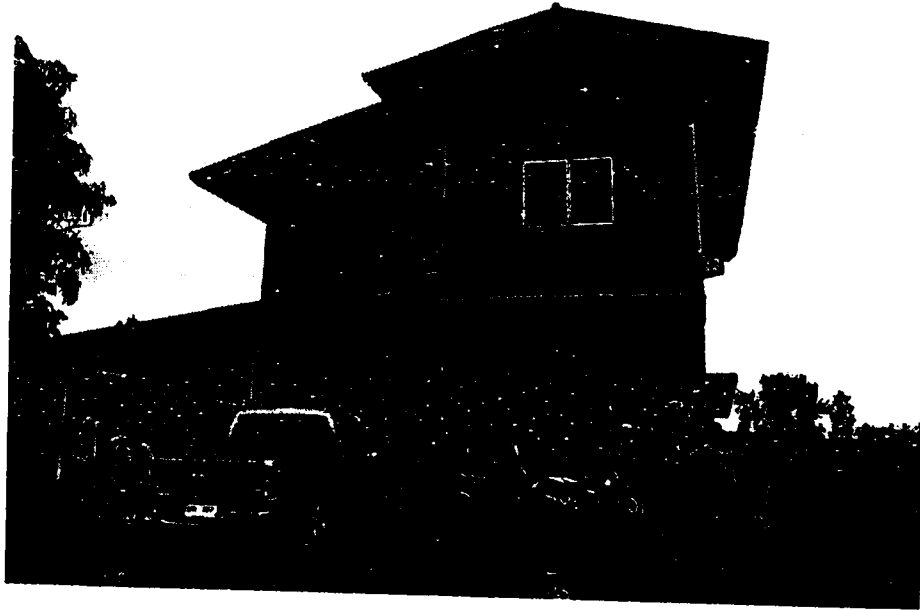
ภาพชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis)

ภาพระบบนิเวศทุ่งเป้ง

ภาพระบบนิเวศทุ่งศรีมังคละ

ภาพบ้านเรือนชุมชนดอนแก้ว

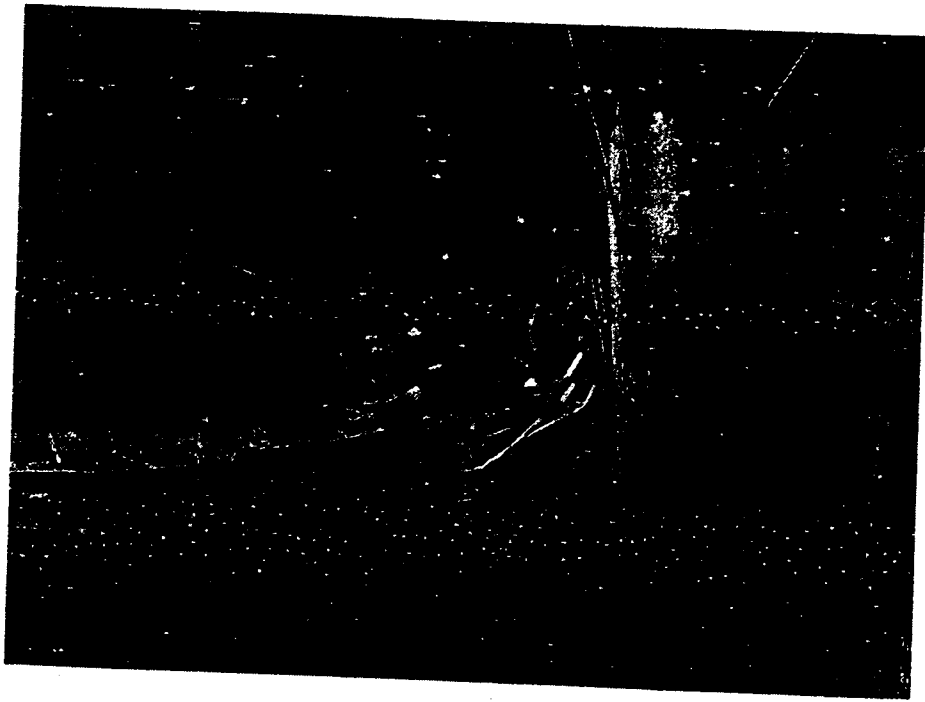
ภาพบ้านเรือนชุมชนกุดเป่ง (หมู่16)

ภาพการทำสวนผักชุมชนกุดเป่ง

ภาพการจัดดอกไม้ไปขาย

ภาพการวางเยาะเพื่อดักปลา

ภาพอาหารพื้นบ้านที่ทำจากปลา

ภาพพืชพรรณธรรมชาติริมกุด

ภาพมันแขง

ประวัตินักวิจัย

1. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย): นางสาวจิรภา โสภณ
(ภาษาอังกฤษ): Miss Jirapa Sophon
2. ตำแหน่งปัจจุบัน: อาจารย์สาขาการจัดการธุรกิจบริการ คณะบริหารศาสตร์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
3. ประวัติการศึกษา:
 - Master of International Tourism and Hospitality Management, University of Western Sydney, Australia (2003)
 - วิทยาศาสตรบัณฑิต (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยศิลปากร (2540)
4. ผลงานวิจัย:
 - งานวิจัย เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ความคาดหวังของนักศึกษานานาชาติในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ต่อการศึกษาที่มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
 - ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการบริการห้องพักของโรงแรมในจังหวัดอุบลราชธานี
 - การศึกษาวิเคราะห์ประสิทธิภาพการดำเนินงานของหน่วยผลิตบัณฑิต: กรณีศึกษา คุณลักษณะบัณฑิตตามแนวพุทธธรรมของคณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

